

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

หนังสืออ่านประกอบสำหรับครูเพื่อการสอนวรรณคดีร้อยกรองชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

บทที่ 1

บทนำ

หนังสืออ่านประกอบสำหรับครูเพื่อการสอนวรรณคดีร้อยกรองชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เล่มนี้ ได้จัดทำขึ้นตามประเด็นต่อไปนี้

1. ประวัติผู้แต่ง
2. เนื้อเรื่องย่อตั้งแต่ต้นจนจบ (กรณีที่เป็นเรื่องตัดตอนมาให้เรียน)
3. ภาษา ได้แก่
 - การใช้โวหารภาพพจน์
 - การใช้สัญลักษณ์
4. ความรู้ประกอบ ได้แก่
 - ก. ประวัติของตัวละคร
 - ข. คำศัพท์
 - ค. ความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่อง
 - ง. ข้อคิดจากเรื่อง
5. ภาพประกอบ

ก่อนที่จะนำเสนอรายละเอียดของวรรณคดีแต่ละเรื่องตามประเด็นที่กำหนดไว้ จะขอกล่าวถึงสาระความรู้แต่ละประเด็น เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความรู้ความเข้าใจในบทต่อไปของหนังสือเล่มนี้ ได้ดียิ่งขึ้นดังนี้

1. ประวัติผู้แต่ง

การศึกษาวรรณคดีเพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้จำเป็นอย่างไรที่จะต้องศึกษาถึงประวัติของผู้แต่งก่อนเป็นอันดับแรก เพราะว่าการศึกษาประวัติความเป็นมาของผู้แต่ง จะทำให้รู้เบื้องหลังของการประพันธ์ และการที่รู้ถึงสิ่งที่สัมพันธ์กับผู้แต่งและหนังสือนั้น ๆ อาจจะทำให้รู้สึก

ของวรรณคดีซาบซึ้งยิ่งขึ้น การรู้จักหรือทราบประวัติผู้แต่งวรรณคดีเรื่องใด จะทำให้การเรียน การสอนวรรณคดีเรื่องนั้นมีความชัดเจนสมบูรณ์ เพราะผู้แต่งคือผู้สร้างวรรณคดี ยุคสมัยของผู้แต่ง ทัศนคติและประสบการณ์ชีวิตของผู้แต่งย่อมมีอิทธิพลต่อวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ ด้วย

2. เนื้อเรื่องย่อตั้งแต่ต้นจนจบ (กรณีที่เป็นเรื่องตัดต่อมาให้เรียน)

การศึกษาเนื้อเรื่องย่อตั้งแต่ต้นจนจบคือการศึกษาเนื้อหาของวรรณคดี ซึ่งหมายถึงเรื่องที ผู้ประพันธ์ถ่ายทอดให้ผู้อ่านรับรู้ อาจเป็นเรื่องที่ปรุงแต่งขึ้นหรือเป็นประสบการณ์ หรือเป็นทรรศนะ ในการมองโลกและชีวิต หรือเป็นความรู้สึกของผู้ประพันธ์ในอารมณ์ต่าง ๆ สิ่งประกอบกันขึ้นเป็น เนื้อหาผ่านการกลั่นกรองอย่างเป็นระเบียบจากผู้ประพันธ์มาแล้ว การศึกษาเนื้อหาของวรรณคดี นั้น ส่วนหนึ่งจะต้องศึกษาคือเรื่องราว (Story) เพราะวรรณคดีทุกเรื่องจะต้องประกอบด้วย เรื่องราวหรือข้อคิดหรือทั้ง 2 ส่วน เรื่องราว หมายถึง ส่วนที่บอกว่ามีอะไรเกิดขึ้นกับใคร ที่ไหน เมื่อไร และอย่างไร ข้อคิด หมายถึง คำเตือนใจที่ผู้ประพันธ์ต้องการจะสื่อสารกับผู้อ่าน

แม้ว่าวรรณคดีที่ได้รับการพิจารณาคัดเลือกมาให้เรียนส่วนใหญ่เป็นวรรณคดีมรดกหรือ วรรณคดีเรื่องสำคัญของชาติ แต่การคัดเลือกมาให้เรียนเฉพาะบางตอนทำให้นักเรียนทราบเนื้อหาของ วรรณคดีเรื่องนั้น ๆ เฉพาะเท่าที่ปรากฏในหนังสือเรียน ถือได้ว่าการศึกษาวรรณคดีเรื่องนั้น ยังไม่สมบูรณ์ในด้านเนื้อหา ดังนั้นครูผู้สอนจึงควรได้ศึกษาเนื้อหาของวรรณคดีที่จะสอนแต่ละเรื่อง ให้สมบูรณ์ แม้จะเป็นเพียงเนื้อเรื่องย่อก็ตาม ทั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ในการนำไปใช้ประกอบการ สอนต่อไป

3. ภาษา

ภาษาเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของวรรณคดีเพราะวรรณคดีใช้ภาษาเป็นเครื่องสื่อสาร ผู้สอน วรรณคดีควรรู้จักธรรมชาติของภาษา คือ ควรรู้ความหมาย รู้ถึงต้นศัพท์ การประกอบคำศัพท์ ศิลปะ การเรียบเรียงถ้อยคำ โวหารภาพพจน์ คำคม ตลอดจนคำที่สร้างมโนภาพแก่ผู้อ่าน

ภาษาในวรรณคดีประกอบด้วยส่วนที่เป็นโวยากรณ์ โวหาร และสัญลักษณ์ ในที่นี้จะนำ เสนอเฉพาะเรื่องของโวหารภาพพจน์ และสัญลักษณ์ดังต่อไปนี้

โวหารภาพพจน์ (Figures of Speech)

การใช้โวหารในวรรณคดีเป็นการใช้ภาษาให้เกิดภาพพจน์โดยเริ่มใช้คำนี้เมื่อ พ.ศ. 2478 หมายถึง จำนวนโวหารที่ผู้ประพันธ์ใช้ในการสร้างภาพในใจของผู้อ่านให้กระจ่างชัดตรงกับภาพในใจของผู้เขียน ในที่นี้จะนำเสนอโวหารภาพพจน์ 10 แบบ เพื่อให้สอดคล้องกับข้อมูลที่ปรากฏในหนังสือเรียนและระดับชั้นของนักเรียนที่ครูผู้สอนสามารถนำไปใช้ประกอบการสอนได้ คือ

1. แบบอุปมา (Simile) คือการเปรียบเทียบโดยยกสิ่งหนึ่งมาเปรียบกับสิ่งหนึ่งเพื่อให้เข้าใจแจ่มแจ้ง มักจะมีคำเชื่อมโยง เช่นคำว่า เหมือน ตูจ ราวกับ ดังตัวอย่าง

"ตาเหมือนตามฤคมาศ พิศคิ้วพระลอราช
ประดุจแก้วเกาทัณฑ์ ก่งนาค"
(ลิลิตพระลอ)

2. แบบอุปลักษณ์ (Metaphor) คือการเปรียบเทียบโดยนัย เป็นการเปรียบเทียบโดยไม่ใช้คำเชื่อม ถ้าจะเปรียบกับสิ่งใดก็จะนำลักษณะเด่นของสิ่งนั้นมากล่าว หรือนำชื่อของสิ่งนั้นมากล่าว หรือนำลักษณะอาการของสิ่งหนึ่ง โยนไปใช้กับอีกสิ่งหนึ่ง เพื่อชักจูงความคิดให้คล้ายคลึงกัน หรือบางครั้งอาจมีคำว่าเป็น คือ เเท่า ดังตัวอย่าง

"คิดไปก็ใจหาย เพราะกระต่ายจะหมายเข
เวียนหวังระวังแล ศศิไซรับไยต์"
(นิทานเวตาล)

3. แบบปรพากย์ (Antithesis) คือการเปรียบเทียบโดยใช้ความตรงกันข้าม คือการนำสิ่งที่ตรงข้ามกันมาเปรียบเทียบกันเพื่อให้เห็นได้เด่นชัดขึ้น และทำให้มีความหมายเข้มข้น นอกจากนั้นมักสร้างอารมณ์ขัน

"มาจะกล่าววทไป ถึงระเด่นลันไดอนาถา
เสวยราชย์องค์เดียวเที่ยวร่ำภา ตามตลาดเส้าชิงข้าหน้า โปสถ์พราหมณ์
อยู่ปราสาทเสาคอดยอดด้วน กำแพงแก้วแล้วลั่นด้วยเรียวหนาม
มีทหารทอนเท้าเฝ้าโม่งนาม คอยปราบปรามประจามิตรที่คิดร้าย"
(ระเด่นลันได)

4. แบบนามนัย (Metonymy) คือการเปรียบเทียบโดยใช้ส่วนหนึ่งแทนทั้งหมด คือการนำคุณสมบัติเด่น ๆ ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งมากล่าว แทนที่จะกล่าวถึงสิ่งนั้น เช่น

"อ้ายเจ้าชู้ลอมปอมกระหม่องบาง ลอยชายลากหางเที่ยวเกี่ยวหมา"

(เสภาขุนช้างขุนแผน)

5. แบบบุคคลาธิฐาน (Personification) คือการนำเอาสิ่งที่ไม่มีชีวิตมากล่าวถึงราวกับมีชีวิต เช่น

"อ้าต้นอโศกใหญ่ ตูข้าไซรัไศกบ่สูญ

นฤชาอย่าช่วยพลู

จงตัดไศกวิโยคใจ

อโศกเหมาะสมญา

ตัดไศกาดูรพิไร

จงตอบให้ขอบใจ

ตัดไศกใหญ่ให้สักที"

(พระนลคำหลวง)

6. แบบอริพจน์ (Hyperbole) คือการกล่าวเกินความจริง มักจะกล่าวถึงอารมณ์และความรู้สึก เช่น

"เสียงโหยเสียงไห้

เรือนหลวง

ขุนหมื่นมนตรีปวง

ป่วยข้า

เรือนราษฎรรำดีทรวง

ทุกซ์ทั่ว กัณา

เมืองจะเย็นเป็นน้ำ

ย้อมน้ำตาครวญ"

(ลิลิตพระลอ)

7. แบบเลียนเสียงธรรมชาติ (Onomatopoeia) คือการนำเสียงที่ได้ยินตามธรรมชาติมาใช้บรรยายให้เกิดมโนภาพและความไพเราะ เช่น

"กลองทองตีครุ่มครุ่ม

เดินเรียง

จำตะเติงเติงเสียง

ครุ่มครุ่ม

เสียงปี่รีเรื่อยเพียง

กระเวก

แต่ร้านแต่ร้านแต่ร้านหู้หู้หู้เสียงสังข์"

(นิราศธารทองแดง)

8. แบบเล่นคำ (Puns on Word) คือการใช้คำคำเดียวในความหมายต่างกัน เช่น

"นางนวลนักนึ่งน่องนวลปรางจากพราวพราวจากนางหนึ่งนั้นพิราบพิลาปครางครวญแข่ง ข้าฤาบัวว่าบัวชู้บั้นอกน่อง เรียมถนอม

(ลิลิตตะเลงพ่าย)

9. แบบเล่นเสียงและจังหวะ (Alliteration) หรือสัมผัส เช่น

"เรื่อยเรื่อยมาเรียงเรียงนกบินเฉียง ไปทั้งหมู่ตัวเดียวมาลัดคู้เหมือนพ่อยูผู้เดียวตาย"

(บทเห่เรือ)

10. แบบใช้คำถามยั่วให้ยั้งคิด (Rhetoric question) คือ ใช้วิธีถามโดยไม่ต้องการ

คำตอบ เช่น

"ฝูงชนกำเน็ดคล้ายคลิงกันให้ย่อม เพศฉิวพรรณแนกบ้างความรู้อาจเรียนทันกันหมดยกแต่ชั่วดีกระด่างออนแกฤาไหว"

(พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)

สัญลักษณ์ (Symbol)

สัญลักษณ์หมายถึง คำหรือกลุ่มคำที่ใช้แทนสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง โดยที่คำหรือกลุ่มคำนั้นๆ แสดงขอบเขตของความหมายที่กว้างไกลไปกว่าความหมายตรงตัวของคำหรือกลุ่มคำนั้น เช่นคำว่า หงส์ เมื่อเป็นสัญลักษณ์ ใช้ในความหมายว่าผู้ที่อยู่ในตระกูลสูง หรือผู้มีความงามความดีเป็นเลิศ และคำว่า กา เมื่อเป็นสัญลักษณ์ ใช้ในความหมายว่า ผู้ที่มีตระกูลต่ำ หรือผู้ที่ไถ่ในทางไม่ดี ดังนั้น คำสัญลักษณ์ที่ควิใช้จึงมีความหมายเชิงเปรียบเทียบอยู่ด้วย เช่น

ไอ้แต่นอกวันทองเอ๋ย	ไม่ควรเลยที่จะແหลกเป็นผุยผง
จะครองตัวไว้โยให้คั่นคง	เสมือนหงส์ปีกหักลงปลัดถม
สุดสิ้นสีทองที่ผ่องแผ้ว	จะกลายเป็นกาแล้วเพราะชันขม
เชื้อหงส์วงศ์เผ่าจะพวม	เพราะความจึงได้ร้อนรำคาญใจ
	(ขุนช้างขุนแผน)

การสอนวรรณคดีไทยเพื่อให้นักเรียนเห็นคุณค่าย่อมจะหลีกเลี่ยงการชี้แนะให้นักเรียนสังเกตวิธีการใช้ภาษาของผู้แต่ง เช่น เรื่องการใช้โวหารภาพพจน์และการใช้สัญลักษณ์ในวรรณคดีไทยไปไม่ได้

4. ความรู้ประกอบ

วรรณคดีไทยแต่ละเรื่องนั้นมีความรู้ประกอบแทรกอยู่มาก จำเป็นอย่างยิ่งที่ครูผู้สอนจะต้องศึกษาค้นคว้าความรู้ประกอบการสอนเหล่านั้นให้เข้าใจอย่างชัดเจน ถ่องแท้ เพื่อนำไปใช้เป็นประโยชน์ในการเรียนการสอนให้นักเรียนเห็นคุณค่าของวรรณคดีไทยในฐานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติตามจุดประสงค์ของหลักสูตร ในการสร้างหนังสืออ่านประกอบสำหรับครูเพื่อการสอนวรรณคดีร้อยกรอง ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ผู้เขียนได้ศึกษาค้นคว้าความรู้ประกอบการสอนวรรณคดีไทยตามประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ ประวัติของตัวละคร คำศัพท์ ความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่อง และข้อคิดจากเรื่อง

ก. ประวัติของตัวละคร

ผู้เขียนได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติของตัวละคร บทบาทและพฤติกรรมของตัวละครที่ปรากฏในเรื่อง ซึ่งจะช่วยให้ครูผู้สอนเข้าใจเนื้อหาของเรื่องและสาเหตุของพฤติกรรมของตัวละครในเรื่อง ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ข. คำศัพท์

วรรณคดีมีบทบาทในการช่วยเพิ่มพูนความรู้ด้านภาษา เพราะในการแต่งวรรณคดีผู้แต่งได้เลือกใช้ศัพท์สำนวนเป็นอย่างดีแล้ว ศัพท์สำนวนดังกล่าวนี้ย่อมใช้ภาษาที่ใช้กันในยุคนั้นที่แต่งวรรณคดีนั้น ในการสอนวรรณคดีไทยครูผู้สอนจึงจำเป็นต้องศึกษาค้นคว้าเรื่องคำศัพท์ที่ปรากฏในเรื่องให้ชัดเจนก่อนแท้เสียก่อนเพื่อนำไปใช้ประกอบการสอนวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ ให้นักเรียนเข้าใจได้อย่างชัดเจน อันจะทำให้เห็นคุณค่าของวรรณคดีในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ผู้เขียนจึงได้ศึกษาค้นคว้าคำศัพท์ที่ปรากฏในวรรณคดีแต่ละเรื่องมาเรียบเรียงเพื่อประกอบการสร้างหนังสืออ่านประกอบสำหรับครูเพื่อการสอนวรรณคดีร้อยกรองชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยคำศัพท์ที่ศึกษาค้นคว้ามีอยู่ 2 ลักษณะ คือ

1. เป็นคำศัพท์ยาก
2. เป็นคำศัพท์ที่มึนสาระความรู้สัมพันธ์กับเนื้อหาของเรื่องที่จะช่วยทำให้การสอนวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ มีความชัดเจน สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ค. ความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่อง

การศึกษาเรื่องความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่อง คือการศึกษาเนื้อหาของวรรณคดีในส่วนของเวลา และสถานที่ (time and place) หรือสภาวะแวดล้อมหรือเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่าฉาก หมายถึงการศึกษาสภาวะทางธรรมชาติหรือภูมิศาสตร์ และสภาวะทางสังคมของเรื่องทุกด้าน เช่นผู้คนหรือตัวละครในเรื่องอาศัยอยู่ในท้องถิ่นใด สภาพภูมิศาสตร์ของท้องถิ่นเป็นอย่างไร สภาพทางสังคมของบ้านเมืองที่คนหรือตัวละครอาศัยอยู่หรือไปพบเห็นมีลักษณะอย่างไร คนหรือตัวละครเหล่านั้นมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร เช่น วัฒนธรรมในการแต่งกาย การรับประทานอาหาร การอบรมเด็ก รวมทั้งลักษณะอาคารบ้านเรือน ที่อยู่อาศัย เครื่องมือเครื่องใช้ พาหนะที่ใช้ วรรณคดีจึงเป็นประหนึ่งกระจกเงาบานใหญ่ของสังคม ทำให้ผู้อ่านเห็นสภาพต่าง ๆ ของสังคม และเข้าใจสังคมได้ดียิ่งขึ้น ผู้เขียนจึงได้ศึกษาค้นคว้าความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในวรรณคดีแต่ละเรื่องมาเรียบเรียงเป็นส่วนหนึ่งของหนังสืออ่านประกอบเพื่อการสอนวรรณคดีร้อยกรองชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เพื่อที่ครูผู้สอนจะได้นำความรู้ที่ได้

ไปใช้ประโยชน์ในการสอนวรรณคดีไทยเพื่อให้นักเรียนเห็นคุณค่าในฐานะ เป็นมรดกทางวัฒนธรรม
ของชาติตามจุดประสงค์ของหลักสูตรต่อไป

ง. ข้อคิดจากเรื่อง

ข้อคิดหมายถึงคำเตือนใจที่ผู้เขียนต้องการจะสื่อสารกับผู้อ่านวรรณคดีไทยทุกเรื่อง
ผู้แต่งหรือกวีมักจะสอดแทรกข้อคิดไว้เสมอ ครูผู้สอนวรรณคดีจำเป็นต้องศึกษาถึงข้อคิดที่ได้และชี้แนะ
ให้นักเรียนสังเกตอันจะทำให้นักเรียนเห็นคุณค่าของวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ และนำข้อคิดที่ได้ไปใช้ใน
ชีวิตจริงได้

5. ภาพประกอบ

ภาพประกอบที่มีความสัมพันธ์กับเนื้อหาของเรื่องจะช่วยทำให้การเรียนการสอนมีลักษณะ
เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ช่วยทำให้สิ่งที่อ่านหรือศึกษามีความสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังสามารถเข้าใจ
อารมณ์ หรือเปลี่ยนแปลงคติของผู้เรียนได้ ภาพประกอบที่ผู้เขียนได้ค้นคว้าเพื่อนำมาประกอบการ
สร้างหนังสืออ่านประกอบสำหรับครูเพื่อการสอนวรรณคดีร้อยกรองชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 นั้น มีอยู่
4 ลักษณะตามความเหมาะสมและความสัมพันธ์กับเนื้อหาของวรรณคดีแต่ละเรื่อง ได้แก่

1. ภาพของตัวละครที่ปรากฏในเรื่อง
2. ภาพแผนที่การเดินทางของบุคคลในเรื่อง
3. ภาพแผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ของราชวงศ์หรือเครือญาติของตัวละคร
4. ภาพแผนผังการจัดกระบวนทัพ

เอกสารอ้างอิง

กรมวิชาการ. (2533). หนังสือเรียนภาษาไทย ท 605 ชุดภาษาวิจารณ์เล่ม 1 ชั้นมัธยมศึกษา

ปีที่ 6. กรุงเทพฯ : ครูสภา.

ชวน เพชรแก้ว. (2525). การศึกษาวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

- บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. (2514). "แนวนวการเรียนวรรณกรรมวิจักษ์ และวรรณคดี
 วิจารณ์." กรุงเทพฯ : คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ระวาท วัฒนพันธ์. (2522). เก็บตกรณวยสาระอันควรรู้ในวรรณคดี. กรุงเทพฯ : ศรีอนันต์.
- วิภา กงกะนันท์. (2533). วรรณคดีศึกษา. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- สนิท ตั้งทวี. (2528). วรรณคดีและวรรณกรรมไทยเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์.
- สมร เจนจิจะ. (2528). เอกสารประกอบการสอนวิชาปัญหาการสอนวรรณคดีระดับมัธยม
 ศึกษา. เชียงใหม่ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สันหัต ภิบาลสุข และพิมพ์ใจ ภิบาลสุข. (2526). การใช้สื่อการสอน. พิมพ์ครั้งที่ 2
 กรุงเทพฯ : พีระพัธนา.
- สุธิวงค์ พงศ์ไพบูลย์. (2525). วรรณคดีวิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 Copyright© by Chiang Mai University
 All rights reserved

บทที่ 2

รามเกียรติ์ ตอนทศกัณฐ์ล้ม

1. ประวัติผู้แต่ง

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (ครองราชย์ พ.ศ. 2325-2352)

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน 4 แรม 5 ค่ำ ปีมะโรง ตรงกับวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2279 ในรัชสมัยพระเจ้าบรมโกศ พระองค์ทรงมีพระนามเดิมว่า ทองด้วง พระชนกคือ หลวงนิจอักษร (ทองดี) รับราชการเป็นเสมียนตรามหาดไทยที่สำนักเดิมของพระองค์อยู่ภายในกำแพงพระนครศรีอยุธยาปัจจุบันคือวัดสุวรรณดาราราม เมื่อพระองค์มีพระชนมายุครบ 21 พรรษา ใน พ.ศ. 2300 ทรงผนวชที่วัดมหาธาตุฯ หลังจากนั้นเข้ารับราชการเป็นมหาดเล็กหลวงในสมเด็จพระเจ้าอู่ทองพร ต่อมาทรงสมรสกับนาครีตาตระกูลเศรษฐีที่ตำบลอัมพวา แขวงเมืองสมุทรสงคราม

เมื่อพระองค์มีพระชนมายุได้ 25 พรรษา ทรงรับราชการที่เมืองราชบุรีและเป็นหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี พอล่วงครุฑอยุธยาเสียแก่พม่าแล้วเสด็จเข้ามารับราชการกับสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และได้ดำรงตำแหน่งพระราชวรินทร์ในกรมพระตำรวจเมื่อมีพระชนมายุได้ 32 พรรษา ในรัชสมัยพระองค์ทรงเป็นกำลังสำคัญในการทำศึกสงคราม เฉพาะช่วง พ.ศ. 2311-2321 พระองค์เสด็จออกสงครามถึง 10 ครั้ง ล้วนแต่ได้แสดงพระปรีชาสามารถในการยุทธ์ พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งพระอภัยมณี พระยายมราช เจ้าพระยาจักรี และสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก มีพระยศเสมอเจ้าต่างกรมโดยลำดับ ต่อมาใน พ.ศ. 2324 ขณะที่ทรงยกกองทัพไปปราบจลาจลที่กัมพูชาทรงทราบข่าวกรุงธนบุรีเกิดการจลาจลจึงทรงยกกองทัพกลับ และได้รับการอัญเชิญขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์สืบต่อจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระองค์ทรงประกอบพระราชพิธีปราบดาภิเษกเมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2325 ขณะมีพระชนมายุได้ 46 พรรษา เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้วในรัชสมัยของพระองค์ยังต้องทรงชบเคี้ยวกับการศึกสงคราม โดยตลอดจนกระทั่งก่อนเสด็จสวรรคตประมาณ 8 ปี ก็ทรงทำให้ประเทศไทยดำรงอิสรภาพ

และสันติสุขมั่นคงดังเดิม พระองค์เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2352 ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณในพระบรมหาราชวัง

ในการพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่มีความสามารถทางอักษรศาสตร์ช่วยกันนิพนธ์ ส่วนพระองค์นั้นได้ทรงรับเป็นพระธุระในการตรวจแก้ บางตอนที่ทรงพระราชนิพนธ์โดยพระองค์เอง แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าใครเป็นผู้แต่งตอนใด จุดประสงค์ที่ทรงพระราชนิพนธ์คือ

1. เพื่อใช้ในการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ระหว่าง พ.ศ. 2328-2329
2. เพื่อรวบรวมเนื้อหาของเรื่องรามเกียรติ์ให้สมบูรณ์
3. เพื่อเป็นเครื่องสมโภชบูชาพระพุทธรูปสำคัญ
4. เพื่อสอนให้ผู้อ่านไม่หลงใหลในรูปสิ่งชารา
5. เพื่อให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน

รามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 เป็นฉบับที่มีเนื้อความละเอียดพิสดาร มีความยาวถึง 117 เล่มสมุดไทย รวมคำกลอนไม่ต่ำกว่า 60,000 คำกลอน โดยทรงพระราชนิพนธ์เสร็จเรียบร้อยเมื่อปี พ.ศ. 2340

เนื่องจากรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเป็นระยะฟื้นฟูและสร้างความเจริญทางด้านวัฒนธรรม ศิลปกรรม วรรณคดี ฯลฯ สืบต่อจากสมัยธนบุรีให้คืนสภาพดี เช่นสมัยกรุงศรีอยุธยา เฉพาะส่วนของวรรณคดีที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาในรัชสมัยนี้มีลักษณะสำคัญประการหนึ่งคือยังคงยึดค่านิยมในการแต่งวรรณคดีสมัยอยุธยาเป็นหลัก กล่าวคือ เนื้อเรื่องในวรรณคดีจะยกย่องสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นสถาบันสูงสุดเพื่อให้สอดคล้องกับระบอบการปกครองที่มีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครองประเทศ ขณะเดียวกันก็จะแสดงให้เห็นทศพิธราชธรรมของกษัตริย์ที่มีต่อประชาชน นอกจากนี้วรรณคดีในสมัยนี้มักยกย่องผู้กล้าหาญในการรบ ยกย่องผู้มีความฉลาดและมีไหวพริบในการสงคราม สะท้อนให้เห็นถึงบาปบุญคุณโทษและความยุติธรรม บทพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ในรัชกาลที่ 1 ได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะของวรรณคดีในยุคสมัยนี้อย่างชัดเจน

2. เนื้อเรื่องย่อตั้งแต่ต้นจนจบ

ท้าวทศรถกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา มีมเหสี 3 องค์ องค์ที่ 1 ชื่อนางเกาสุริยา มีโอรสชื่อ พระราม องค์ที่ 2 ชื่อนางไถยเกษิ มีโอรสชื่อ พระพรต และองค์ที่ 3 ชื่อนางสมุทรเทวี มีโอรส 2 องค์ คือ พระลักษมณ์ และพระสีตรุต โอรสทั้งหมดนี้เกิดด้วยพระมเหสีทุกองค์เสวยข้าวทิพย์ที่ท้าวทศรถทำพิธีกวนขึ้นเพื่อขอโอรส ขณะที่กวนข้าวทิพย์นี้กลิ่นได้หอมฟุ้งไปถึงกรุงลงกานางมณโฑมเหสีทศกัณฐ์แห่งกรุงลงกาอยากเสวย ทศกัณฐ์ได้ให้กานาสูรมาขโมยไปให้กินได้ครึ่งก่อนนางมณโฑจึงเกิดธิดาองค์หนึ่งชื่อสีดา เมื่อแรกเกิดได้ร้องขึ้น 3 ครั้งว่า "ผลาญราณณ์" ทศกัณฐ์จึงให้นิเภกน้องชายผู้เป็นโอรสประจำกรุงลงกาทำนาย นิเภกทำนายว่าเป็นกาลกนิ ทศกัณฐ์จึงให้เอาทารกนั้นไปทิ้งเสีย ภายหลังพระชนกฤาษีเจ้าเมืองมถิลาเก็บไปเลี้ยงไว้ เมื่อพระชนกกลับมาครองเมืองตามเดิมและนางสีดาเป็นสาว จึงทำพิธียกศร พระรามยกศรได้ พระชนกจึงให้นางสีดาอภิเษกกับพระราม

พระรามสมัยที่ฝึกหัดยิงศร ได้แก้มถึงศรธูนางกุจจินางกำนัลของนางไถยเกษิ นางผูกใจเจ็บจึงทูลยุยงให้นางไถยเกษิขอราชสมบัติให้พระพรต และให้ขับพระรามออกเดินดง 14 ปี ท้าวทศรถประทานพรตามทีนางไถยเกษิขอ ดังนั้นพระรามจึงต้องออกเดินดงตามที่พระบิดาสั่ง พระลักษมณ์ และนางสีดาขอติดตามไปด้วย พระราม พระลักษมณ์ และนางสีดาไปบำเพ็ญพรตอยู่ในป่า

วันหนึ่งนางสำนัคนางสาวของทศกัณฐ์มาพบพระราม เห็นพระรามรูปงามอยากได้เป็นสามีและคิดจะกำจัดนางสีดา จึงผูกพระลักษมณ์ตัดมือตัดจมูกเสีย นางสำนัคนางสาวไปฟ้องทศกัณฐ์และเล่าถึงความงามของนางสีดาให้ทศกัณฐ์ฟัง ทศกัณฐ์เป็นผู้มีวเมวในกามคุณก็อยากได้นางสีดามาเป็นมเหสีจึงออกอุบายให้มารีศแปลงเป็นกวางทองไปล่อนางสีดา นางสีดาอยากได้ พระรามจึงตามไปจับกวางตัวนั้นมาให้ พระรามได้ยิงกวาง กวางแปลงก็ร้องเป็นเสียงพระราม นางสีดาคิดว่าพระรามร้องให้ช่วย จึงให้พระลักษมณ์ไปช่วย ทศกัณฐ์ซึ่งแอบซ่อนอยู่จึงเข้าอุ้มนางสีดาพาเหาะไปลงกา

พระรามติดตามนางสีดาไปได้พลลิงจากเมืองชิตินเป็นทหาร จึงรวมกำลังพลลิงยกทัพไปรบกับทศกัณฐ์เพื่อชิงเอานางสีดาคืน วันหนึ่งพระรามได้ใช้ให้หนุมานทหารเอกไปล่องข่าวให้

นางสีดาทราบ หนุมานไปพบทศกัณฐ์กำลังเกี่ยวนางสีดาอยู่ นางสีดาไม่ยินดีด้วยและ โศกเศร้ามาก จนถึงกับผูกคอตาย หนุมานซึ่งแอบดูพฤติกรรมอยู่แล้วก็ เข้าช่วยเหลือไว้ทัน และเล่าเรื่องให้นางสีดา ฟังว่า พระราม โศกเศร้าและกำลังยกกองทัพติดตามมา พร้อมกับฝากธำมรงค์มาถวายเป็นพยาน จากนั้นหนุมานก็เที่ยวหัดต้นไม้ในสวนหลวงเสียหายมากมาย อินทรชิต โอรสของทศกัณฐ์แผลงศร นาคบาศไปมัดไว้ แต่หนุมานใช้อุบายหลตมาเผากรุงลงกาเสีย จนพระวิหณุกรรมต้องมาสร้าง กรุงลงกาให้ใหม่

ฝ่ายทศกัณฐ์ฝันร้าย พิเภกทำนายว่าจะเสียเมือง เสียชีวิต และเสียวงศ์ญาติถ้าไม่ส่ง นางสีดาคืน ทศกัณฐ์ก็รีบจับพิเภกออกจากลงกา พิเภกมาอยู่กับพระราม ทศกัณฐ์ใช้อุบาย หลายอย่าง เพื่อให้พระรามยกทัพกลับแต่ไม่สำเร็จ พระรามให้พลลิงจงถนนข้ามมหาสมุทรยกทัพไป ประชิดกรุงลงกา ฝ่ายทศกัณฐ์ก็เกณฑ์ญาติพี่น้องยกทัพออกต่อสู้ รบกันเป็นเวลานานจนญาติพี่น้องและ ตัวทศกัณฐ์เองถูกฆ่าหมด พระรามจึงได้นางสีดากลับคืนมา แล้วตั้งให้พิเภกครองกรุงลงกา พระราม เสด็จกลับมาครองกรุงอโยธยา ต่อมาปีศาจนางอดุลซึ่งเป็นหลานของทศกัณฐ์ คิดหาทางแก้แค้นแทน ทศกัณฐ์ จึงแปลงกายเป็นมนุษย์เข้ามาสมัครเป็นนางกำนัลของนางสีดา แล้วพยายามใช้อุบายหลอก ให้นางสีดาเขียนภาพทศกัณฐ์ให้ดู นางสีดาทรบเร้าไม่ไหวจึงเขียนภาพทศกัณฐ์ วิญญาณของ นางปีศาจอดุลเข้าไปสิงอยู่ในภาพนั้น นางสีดาไม่สามารถลบภาพนั้นได้ จนพระรามเห็นภาพนั้นก็ เกิดความสงสัยว่านางสีดามีจิตผูกพันกับทศกัณฐ์แม้ว่านางสีดาจะเคยแสดงความบริสุทธิ์ โดยการลุยไฟ ก็ตาม ในที่สุดพระรามสั่งให้พระลักษมณ์นำนาง ไปประหารชีวิต แต่พระลักษมณ์ปล่อยนาง ไป นางสีดาซึ่งกำลังตั้งครรภ์อ่อน ๆ ได้ไปอาศัยอยู่กับฤาษีวาลมิกมุนี ต่อมาประสูติโอรสมีชื่อว่า พระมงกุฎหรือกุศ วันหนึ่งนางสีดาฝากโอรสไว้กับพระฤาษีเพื่อตนเองจะออกไปหาผลไม้ในป่า แต่ เกิดคิดถึงลูกจึงกลับมานำโอรสไปด้วย ขณะที่ฤาษีกำลังเข้าฌาน เมื่อฤาษีสัมผัสขึ้นมาไม่เห็นกุมารก็ ตกใจเกรงว่านางสีดาจะต่อว่าตน ฤาษีจึงเนรมิตรกุมารขึ้นอีกคนหนึ่งมีลักษณะเหมือนพระมงกุฎทุก ประการ เมื่อนางสีดากลับมารู้ความจริงจึงตั้งชื่อกุมารที่ซุบขึ้นมาใหม่ว่า พระลบ และให้เป็นพี่น้อง กับพระมงกุฎ

พระรามทำพิธีอัฐวเมธปล่อยม้าอุปการไป ปรากฏว่าพระมงกุฎจับม้าอุปการไปขี่เล่น หนุมานเข้ารบกับพระมงกุฎก็แพ้ ถูกพระมงกุฎจับลักหน้าแล้วปล่อยไป พระรามจึงยกทัพออกไปรบกับ

พระมงกุฎเอง แต่ทำอะไรกันไม่ได้ ในที่สุดก็รู้ว่าเป็นพ่อลูกกัน พระรามไปอ่อนวอนให้นางสีดา กลับคืนเมือง แต่นางสีดาไม่ไยดีด้วย ยอมถวายแต่โอรสให้กลับไป พระรามซึ่งสำนึกในความผิด ของตนจึงอุบายทำเป็นตาย นางสีดาตกพระทัยนึกว่าเป็นความจริงกลับมาร้องไห้คร่ำครวญอยู่ข้าง โทศพระรามจึงออกมาจากโทศ นางสีดาเห็นเกิดความโกรธหนีลงไปอยู่เมืองบาดาล พิเภกให้ พระรามสะเดาะห้เคราะห์โดยเสด็จเดินตงอีกครั้งหนึ่ง ขณะเดินตงพระรามได้ฆ่านกเวทย์ภูกัทร และทำวออุณราช พระรามจึงหมดเคราะห์ และเสด็จไปอ่อนวอนนางสีดา โดยมีพระอิศวรช่วย เกลี่ยกล่อม ในที่สุดสององค์ก็คืนดี และเสวยราชย์ร่วมกันด้วยความสุขตลอดไป

3. ภาษา

จากการศึกษาการใช้ภาษาในเรื่องรามเกียรติ์ ตอนทศกัณฐ์ล้ม พบว่า ผู้แต่งมีวิธีการใช้ ภาษาดังต่อไปนี้

ก. **โวหารภาพพจน์ (Figures of Speech)** ผู้แต่งใช้โวหารภาพพจน์ในการแต่งอยู่ 8 แบบ ได้แก่

1. **โวหารแบบอุปมา (Simile)** คือการเปรียบเทียบโดยยกสิ่งหนึ่งมาเปรียบกับ สิ่งหนึ่งเพื่อให้เข้าใจแจ่มแจ้ง และมักจะมีคำเชื่อมโยง เช่น คำว่า เหมือน ตูจ ราวกับ ดัง ตัวอย่าง

"เมื่อนั้น ทำวทศนิกตรชาณสมร

เห็นพระรามยกพลวานร ออกมาต่อกรราว

ให้หวาดหวั่นครั่นคร้ามฤทัยนัก ตั้งนัยค์เห็นพระยาราชสีห์

ชนพองสยองเกล้าเมาลี เพียงจะตกจากที่บัลลังก์รถ"

(หน้า 19)

"หัวขาดดินขาดตัวขาด

เกลื่อนกลาดสิ้นชีพอาสัญ

กำยกองข่อยยับทับกัน ตั้งสาลวันตองลมประลัยกาลฯ"

(หน้า 20)

2. แบบอุปลักษณ์ (Metaphor) คือ การเปรียบเทียบโดยนัย เป็นการเปรียบเทียบ โดยไม่ใช้คำเชื่อม ถ้าจะเปรียบกับสิ่งใดก็จะนำลักษณะเด่นของสิ่งนั้นมากล่าว หรือนำชื่อของสิ่งนั้น มากล่าว หรือนำลักษณะอาการของสิ่งหนึ่งโอนไปใช้กับอีกสิ่งหนึ่ง เพื่อชักจูงความคิดให้คล้ายคลึงกัน หรือบางครั้งอาจมีคำว่า เป็น คือ เท่า ดังตัวอย่าง

"ธำมรงค์มรินทร์พลอยเพชร	มงกุฎเก็จเนาวรัตน์ประภัสสร
ห้อยสุวรรณกมลทลกรรเจียกจร	สง่างามอรชรทั้งสององค์
ต่างทรงศรีสิทธิ์พระแสงขรรค์	ตามกันลีลาศดำนินหงส์
พร้อมหม่อมพานรินทร์สุริยวงศ์	เสด็จมาทรงรถลงกรณ"

(หน้า 18)

3. แบบปรพากย์ (Antithesis) คือการเปรียบเทียบโดยใช้ความตรงกันข้าม คือ การนำสิ่งที่ตรงข้ามกันมาเปรียบเทียบกันเพื่อให้เห็นได้เด่นชัดขึ้น และทำให้มีความหมายเข้มข้น นอกจากนั้นมักสร้างอารมณ์ขัน ดังตัวอย่าง

"บัดนั้น	ฝ่ายหม่อมสุรศักดิ์ยักษิ
มิได้เป็นใจจะต่อตี	ด้วยกลัวฤทธิวานร
ครั้นนายขับต้อนก็จำไป	บ้างหนีเข้าไพรเรือนซ่อน
ลามมาร์ก็วิ่งซอกซอน	เข้านอนในโครงช้างที่ตายนั้น
ลามหมู่แกลิงทำฤทธิรุทธ	กวดแกว่งอาวุธตัวลั่น
วิ่งผ่นตั้งจะหมนเข้าโรมรัน	ชนพันให้แล้วก็หนีไป
บ้างนิมิตเป็นนกวีทหงส์	บินลี้หนีตรงเข้าตงใหญ่
บ้างทำสีหน้าทออยู่แต่ไกล	ครั้นใกล้กระบี่ก็หนีฤทธิ"

(หน้า 19)

4. แบบนามนัย (Metonymy) คือการเปรียบเทียบโดยใช้ส่วนหนึ่งแทนทั้งหมด เป็นการนำคุณสมบัติเด่น ๆ ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งมากล่าว แทนที่จะกล่าวถึงสิ่งนั้น หรือการเรียกบุคคลโดย นำเอาความหมายที่ใกล้เคียงกันหรือเกี่ยวข้องกันมาเป็นสัญลักษณ์ ดังตัวอย่าง

"บัดนั้น
รับสั่งพระองค์ทรงสรวรรณ
พระยาสุครีพตัวขยัน
ถวายเป็นมงคลแล้วออกมาฯ"
(หน้า 17)

"วานรสุรเสนสุรการ
พระทรงครุฑเป็นตัวครุฑรัตน์
เป็นสองเท้าทะยานยืนหยัด
ทางคือมหัทธกัน"
(หน้า 18)

5. แบบอติพจน์ (Hyperbole) คือการกล่าวเกินความจริง มักจะกล่าวถึงอารมณ์
และความรู้สึก ดังตัวอย่าง

"เมื่อนั้น
กับลิบแปดมงกุฎวานร
เห็นรูปทศเศียรกุมภภัณฑ์
ผิวพรรณเผดผ่องทั้งอินทรี
บ้างชมว่างามประหลาดตา
รูปใครไฉนพื้นสุธาตล
พระลักษมณ์สุริย์วงศ์ทรงศร
พวกลนกรโยธ
งามล้ำเทวฤทธกราคี
หมุกระบี่หลงไหลไปทุกตน
แต่เราเห็นมาทุกแห่งหน
จะงามพันรูปนี้ไม่มีเลย"
(หน้า 21)

"จึงว่าดูก่อนหนุมาน
แต่เราสังหารอสุรา
ถึงรูปงามทั้งสามชาติ
งามจริงยิ่งกว่ารูปทอง
ท่านว่าชอบหนักหนา
ตายเต็มพสุธากายกอง
ก็ไม่เปรียบรูปนี้เสมอสอง
นวลละอองผ่องแผ้วอำไพ"
(หน้า 22)

6. แบบเลียนเสียงธรรมชาติ (Onomatopoeia) คือการนำเสียงที่ได้ยินตามธรรมชาติมาใช้บรรยายให้เกิดมโนภาพ และความไพเราะ ดังตัวอย่าง

"เปรี้ยงเปรี้ยงดังเสียงฟ้าร้อง กึกก้องทั่วทิศทิศา
ต้องออกศึกกันจ้าวสุริยา ตกจากรถถอลงกรณ"
(หน้า 22)

7. แบบเล่นเสียงและจังหวะ (Alliteration) หรือสัมผัส ดังตัวอย่าง

"รถเอयरวิมาน กงประไพแก้วประพาฬประภัสสร
ดุมทองดวงทูปอรชร แยกอนอ่อนงามสลวยลอย
บัลลังก์บทลวดประกวตภาพ เครื่องกระหนกรุทระหนาบจับนาคห้อย
บุษบกบันสะบัดจรัสพลอย ทวยช้อยทองช่อบราลี"
(หน้า 18)

8. แบบใช้คำถามยั่วให้ขี้คิด (Rhetoric question) คือการใช้วิธีถามโดยไม่ต้องถามคำตอบ ดังตัวอย่าง

"บ้างชมว่างามประหลาดตา แต่เราเห็นมาทุกแห่งหน
รูปใครในพื้นสุชาติล จะงามพันรูปนี้ไม่มีเลย
หรือองค์บรมพรหมเมศ พระอิศวรแปลงเพศนอกเอ๋ย
เป็นที่สามโลกชมเชย ไม่เคยพบเห็นแต่ก่อนมา
หรือจะเป็นพระจันทร์พระอาทิตย์ หากแกลิ่งนิมิตรกระมังหนา
หรือชั้นดุสิตเทวา ลงมายังพื้นปฐพี"
(หน้า 21)

"บัดนั้น หनुมานผู้มีอชฌาศัย
เห็นองค์พระตรีภูวไนย หลงไปด้วยรูปทศกัณฐ์
แต่ซึกแสงศรัทธาขนาดสาย นิ้วหน่วงมุ้งหมายแล้วไม่ลั่น

ให้แค้นใจตั้งใครมาฟาดฟัน	บังคมคัลแล้วทูลกิจจา
<u>เหตุไฉนพระองค์ทรงฤทธิ์</u>	<u>มาหลงพิศตรูปัทยา</u>
ผิดกับที่ทรงพระจินดา	หมายจะมาล้างไฟรี
อันคำบราณกล่าวไว้	อย่าให้หลงกลทั้งสี่
คือรูปรสวาจาพาที	ดูริยางค์ดนตรีน้าหมั่นก
พระองค์ทรงปรีชาชาญ	อันโอฬารเลิศล้ำไตรจักร
<u>หรือมางหลงด้วยรูปัทยา</u>	แต่ตั้งนักรัตนนิศแห่งไม่วางตา"
	(หน้า 22)

ข. สัญลักษณ์ (Symbol) พบว่าไม่มีการใช้สัญลักษณ์ในการแต่ง

4. ความรู้ประกอบ

ก. ประวัติของตัวละคร

1. พระอิศวร

พระอิศวร เป็นเทวดาชั้นพระมหาลักขเทวราช สถิตอยู่ ณ เขาไกรลาส ภายสีขาว พระศอก (คอ) สีดำ เนื่องจากดื่มน้ำยาพิษ มี 3 ตา ตาซึ่งอยู่กลางหน้าผากสามารถเผาผลาญสรรพสิ่ง ทรงมงกุฎน้ำเต้ากาบ ทัดพระจันทร์เป็นปิ่น มีนาคเป็นสังวาลย์ อาวุธทรงตรีศูล (สามง่าม) ประทับหลัง โคศสุภราช พระองค์มีชื่อเรียกอีกหลายชื่อ เช่น ศุลี คิวะ ซายาได้แก่นางสตี หรือ พระอุมา ซึ่งในบางขณะอาจมีอารมณ์ร้าย ก็จะได้ชื่อว่านางกาลิ หรือทรคา อันเป็นเทพเจ้าที่พวกโจรนับถือมาก พระอิศวรมีโอรสกับพระอุมา 2 องค์ คือ พระชันธุกุมาร เทพเจ้าแห่งสงคราม และพระพิฆเนศวร์เทพเจ้าแห่งศิลปะ ชาวฮินดูนับถือพระอิศวรว่าเป็นเทพเจ้าสูงสุดในบรรดาเทพทั้งสาม อันได้แก่ พระอิศวร พระนารายณ์ และพระพรหม โดยถือว่าพระอิศวรเป็นเทพเจ้าแห่งการทำลาย

พฤติกรรมที่สำคัญของพระอิศวรในเรื่องรามเกียรติ์ ได้แก่

1. ให้พรแก่หิรันตย์กษัตริย์ให้สามารถม้วนแผ่นดินได้ ทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ชาวโลก จึงต้องส่งพระนารายณ์ลง ไปปราบ
2. ให้พรแก่หนทกยักษ ซึ่งเป็นยักษ์ที่ทำหน้าที่ล้างเท้าเทวดา ให้มีนิ้วเพชรสามารถชี้ใครให้ถึงแก่ความตายได้
3. ให้พระพายขัดอาวุธเข้าปากนางสวาหะจนเกิดเป็นหนุมานทหารเอกของพระราม
4. ขวางงาช้างปักอกทศกัณฐ์ ขณะที่ทศกัณฐ์กำลังไล่ฆ่ากุเป๋วัน
5. ยกนางดารวาทให้แก่สุครีพเป็นบำเหน็จในการยกเขาพระสุเมรุ โดยฝากนางดารวาทไปกับพาลี พาลีได้สาบานว่าจะไม่ล่วงเกินนาง แต่พาลีก็ผิดคำสาบาน ทำให้พาลีต้องเสียชีวิตด้วยศรพระราม
6. ยกนางมณฑิโให้ทศกัณฐ์ด้วยเหตุที่เจ้าเมืองบาดาลชื่อวิรุณหกไปเฝ้าพระอิศวรถูกตึกแกล้อเลียนจึงขว้างตึกแกด้วยสังวาล ทำให้เขาพระสุเมรุเอียง ทศกัณฐ์สามารถชโลได้จึงทูลขอพระอุมาเป็นรางวัล พระอิศวรจำเป็นต้องยกให้ แต่พระนารายณ์แปลงกายเป็นพราหมณ์เฒ่าไปเกลี้ยกล่อมให้ขอนางมณฑิโไปแทน
7. ให้ศรพรหมมาสเตอร์แก่อินทรีชิต
8. เกลี้ยกล่อมให้พระรามกับนางสีดาคืนคืนกัน

2. พระนารายณ์

พระนารายณ์มีกายสี่ดอกตะแบก มีสี่กรทรงมงกุฎชัย อาวุธได้แก่ สังข์ ตรีศก้า จักร ทรงครุฑเป็นพาหนะ ประทับ ณ เกษียรสมุทรบนหลังอนันตนาคราช มเหสี ได้แก่ นางลักษมี ชาวฮินดูนับถือพระนารายณ์เป็นเทพเจ้าที่มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าพระอิศวร พระองค์ทรงเป็นเทพผู้บริหารรักษาโลก ได้อวตารลงมาปราบยุคเข็ญในแผ่นดินถึงสี่ยุคสมัย ได้แก่

1. สมัยกฤตายุค

ปางที่ 1 มัตสยวตาร เกิดเป็นปลาเพื่อรักษาพระเวท (คัมภีร์พราหมณ์) ให้พ้นจากน้ำท่วม

ปางที่ 2 กุรมาวตาร เกิดเป็นเต่าเพื่อช่วยรองรับเขามันทรมิให้ทะลุพื้นโลกจากการที่เทวดาและอสูรกวาน้ำอมฤต

ปางที่ 3 วราหาวตาร เกิดเป็นหมูเพื่อฆ่าหิรันตย์กษัตริย์ผู้มัวเมาแผ่นดิน

ปางที่ 4 นรสิงหาวตาร เกิดเป็นนรสิงห์ (สัตว์ครึ่งมนุษย์ครึ่งลิง) เพื่อปราบหิรันตย์กษัตริย์ผู้ชั่วช้าของหิรันตย์กษัตริย์ผู้ได้รับพรว่าอย่าให้ตายด้วยเทวดา มนุษย์ หรือสัตว์เดี้ยวรัจฉาน อย่าให้ตายด้วยคมอาวุธ อย่าให้ตายในเวลากลางวัน และกลางคืน

2. สมัยไตรตายุค

ปางที่ 5 วามนาวตาร เกิดเป็นพราหมณ์เตี้ยเพื่อปราบท้าวพาลี

ปางที่ 6 ปรศุรามาวตาร เกิดเป็นพราหมณ์ผู้ถือขวาน เพื่อปราบกษัตริย์อรชุนผู้เบียดเบียนพราหมณ์

3. สมัยทวารบรยุค

ปางที่ 7 รามจันทรวตาร เกิดเป็นพระรามในเรื่องรามเกียรติ์

ปางที่ 8 กฤษณาวตาร เกิดเป็นพระกฤษณะในเรื่องมหาภารตะ หรือสงครามการตยุทธ

4. สมัยกัลป์ยุค

ปางที่ 9 พุทธาวตาร เกิดเป็นพระพุทธเจ้าเพื่อจะแสดงให้ชาวพุทธเห็นว่าพุทธศาสนานั้นเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาพราหมณ์ (ฮินดู)

ปางที่ 10 กัลกยาวตาร เกิดเป็นพระกัลกิ เป็นคนรูปขาว ชี้นิ้วชี้มาหาชาวบรยุคเชิญคล้ายกับเรื่องพระศรีอารียเมตไตรย์ในศาสนาพุทธ

พฤติกรรมของพระนารายณ์ในเรื่องรามเกียรติ์ มีดังนี้

1. หลังจากปราบหิรันตย์กษัตริย์แล้ว เมื่อชำระร่างกายก็เกิดมีดอกบัวผุดขึ้นมาจากนาภี และมีกุมารอยู่กลางดอกบัว กุมารนั้นมีชื่อว่า อโนมาตน์ ต่อมาได้สร้างเมืองอโยธยาให้ครอบครอง ซึ่งก็คือราชวงศ์ของพระราม

2. มียักษ์ตนหนึ่งชื่อนนทหรือนนท เป็นยักษ์หัวล้านมีหน้าที่ตักน้ำล้างเท้าเทวดาที่จะขึ้นเฝ้าพระอิศวร เหล่าเทวดาชอบลูบศีรษะนนททุกเสมอ ทำให้นนทน้อยใจ วันหนึ่งนนทไปเฝ้าพระอิศวรเพื่อขอพรให้มีนิวเพชรสามารถชี้ใคร ๆ ให้ตายได้ ซึ่งพระอิศวรก็โปรดประทานพร ทำให้นนทมีใจกำเริบขึ้นนิวมาเทวดาล้มตายเป็นจำนวนมาก เหล่าเทวดาจึงได้ขอร้องให้พระนารายณ์ไปปราบนนท พระนารายณ์จึงทำอุบายแปลงตนเป็นนางอัปสรมายั่วชวนให้นนทหลงรัก และชวนให้เพื่อนรำตามตน นนทไม่รู้ในกลอุบายก็รำตาม เมื่อนางอัปสรรำทำชู้เข้าหาตนเองนนทก็รำตามจึงหมดกำลังล้มลง นางอัปสรก็กลับคืนรูปเป็นพระนารายณ์ตามเดิม นนทเห็นก็โกรธตัดพ้อว่าเสียแรงที่มีมือถึง 4 มือ ทำไมต้องใช้กลอุบายเอาชนะ พระนารายณ์จึงตอบว่า

เมื่อนั้น

ได้ฟังจึงตอบว่าที่

เพราะมึงจะถึงแก่ความตาย

ใช้ว่าจะกลัวฤทธา

ชาติมึงมีแต่สองหัตถ์

ให้ลิบเคียวลิบนักร์เกรียงไกร

มีมอยล์บชายชวา

กูจะเป็นมนุษย์แต่สองกร

ด้วยเหตุนั้นนนทจึงได้มาเกิดเป็นทศกัณฐ์ และพระนารายณ์ได้อวตารลงมาเกิดเป็นพระราม เพื่อปราบทศกัณฐ์อันเป็นต้นเรื่องของรามเกียรติ์

พระนารายณ์ทรงสวัสดิ์ศรีศรี

กึ่งแปลงเป็นสตรีมา

จับหายลงด้วยเสน่หา

คักจ่านิวเพชรนั้นเมื่อไร

จงไปอุบัติเอาชาติใหม่

เหาะเหินเดินได้ในอัมพร

ถือศทาอาวุธชูศร

ตามไปรานรอนชีวีฯ

3. พระราม

พระรามมีกายสีเขียวนวล มงกุฎยอดเดิรินทร์ บุตรท้าวทศรถกับนางเกาสรียา ถือเป็นภาคหนึ่งของพระนารายณ์ที่อวตารลงมาปราบทศกัณฐ์ มีน้องต่างมารดา 3 คน คือ พระพรต พระลักษมณ์ และพระสัตรุต

เมื่อเยาว์วัยพระรามได้ศึกษาศิลปศาสตร์จากสำนักฤาษีสวามิตรหรือวิศวามิตร มีความเก่งกล้าถึงกับฆ่ากานาสูร และสวาทู ซึ่งมารบกวนเหล่าฤาษีไพร

ต่อมาเมื่อท้าวชนกจักรวรรดิ (ฤาษีชนก) ได้ประกาศให้เหล่ากษัตริย์มาประลองศร
 รัตนธนู เพื่ออุทิศแก่กับนางสีดา พระรามก็สามารถยกรัตนธนูได้สำเร็จ และอภิเษกกับนางสีดา
 ระหว่างกลับนครอโยธยา พระรามสามารถปราบรามสูร (ยักษ์ผู้ถือขวาน) และได้รับศรจากรามสูร
 เนื่องจากเมื่อเขาวิชัยพระรามเคยกลั่นแกล้งนางค่อมกุกจี ซึ่งเป็นนางกำนัลของ
 นางไภยเกษี โดยการยิงกระสุนให้ถูกข้างหลังนางกุกจี ทำให้หลังที่ค่อมของนางกุกจีกลับไปตุงอยู่
 ข้างหน้า แล้วยิงข้างหน้าให้กลับมาตุงข้างหลัง ซึ่งทำให้นางกุกจีมีความเคืองแค้นพระรามมาโดย
 ตลอดจนถึงที่สุดก็ได้ยุแหย่นางไภยเกษีว่า ราชสมบัติเมืองอโยธยาไม่ควรเป็นของพระราม ควรจะ
 เป็นของพระพรตบุตรนางไภยเกษีมากกว่า นางไภยเกษีก็เห็นคล้อยตามด้วยความรักลูกของตนจึง
 เข้าไปทูลขอรางวัลจากท้าวทศรถ ซึ่งท้าวทศรถก็ประทານเนื่องจากในอดีตนางไภยเกษีเคยร่วม
 ออกรบกับท้าวทศรถ และเพลาารถหัก นางได้ใช้แขนของนางสอดลื้อแทนเพลลา ทำให้ท้าวทศรถ
 สำนึกในบุญคุณของนางมาโดยตลอด นางไภยเกษีจึงขอให้ท้าวทศรถยกราชสมบัติให้แก่พระพรต
 แล้วให้เนรเทศพระรามออกบวชเป็นเวลา 14 ปี ท้าวทศรถเสียพระทัยมาก แต่ไม่สามารถคืนคำได้
 จึงตรอมพระทัยจนสิ้นชีวิต พระรามต้องออกเดินป่าตามคำขอนั้น โดยมีนางสีดาชายนางและพระลักษมณ์
 ร่วมเป็นเพื่อนเดินทางไปด้วย ระหว่างเดินป่าได้พบกับชุนหัตถ์หน้าพรานป่าซึ่งมาสวมมิกัดี และ
 คอยป้องกันมิให้ใครตามไปรบกวน พระรามได้ปราบนิราษณ์ซึ่งถูกสาปให้มาเฝ้าสวน

ระหว่างบำเพ็ญพรตอยู่ในป่าบังเอิญพบกับนางสำนักราชา นางสำนักราชาเกิดหลงรัก
 พระรามจึงเข้ามาเกี้ยวพาราสีและทำร้ายนางสีดา พระลักษมณ์โกรธจึงเข้าไปตัดจมูกและหู
 นางสำนักราชา นางสำนักรามีความเสียใจจึงไปฟ้องพระยาชร พระยาทุษณ์ ผู้เป็นพี่ชายให้ไปฆ่า
 พระราม พระลักษมณ์ แต่ในที่สุดพระยาชรและพระยาทุษณ์ถูกพระรามฆ่าตาย นางสำนักราชาจึง
 ไปหาทศกัณฐ์พี่ชายคนโต โดยที่รู้ว่าทศกัณฐ์ชอบผู้หญิงจึงได้บอกให้นางสีดาชายนางพระรามนั้นมีความ
 งงตามยากจะหาหญิงใดเทียมทัน ทศกัณฐ์จึงให้มารีศแปลงเป็นกวางทองมาล่อพระราม พระลักษมณ์
 ออกจากอาศรม ส่วนทศกัณฐ์แปลงเป็นพราหมณ์เข้าไปลักตัวนางสีดาไปไว้ ณ กรุงลงกา

พระรามได้ทราบข่าวจากนกลศดาซึ่งพบกับทศกัณฐ์กลางทางก็หาทางช่วงชิงนางสีดา
 กลับคืนมา ต่อมาพบกับหนุมาน หนุมานยอมสวมมิกัดี และพาพระรามไปพบกับสุครีพ และได้ช่วย
 สุครีพปราบพาลี จึงได้กำลังกองทัพจากวานรเมืองขีดขินเป็นไพร่พล ต่อมายังได้กองทัพวานรจาก
 เมืองชมพู ซึ่งเป็นเมืองพันธมิตรของพาลี เข้าร่วมในกองทัพอีกด้วย

การรบกับกองทัพยักษเมืองลงกาตอนต้น ๆ พระรามมิได้รบเองเพียงแต่ญวณารกับพระลักษมณ์ก็สามารถเอาชนะกองทัพยักษได้จนหมดสิ้น จนกระทั่งในการรบกับทศกัณฐ์ พระรามจึงได้ออกรบด้วยตนเองและสามารถฆ่าทศกัณฐ์ได้สำเร็จ เมื่อเสร็จศึกลงกาแล้วพระรามได้สถาปนาพิเภก ยักษน้องชายของทศกัณฐ์ให้ครองนครลงกา และพานางสีดาลับกรูงอโยธยา เมื่อถึงกรูงอโยธยา ได้ขึ้นเสวยราชสมบัติซึ่งพระพรตได้เฝ้ารักษาไว้ให้ตลอดเวลา 14 ปี พระรามได้ปูนบำเหน็จรางวัลแก่ญวณารทหารเอกดังนี้

ทनुมานเป็นพระยาอนชิต ให้ครองเมืองอโยธยาครึ่งหนึ่ง แต่ทनुมานไม่ยอมรับ พระรามจึงแฉลงศร ไปสร้างเมืองใหม่ให้ครอบครอง ชื่อว่าเมืองนพบุรี แต่คนไทยเชื่อว่าเป็นเมืองลพบุรี

สุครีพเป็นพระยาไวยวงศาครองนครขีดขึ้น

ต่อมาถึงคราวเคราะห์ของพระรามและนางสีดา คือปีศาจนางยักษอสูลซึ่งมีความจงรักภักดีต่อทศกัณฐ์ ได้แปลงตนเป็นมนุษย์ เข้ามาสมัครเป็นนางกำนัลของนางสีดา ได้พยายามหาทางแก้แค้นแทนทศกัณฐ์ โดยชักจูงนางสีดาให้วาดภาพทศกัณฐ์ เมื่อวาดเสร็จก็ไม่สามารถลบออกได้จนพระรามเข้ามาพบภาพเกิดความเข้าใจผิดคิดว่านางสีดามีใจผูกพันอยู่กับทศกัณฐ์ แม้ว่านางสีดาจะชี้แจงอย่างไรก็ไม่สำเร็จ พระรามให้พระลักษมณ์นำนางสีดาไปตัดศีรษะแต่พระลักษมณ์ไม่สามารถฆ่านางได้จึงได้ปล่อยนางหนีเข้าป่าไป ในขณะที่นางสีดากำลังตั้งครรรภ์ นางสีดาไปอาศัยอยู่กับฤาษีวาลมิกิผู้นั้นจนกระทั่งประสูติโอรสมีนามว่า พระมงกุฏ ต่อมาพระฤาษีได้ชุกุมารซึ่งมีรูปร่างเหมือนพระมงกุฏและให้ชื่อว่าพระลบ วันหนึ่งสองกุมารได้ประลองแฉลงศรมีเสียงกึกก้องกัมปนาทไปทั่วโลก พระรามได้ยินจึงสงสัยว่าจะมีกษัตริย์ผู้มีฤทธิ์เก่งกล้ามาทำหายตนจึงส่งม้าอุปการเพื่อพิสูจน์ว่ากษัตริย์เมืองใดกระด้างกระเดื่องต่อตน แต่ก็ไม่มีผู้ใดขัดขวางจนม้าอุปการไปถึงที่ซึ่งสองกุมารอยู่ กุมารทั้งสองมิได้เกรงกลัวกลับจับม้าอุปการขี่เล่น ทั้งยังจับทनुมานผู้คุมม้านั้นไปมัดและลักหน้าอีกด้วย ทनुมานนำข่าวไปแจ้งแก่พระราม พระรามจึงได้ยกทัพมาปราบสองกุมาร แต่ภายหลังต่างก็รู้ว่า เป็นพ่อลูกกัน เพราะต่างแฉลงศรออกไปเป็นของกำนัลให้กันและกัน พระรามจึงพาสองกุมารกลับเข้าเมืองอโยธยาแต่นางสีดายังไม่หายโกรธพระรามและไม่ยอมคืนเมืองด้วย พระรามต้องออกอุบายว่าพระองค์ตายแล้ว นางสีดาเข้ามาเคารพศพ พระรามจึงออกมาจากโกศมาหานางสีดา นางสีดารีบหนีลง ไปอาศัยเมืองบาดาล พระรามได้ตามลงไปจึงอน โดยมีพระอิศวรช่วยไล่เกลี้ยจนนางสีดาหายโกรธยอมกลับไปเสวยราชย์ร่วมกันสืบมา

4. นางสาว

นางสาว มีกายสีนวลจันทร์ ทรงมงกุฎกษัตริย์ นางคือพระลักษมี ชายาของพระนารายณ์ ลงมาเกิดเพื่อเป็นคู่ของพระราม และเป็นตัวละครที่สำคัญที่สุดในเรื่องรามเกียรติ์ เพราะเป็นตัวละครที่ทำให้พระรามกับทศกัณฐ์ต้องทำสงครามล้างผลาญกัน

นางสาวเกิดจากการที่นางมณฑิ ได้กลืนข้าวทิพย์ ซึ่งฤาษี 5 คน กวนให้แก่ท้าวทศรถ นางมณฑิเกิดความต้องการมาก ทศกัณฐ์จึงให้กานาสูรแปลงเป็นกาไปขโมยข้าวทิพย์มาได้ครึ่งก้อน เมื่อนางมณฑิกินข้าวทิพย์นั้นก็ตั้งครรรค์และเกิดเป็นนางสาว เมื่อแรกเกิดร้องออกมาว่า "ผลาญราชน" ถึงสามครั้ง พิเภกจึงได้ทำนายว่านางจะเกิดมาเพื่อล้างผลาญเหล่ายักษ์ ทศกัณฐ์จึงสั่งให้นำนางสาวไปใส่ตะโปกบลอยน้ำ บังเอิญฤาษีชนก (ท้าวชนกจักรวรรดิ) มาพบเข้าจึงนำมาชุบเลี้ยง โดยฝังดินฝากแม่ธรณีไว้ (นางสาวจึงถือว่าเป็นลูกแม่ธรณีด้วย) เมื่อครบกำหนด 16 ปี พระฤาษีชนกเกิดเบื่อหน่ายต่อการบวชจึงไถ่ถอนนางสาวขึ้นมาจากดิน และตั้งชื่อว่าสาวซึ่งแปลว่าเกิดจากรอยไถ นางสาวเป็นผู้ที่มีความงดงามมาก จนแม้ท้าวมาลีวราช ผู้ทรงอุเบกขายังกล่าวชม

เมื่อนั้น

เห็นนางสาววิลาวัณย์

มาตรแมนถึงองค์พระอุมา

นางสุจิตราเทวี

ทั้งสุธรรมานงคราญ

ท้าวสุวรรณค์ชั้นฟ้าสุราลัย

กระนั้นแลฤาษีทศกัณฐ์

พาโคตรวงศ์ในลงกา

ท้าวมาลีวราชรังสรรค์

งามดั่งดวงจันทร์ไม่ราศี

นางสุชาดาโฉมศรี

สุนันทานารีอรทัย

จะเปรียบปานเขาวมาลัยก็ไม่ได

ไกลกันกับโฉมนางสาว

จะไม่ผูกพันเสนาหา

แสนสุโยธาวายปราน

เมื่อท้าวชนกจักรวรรดิกลับไปครองมิดิลานคร ก็ได้ประกาศให้กษัตริย์ทั้งหลายมา ประลองยกศรรัตนธนูศรคู้บ้านคู้เมืองถ้าใครยกได้ก็ให้อุปภิเษกกับนางสาว พระรามเป็นผู้ยกได้ สำเร็จและได้อภิเษกกับนางสาว นางสาวได้ติดตามพระรามสู่เมืองอโยธยาและได้ติดตามออกบวช พร้อมกับพระรามจนกระทั่งถูกทศกัณฐ์ใช้อุบายลักพาตัวไปไว้ ณ เมืองลงกา ระหว่างที่ถูทศกัณฐ์ อุ้มตัวมาลงทางนั้น ได้พบกับนางสตาชู้ซึ่งได้ต่อสู้กับทศกัณฐ์จนเกือบมีชัยชนะ แต่นางสตาชู้ได้

พลั้งปากออกไปว่าตนไม่เกรงกลัวทศกัณฐ์แต่เกรงแหวนของนางสีดาเท่านั้น ทศกัณฐ์จึงได้ถอดแหวน
จากนิ้วนางสีดาขว้างถูกลงสตาชูปาดเจ็บสาหัสแต่ก็ยังสามารถประคองตนแจ้งข่าวแก่พระรามได้

เมื่อนางสีดาถูกคุมขังอยู่ในสวนเมืองลงกา นางมีความเสียใจถึงกับคิดผูกคอตาย แต่
หนุมานได้เข้ามาช่วยและสังข่าวของพระรามให้นางทราบ ทั้งยังมีนางตรีชฎาชายาของพิเภกคอย
ปลอบใจอยู่เสมอทำให้นางค่อยมีความสุขขึ้น

นางสีดาเคยถูกผู้อื่นแปลงตนให้เหมือนนาง 2 ครั้ง ครั้งแรกนางเบญกายบุตรพิเภก
แปลงทำเป็นตายลอยน้ำเพื่อให้พระรามเข้าใจผิดจะได้ยกทัพกลับ ครั้งที่สองอินทรชิตให้สุชาจาร
แปลงเป็นนางสีดาแล้วนำไปฆ่าต่อหน้าพระลักษมณ์

ในระหว่างสงครามนางสีดาได้เคยขึ้นบุษบกไปดูพระราม ขณะที่พระลักษมณ์ถูกศร
พรหมาศตร์ของอินทรชิตถึงแก่สลบ นางเข้าใจว่าพระรามคงจะสิ้นชีวิตแล้วแต่นางตรีชฎาให้สติว่า
บุษบกนี้ถ้าเป็นหญิงหม้ายขึ้นไปแล้วจะไม่ลอยทำให้นางค่อยหายโศกเศร้า เมื่อเสร็จศึกลงกาแล้ว
นางได้กลับไปเสวยราชย์ร่วมกับพระราม ณ กรุงอโยธยา

5. พระลักษมณ์

พระลักษมณ์ มีกายสีทอง เป็นพยานันตนาคราชที่ประทับของพระนารายณ์ลงมาเกิด
มี 1 พักตร์ 2 กร ทรงมงกุฎยอดเดโชน พระลักษมณ์เป็นโอรสของท้าวทศรถกับนางสมุทรเทวี
มีน้องร่วมมารดาชื่อ พระลัตถุตร พระลักษมณ์เป็นผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อพระรามมากที่สุดดังจะเห็น
ได้จาก

สามารถยกศรวิเศษของพระชนกจักรวรรดิได้ แต่ไม่ยอมยกเพื่อเปิดโอกาสให้แก่
พระรามผู้เป็นพี่

เมื่อพระรามถูกลงโทษให้ออกบวชในป่าเป็นเวลาถึง 14 ปีก็อาสาติดตามไปช่วย
ปกป้องคุ้มครองให้

ยอมสละชีวิตออกไปรบกับทัพลงกาจนเกือบสิ้นชีวิตถึง 3 ครั้ง ได้แก่

1. รบกับกุมภกรรณ ได้ถูกทอกโมกษศักดิ์แต่หนุมานช่วยแก้ได้
2. รบกับอินทรชิต ถูกศรพรหมาศตร์แต่หนุมานช่วยแก้ได้
3. รบกับทศกัณฐ์ ถูกทอกกบิลพัท ได้หนุมานช่วยแก้ไว้เช่นกัน

ในภายหลัง เมื่อเสด็จถึงกลางภาพพระรามเกิดความระแวงสงสัยนางสีดาได้ให้พระลักษมณ์
นำนางสีดา ไปประหารชีวิต พระลักษมณ์เกิดความสงสารไม่อาจจะฆ่านางได้จึงฆ่าควางและนำหัวใจ
ควางมาแสดงแก่พระราม นับได้ว่าพระลักษมณ์เป็นผู้มีความกล้าหาญ เสียสละ และจงรักภักดีต่อ
พระรามอย่างแท้จริง เมื่อเสด็จถึงกลางแล้วพระรามโปรดให้ไปครองเมืองโรมคัล

6. ทศกัณฐ์

ทศกัณฐ์มีกายสีเขียว มี 10 พักตร์ 20 กร ปากเสวยะ ตาโหลง ทศกัณฐ์สามารถ
แปลงร่างได้ตามความปรารถนา มักปรากฏกายด้วยร่างธรรมดาที่มีศีรษะเดียวและสองมือ แต่ใน
ยามโกรธ ดีใจ เสียใจ จะคืนร่างเดิมคือ 10 พักตร์ 20 กร

ทศกัณฐ์เป็นตัวเอกของเรื่องรามเกียรติ์ เดิมทีนั้นเป็นนฤททยักษ์กลับชาติมาเกิดเพื่อรบ
กับพระราม ทศกัณฐ์เป็นบุตรของท้าวลัสเตียนกับนางรัชฎา มีน้องร่วมมารดา 6 คน คือ กุมภกรรณ
พิเภก ชร ทุมม์ ตรีเศียร และนางสำนักรา มีพี่น้องต่างมารดาอีก 4 คน เป็นยักษ์ที่มีนิสัยชั่วร้าย
เจ้าชู้ ดังจะเห็นได้ว่ามีภรรยาเป็นจำนวนมาก เช่น นางมณฑิมา นางกาลอัจกศรี สนมพันตน และแม่
แต่กับสัตว์เดียรัจฉาน เช่น ช้าง และปลา ก็ยังแปลงกายไปสมสู่ด้วย มีจิตใจมักมากในกามคุณ
เพราะแม้เป็นบุตรภรรยาคนอื่นก็ยังปรารถนา เช่น รู้ว่านางสีดาเป็นชายาของพระรามก็ยังอยากได้

พฤติกรรมที่เด่นชัดของทศกัณฐ์พอสรุปได้ดังนี้

1. ทศกัณฐ์ได้อาศัยกษัตริย์เมรุที่ทรุดให้ตั้งตรง แล้วขอพระอุมาจากพระอิศวร
เป็นรางวัล พระอิศวรจำเป็นต้องยกให้แต่ทศกัณฐ์ก็ไม่สามารถอุกตัวพระอุมาได้ ต้องแบกหินขึ้นเหนือ
ศีรษะ พอดีไปพบกับพระนารายณ์ซึ่งแปลงเป็นพราหมณ์เฒ่ากำลังปลุกต้นไม้เอายอดลง จึงเกิดสงสัย
เข้าไปถาม พระนารายณ์จึงแนะนำให้เอาพระอุมาไปคืนและให้ชื่อนางมณฑิมาแทน ทศกัณฐ์เชื่อจึง
ได้ขอและพานางมณฑิมาไปแทนพระอุมา ขณะพานางมณฑิมาเหาะผ่านเมืองขีดขิน พาลีเจ้าเมืองขีดขิน
เห็นเข้าก็โกรธรีบเหาะขึ้นไปขัดขวางและต่อสู้กัน ปรากฏว่าทศกัณฐ์แพ้พาลีจึงแย่งนางมณฑิมาไปเป็น
ชายา ต่อมาทศกัณฐ์ยังเกิดความเสียใจจึงไปหาฤาษีโคบุตรผู้เป็นอาจารย์ ขอให้ช่วยชื่อนางมณฑิมา
คืนจากพาลี ฤาษีโคบุตรจึงไปหาฤาษีอังกศผู้เป็นอาจารย์ของพาลี เพื่อเจรจาให้พาลีคืนนางมณฑิมา
แก่ทศกัณฐ์ซึ่งพาลีก็จำยอม แต่ขณะนั้นนางมณฑิมากำลังตั้งครรภ์ฤาษีอังกศจึงผ่าท้องนางมณฑิมาเอา

บุตรพาลีมาใส่ไว้ในท้องแพะแทน ต่อมาเมื่อบุตรพาลีกำเนิดมาได้ชื่อว่าองคต ทศกัณฐ์ยังมีความเจ็บใจ อยากจะฆ่าองคตจึงแปลงกายเป็นปญฺชีก์หมายฆ่าองคตขณะอาบน้ำ แต่พาลีได้ใช้ตาข่ายขวางและจับทศกัณฐ์ได้จึงนำมามัดให้องคตลากเล่นถึง 7 วันจึงปล่อยตัวไป ทศกัณฐ์มีความเสียใจว่ามีฝีมือสู้คนอื่น ไม่ได้จึงขอให้ฤาษีโคบุตรถอดดวงใจใส่กล่องเก็บไว้ เพื่อที่ใครจะฆ่าไม่ตาย

2. ทศกัณฐ์ได้รับมอบราชสมบัติเมืองลงกาแต่ก็ยังอิจฉากุเปรินพี่ชายซึ่งได้บุษบก จึงยื้อแย่งจากกุเปริน กุเปรินสู้ไม่ได้จึงหนีทศกัณฐ์ไปจนถึงเบื้องหน้าพระอิศวร พระอิศวรเห็นเข้าก็โกรธ จึงขว้างงาช้างลงมาปักอกทศกัณฐ์และสาปไม่ให้ถอนขึ้นได้ ทศกัณฐ์จึงต้องตัดงาช้างเสมออก

3. วันหนึ่งทศกัณฐ์อยากออกไปเที่ยวป่าจึงสั่งให้ชีวหาสามีของนางสำนักราชเฝ้าเมืองลงกา ชิวหาเกิดความง่วงนอนจึงเผลอหลับไปให้ใหญ่ แลปล้นบิตเมืองลงกาแล้วหนีไป เมื่อทศกัณฐ์กลับมาถึงเห็นเมืองบิตมิได้จึงเอาจักรขว้างถูกลิ้นชีวหาชาติถึงแก่ความตาย

4. เมื่อทศกัณฐ์นำนางสีดามาไว้ที่กรุงลงกา พระรามได้ส่งหนุมานมาสืบเรื่องราวและหนุมานได้ใช้อุบายเผาเมืองลงกา พระวิฆณุกรรมต้องเนรมิตรเมืองลงกาใหม่ นิเภกน้องชายของทศกัณฐ์พยายามทูลให้ส่งนางสีดาคืนแก่พระราม แต่ทศกัณฐ์ไม่เชื่อฟัง พร้อมทั้งขับไล่นิเภกออกจากเมือง ในที่สุดนิเภกได้เข้าไปเป็นฝ่ายพระราม และมีส่วนช่วยบอกความลับต่าง ๆ อันเป็นอันตรายแก่ทศกัณฐ์เองแก่พระรามจนหมดสิ้น

5. ทศกัณฐ์ได้ใช้ให้สุกกะสารเสนา ไปสืบกำลังฝ่ายพระรามและตนเองแปลงเป็นฤาษี เพื่อยุให้พระรามกลางแครงใจต่อนิเภกแต่ไม่สำเร็จ ทศกัณฐ์จึงให้นางเบญกายแปลงตนเป็นนางสีดา ตายลอยน้ำไปให้พระรามเห็นจะได้ยกทัพกลับแต่หนุมานจับพิรุณได้ ในคราวที่พระรามจงถนนข้ามไปเกาะลงกา ทศกัณฐ์ได้ใช้นางสุพรรณมัจฉาบุตรสาวไปชนหินทำลายถนน แต่ไม่เป็นผลเพราะหนุมานไปพบและได้นางสุพรรณมัจฉาเป็นภรรยา

6. ทศกัณฐ์ได้ให้ญาติมิตรออกรบกับกองทัพพระรามหลายครั้ง แต่ต้องเสียชีวิตจนหมดสิ้นดังนี้

ใช้ภานุราชไปพลิกแผ่นดินกองทัพพระรามแต่ก็ถูกหนุมานฆ่า

ใช้ไมยราพสะกดทัพจับพระรามไปขังไว้ที่เมืองบาดาลแต่ก็ถูกหนุมานตามลงไปช่วย

แก้ และฆ่าไมยราพตาย

กุมภกรรณพยายามตักเตือนให้ส่งนางสีดาคืนแต่ทศกัณฐ์ไม่เชื่อ และใช้ให้กุมภกรรณ
ออกไปสู้รบหลายครั้ง สุดท้ายกุมภกรรณตายด้วยศรของพระราม

ใช้ให้อินทรชิตออกไปสู้รบกับกองทัพพระรามหลายครั้ง ในที่สุดก็ตายด้วยศรของ
พระราม

ใช้ให้หัสเดชะพันธมิตรออกรบ แต่ก็ต้องถูกหนุมานฆ่า

ใช้ให้แสงอาทิตย์มาช่วยรบก็ถูกองคตฆ่า

7. ทศกัณฐ์เข้าทำพิธีในอุโมงค์เพื่อชุบตัวให้เป็นเพชรเพื่อใครฆ่าไม่ตาย แต่ถูกหนุมาน
ทำลายพิธีโดยจับนางมณโฑมาหยอกปล้ำต่อหน้า ทศกัณฐ์ให้ลัทธาสูรกับวิรุณจำบัง เข้ารบกับหนุมาน
แต่ก็ถูกหนุมานฆ่าตายทั้งคู่

8. ทศกัณฐ์เชิญท้าวมาลีวราชผู้เป็นปู่มาสาปแข่งพระราม แต่ท้าวมาลีวราชเป็นผู้ทรง
ความยุติธรรมได้ตัดสินให้ทศกัณฐ์ส่งนางสีดาคืนแก่พระราม ทศกัณฐ์ไม่ยอมคืน ท้าวมาลีวราชจึง
สาปแข่งให้ทศกัณฐ์ตายด้วยศรพระราม

9. ทศกัณฐ์ทำพิธีชุบหอกบิลณฑ์ แต่ไม่สำเร็จเพราะพาลีเทพบุตรเป็นผู้มาปราบได้

10. หนุมานกับองคตทำอุบายมาสวามิภักดิ์ และหลอกเอากลองดวงใจทศกัณฐ์จาก
ฤาษีโคบุตรได้สำเร็จ ทศกัณฐ์ก็หลงเชื่อหนุมานถึงกับรับเป็นบุตรบุญธรรมให้เป็นอุปราชในศึก
ครั้งสุดท้าย พระรามได้แผลงศรสังหารทศกัณฐ์พร้อมกับหนุมานชกกลองดวงใจ

7. อินทรชิต

อินทรชิต มีกายสีเขียว 1 พักตร์ 2 กร ทรงมงกุฎเดहनของพระอินทร์ ปากขบ
ดาโพลง เขี้ยวคุด เป็นบุตรทศกัณฐ์กับนางมณโฑ เดิมชื่อรณพักตร์ มีฤทธิ์มากสามารถรบชนะ
พระอินทร์ จึงได้ชื่อว่าอินทรชิต มีมเหสีชื่อนางกันยุมมา มีโอรส 2 องค์ชื่อ ยามลิวัน กับกันยูเวก

อินทรชิตเป็นศิษย์ของฤาษีโคบุตรเช่นเดียวกับทศกัณฐ์ ได้พยายามบริกรรมเพื่อขอ
อาวุธจากเทพเจ้าถึง 17 ปี ในที่สุดทั้งพระอิศวร พระนารายณ์ และพระพรหมได้ลงมาประทานศร
ให้ 3 เล่ม ได้แก่ ศรนาคบาท ศรพรหมาสตร์ ศรวิฆณุปานัม ทั้งยังสามารถแปลงกายเป็น
พระอินทร์ได้อีกด้วย

บทบาทสำคัญของอินทรีชิตในเรื่องรามเกียรติ์มีหลายตอน เช่น
 อินทรีชิตเป็นผู้ที่จับหนุมานได้เมื่อครั้งที่หนุมานมาลี้ภัยข้านางสีดาที่กรุงลงกา
 เมื่อรบกับพระลักษมณ์ครั้งที่ 1 อินทรีชิตถูกศรหลายवादต้องหนีกลับมา
 อินทรีชิตทำพิธีชุบศรนาคบาศในโพรงไม้โรทัน แต่ถูกขามพูวราชแปลงเป็นหมี่ไปกัด
 ต้นไม้ล้ม ทำลายพิธี

อินทรีชิตกลับไปทำพิธีชุบศรพรหมศาสตร์ โดยให้ยักษ์กำนันเฝ้าขัดตาทัพ แต่ยักษ์กำนัน
 ถูกหนุมานฆ่า อินทรีชิตเสียใจมากที่ทำพิธีไม่สำเร็จ

อินทรีชิตรบกับพระลักษมณ์แผลงศรนาคบาศ เป็นนาคมารัดกองทัพของพระลักษมณ์ แต่
 พระรามได้แผลงศรหลายवाद เรียกพญาครุฑมาช่วย นาคเกรงกลัวครุฑ จึงหนีไปจนหมดสิ้น

อินทรีชิตออกรบโดยแปลงเป็นพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ แผลงศรถูกกองทัพพระลักษมณ์
 ล้มหมด หนุมานโดดขึ้นไปหักคอช้างเอราวัณจึงถูกตีด้วยศรพรหมศาสตร์แต่ไม่ตาย

อินทรีชิตให้สุขาจารแปลงเป็นนางสีดาแล้วนำไปฆ่าที่สนามรบแต่ฝ่ายพระรามก็รู้เท่าทัน
 กลอุบาย

อินทรีชิตได้กลับไปทำพิธีกุมภินิยา (พิธีชุบตัว) แต่พระลักษมณ์เป็นผู้ทำลายพิธีได้
 ศีรษะสุดท้ายของอินทรีชิตได้เอาศรสุรگانต์จากทศกัณฐ์ไปรบ แต่ก็ต้องศรของพระราม
 ถึงแก่ความตาย โดยพระรามแผลงศรตัดคออินทรีชิต แล้วจึงให้องค์เออาพานแค้นฟ้าไปรองรับศีรษะ
 ของอินทรีชิตแล้วจึงแผลงศรไปทำลายศีรษะของอินทรีชิตให้เป็นจุณ เนื่องจากศีรษะของอินทรีชิตนั้น
 ถ้าตกไปที่ใดจะทำให้เกิดไฟบรรลัยกัลป์ลุกขึ้นที่นั้น

8. หนุมาน

หนุมานมีกายสีเขียวเผือก ปากอ้า สวมมาลัยทอง มีเขี้ยวแก้วกลางเพดานปาก ใช้ตรี
 (สามง่าม) เป็นอาวุธ หนุมานเกิดจากการที่นางสวาหะได้เปิดเผยความลับเรื่องการมีชู้ของ
 นางกาลอัจนาต่อฤาษีโคตม ทำให้นางกาลอัจนาผู้เป็นแม่มีความโกรธสาปให้นางสวาหะต้อง ไปยืน
 ขาดเดี่ยวกินลมต่อมิลูกเมื่อใดจึงจะพ้นคำสาป พระอิศวรต้องการจะสร้างทหารเอกให้แก่พระราม
 จึงมีบัญชาให้พระพยานาเทพศาสตร์อาวุธของพระองค์ไปขีดเข้าปากนางสวาหะ ทำให้นางสวาหะ
 ตั้งครรภ์จนคลอดออกมาเป็นหนุมาน นางจึงพ้นคำสาป

หนุมานเกิดวันอังคาร เดือนสาม ปีชาล อยู่ในครรภ์ของนางสวาทะเป็นเวลา 30 เดือน เมื่อถึงเวลาคลอดได้ผ่นออกมาทางปากแม่ ตัวโตขนาดมีอายุ 16 ปี สามารถแสดงฤทธิ์เป็นลิ้นหน้าแปดมือ หาวเป็นดาวเป็นเดือน มีกลิ่นชุนเพชร มีเขี้ยวแก้ว มีคทาเพชรเป็นสันหลังตลอดหาง เดินทางไปในอากาศได้ มีตรีเพชรเป็นนิ้วและมือเท้าทั้งเป็นอาวุธประจำตัวซึ่งติดอยู่ที่หน้าอกเมื่อต้องการใช้ก็ชักออกจากหน้าอก มีจักรแก้วเป็นศิระ โดยนางสวาทะได้สั่งเอาไว้ว่า สิ่งวิเศษเหล่านี้ ถ้าผู้ใดเห็นและทักแสดงว่าผู้นั้นเป็นพระนารายณ์ให้เข้าสวามิภักดิ์กับผู้นั้น

หนุมานถือได้ว่าเป็นลูกของพระพาย บางครั้งจึงเรียกว่าวายุบุตร เมื่อถูกอาวุธใดสลบไปพอพระพายพัดถูกกายก็จะฟื้นขึ้นมา

เมื่อยังเล็กหนุมาน ไปศึกษาวิชาการกับพระอิศวร ต่อมาได้หลงเข้าไปหักต้นไม้ในสวนขวัญของพระอุมา จึงถูกพระอุมาสาปให้มีกำลังลดลงครึ่งหนึ่ง จนกว่าพระรามลูบศิระตลอดถึงหางจึงพ้นคำสาป หนุมานพบกับพระราม พระลักษมณ์ภายหลังจากที่นางสีดาถูกลักพาตัว หนุมานเข้ามาสวามิภักดิ์ และพาสุครีพนำชายของตนมาถวายตัวต่อพระราม ทำให้พระรามได้กำลังกองทัพจากเมืองขีดขิน

หนุมานรับมอบหมายจากพระรามให้ไปสืบข่าวนางสีดาที่เมืองลงกา ระหว่างทางได้นางบุพผามาลีซึ่งเป็นนางฟ้าที่ต้องคำสาปเป็นภรรยา ได้ขึ้นกลั่มพาที (พี่ของนกสตาบุ) เพื่อลาดตระเวน เมืองลงกาจนพบกับยักษ์เสือเมืองลงกาและหนุมานฆ่ายักษ์เสือเมืองตายแล้วเข้าไปยังอุทยานเมืองลงกา ช่วยชีวิตนางสีดาให้รอดจากการผูกคอตาย และแจ้งข่าวพระรามแก่นางสีดา พร้อมทั้งถวายธำมรงค์กับผ้าสไบแก่นาง หลังจากนั้นเข้าไปทำลายสวนหลวงเมืองลงกา ฆ่าทหารยักษ์และสหฤๅษณ์ซึ่งเป็นโอรสของทศกัณฐ์ตายทั้งหมด อินทรชิตออกรบแก้แค้น หนุมานแก้มทำเป็นยอมแพ้ให้อินทรชิตจับตัวได้แต่จะลงโทษอย่างไรก็ไม่ตาย จึงลวงให้ลงโทษด้วยการเอาไฟจุด แล้วหนุมานก็วิ่งพาไปเผาผลาญเมืองลงกาจนไหม้หมด

หนุมานได้จับนางเบญจกายจากการที่นางเบญจกายแปลงเป็นนางสีดาตายลอยน้ำมา และได้นางเบญจกายเป็นภรรยาขณะนั้นนางไปส่งเมืองลงกา

พระรามได้ให้หนุมานเป็นผู้จอบถนนไปยังเมืองลงกา แต่ทศกัณฐ์ใช้ให้นางสุพรรณมัจฉาบตรีของตนไปชนหินที่หนุมานถมไปทิ้ง เสียเพื่อมิให้ทำได้สำเร็จ หนุมานเห็นผิดสังเกตจึงดำน้ำลงไป

พบนางสุพรรณมัจฉาและได้นางเป็นภรรยา ภายหลังนางคลอดลูกชื่อมัจฉานุ ไมยราฟได้นำไปเลี้ยง
เป็นบุตรบุญธรรม

ไมยราฟขึ้นมาจากบาดาลช่วยทศกัณฐ์รบโดยสะกดกองทัพพระรามและนำตัวพระราม
ไปขังไว้ ณ เมืองบาดาล หนุมานลงไปช่วยและฆ่าไมยราฟ

หนุมานช่วยพระลักษมณ์จากการถูกหอกโมกษศักดิ์ของกุมภกรรณโดยการไปยึดรถ
พระอาทิตย์และได้นำยาสังกรณีตรีชวามารักษาจนสำเร็จ

หนุมานหักคอช้างเอราวัณซึ่งอินทรชิตปลอมขึ้น แต่ตัวหนุมานเองก็ถูกอินทรชิตตีด้วย
ศรพธมาศตร์จนสลบ จนเมื่อพิเภกเป่าลมมาต้องตัวก็กลับฟื้นขึ้นมาได้

หนุมานช่วยพระลักษมณ์จากการถูกหอกบิลิพัทของทศกัณฐ์โดยการไปนำหินบดยากับ
ลูกแก้วเมืองบาดาลขึ้นมาช่วย

หนุมานปลอมตนเป็นทศกัณฐ์เข้าไปสลมลู่นางมณโฑ เพื่อทำลายพิธีหุงน้ำทิพย์ ชุบคนตาย
ให้ฟื้นของนางมณโฑ ได้สำเร็จ

หนุมาน ได้ลวง เอากล่องดวงใจของทศกัณฐ์จากฤาษีโคบุตร และให้ฤาษีโคบุตรนำตน
ไปถวายตัวเป็นทหารของทศกัณฐ์ ซึ่งทศกัณฐ์ก็หลงเชื่อถึงกับตั้ง ให้เป็นอุปราชแทนอินทรชิต แต่ในที่สุด
หนุมานก็ขยี้กล่องดวงใจของทศกัณฐ์

เมื่อเสร็จศึกกับกรุงลงกาแล้วหนุมานได้รับบัญชาให้จรร้างวัลจากพระรามให้เป็น
พระยาอนุชิต และให้ครองกรุงอโยธยาครึ่งหนึ่ง แต่หนุมานขอไปครองเมืองซึ่งสร้างขึ้นใหม่ พระราม
จึงแฉลงศรไปสร้างเมืองใหม่ให้หนุมานปกครองชื่อว่าเมืองนพบุรี แต่คนไทยเชื่อว่าคือเมืองลพบุรี

ต่อมาหนุมานเกิดความละอายในความเป็นลิงของคน จึงออกบวชเป็นฤาษี เมื่อไพนาสุริวงศ์เป็น
ชบดต่อพิเภกและจับพิเภกขังคุก อสุรผัดซึ่งเป็นลูกของหนุมานกับนางเบญจกายจึงมาตามหาและแจ้ง

ข่าวชบดเมืองลงกา หนุมานจึงลี้ภัยจากฤาษีและไปช่วยพระพรต และพระสัตรรูปราชชบดไพนา
สุริวงศ์จนสำเร็จ ภายหลังหนุมานได้ติดตามม้าอุปการของพระรามจนไปพบกับพระมงกุฎ พระลบ
และเกิดต่อสู้กันจนถูกพระมงกุฎ พระลบ จับมัดมือ และลักหน้า แต่พระรามก็แก้ให้สำเร็จ

9. สุครีพ

สุครีพมีกายสีแดงเสนา ปากอ้า ชฎายอดปัด ชื่อสุครีพ แปลว่า คองาม เป็นน้องของ พาลี เป็นลูกของพระอาทิตย์กับนางกาลอัจนา และมีศักดิ์เป็นน้าของหนุมาน สุครีพอยู่ที่เมืองขีดขิน กับพาลี เมื่อพาลีขับออกจากเมืองก็เดินชมชานไปในป่า พบกับหนุมานซึ่งออกจากพิธิบำเพ็ญใจ กำลังหาอาหารอยู่ หนุมานพาสุครีพไปถวายตัวแด่พระราม สุครีพก็เล่าประวัติของตนให้พระรามฟังว่าตน มีพี่ร่วมมารดาเดียวกันอยู่ 2 คน คือ นางสวาทะ กับพาลี บิดาของสวาทะคือพระฤาษีโคดม บิดาของพาลีคือพระอินทร์ ส่วนบิดาของสุครีพคือพระอาทิตย์ เมื่อโตขึ้นถูกพระฤาษีโคดมสาปให้เป็นลิงป่า พระอินทร์และพระอาทิตย์เห็นว่าพระฤาษีโคดมสาปลูกของตนเป็นลิงป่าต้องทนทุกข์ เวทนาอยู่ริมแม่น้ำ คงคาก็เกิดความสงสารจึงเนรมิตเมืองขีดขินให้อยู่ ให้ลูกพระอินทร์คือพาลีหรือชื่อเดิมคืออากาศ เป็นเจ้าเมือง และให้ลูกพระอาทิตย์คือสุครีพเป็นอุปราช

อยู่มาวันหนึ่งรามสูรรบกับอรชุน อรชุนแพ้ รามสูรจับสองเท้าของอรชุนพาดกับเหลี่ยม เขาพระสุเมรุหรือเขาไกรลาส เขาพระสุเมรุก็เอียง พระอิศวรจึงขอให้เทวดา นกิลิทธิ วิทยากร รวมทั้งพระยาอากาศหรือพาลีกับสุครีพให้ช่วยแก้ไข ให้เขาพระสุเมรุตรงดังเดิม บุคคลเหล่านั้นก็เกณฑ์เอาภูษานาคทั้งหมดมารวมกันแล้วพันเป็นเกลียวเชือกพันยอดเขาพระสุเมรุจัดตั้งเท้าไว้ก็ไม่สะเทือน สุครีพจึงออกอุบายให้พวกนาคดึงให้ดึงที่สุด แล้วตนเอานิ้วชี้ที่สะดือ นาคสะดุ้งม้วนขนดเข้า ร่วมกันทันที พระสุเมรุก็ไหวเขยื้อน พระยาอากาศก็เออเบาเข้ายันดินไว้จนเขานั้นตั้งตรงดังเดิม พระอิศวรจึงประทานชื่อพระยาอากาศใหม่ว่าพาลี พร้อมทั้งให้พรว่า ถ้ารบกับใครให้กำลังของคู่ต่อสู้ ถอยไปกึ่งหนึ่งไปเพิ่มกับกำลังของพาลี ภายหลังพระอิศวรฝากผอบแก้วมีนางดาราศาไปให้แก่สุครีพ พระนารายณ์ซึ่งเฝ้าอยู่ที่นั่นด้วยก็ทูลว่าการฝากหญิงไปกับชายก็เท่ากับฝากมาลัยแก่แมลงภู่ ฝ่ายพาลี ก็สาบานว่าถ้า โกงของน้องก็ให้พระนารายณ์ผลาญชีพ ครั้นพาลีนำผอบไปเมืองพอบเปิดดูเห็นนาง ใน นั้นสวยก็เกิดปฏิพัทธ์ล้มคำสาบานจึงเอาไว้เป็นภรรยาของตนเสีย สุครีพได้ขอให้พระรามฆ่าพาลี เพราะเป็นผู้เสียสัตย์จะต้องตายด้วยศรพระนารายณ์ตามคำสาบาน พระรามให้สุครีพไปทำพาลีรบ พาลีออกรบพระรามแผลงศรฆ่าพาลีแล้วอภิเษกสุครีพให้เป็นเจ้าเมืองขีดขิน

ในคราวจองถนนข้ามไปลงกา สุครีพได้เป็นแม่กองอำนวยการ เมื่อพระรามยกกำลัง พลข้ามสมุทร ไปตั้งทัพอยู่ ณ เขิงเขามรกต ทศกัณฐ์ยกฉัตรแก้วขึ้นกันแสงตะวัน พระรามให้สุครีพไป หักฉัตรนั้นเสีย

เมื่อคราวออกรบกับกุมภกรรณ สุครีพถูกกุมภกรรณหลอกให้ถอนต้นรัง เพื่อให้กำลังของ
สุครีพถอยลง เมื่อสุครีพเผลอตัวจึงถูกกุมภกรรณจับตัวไปแต่พระรามให้หนุมาน ไปช่วยมาได้

ในการศึกสงคราม สุครีพมีหน้าที่เป็นผู้จัดทัพสำหรับออกรบ เมื่อเสร็จศึกลงกาแล้ว
พระรามได้สถาปนาเป็นพระยาไวยวงศามหาสุรเดชครองเมืองขีดขินกับนางดาวาดิ

10. พิเภก

พิเภกเป็นยักษ์กายสีเขียว เป็นโอรสองค์ที่สามของท้าวลัสเตียน กับนางรัชฎา เป็น
น้องของทศกัณฐ์ และกุมภกรรณ พิเภกคือเทพบุตรเวสสุญาณที่พระอิศวรส่งไปเกิดเพื่อเป็น ไล่ศึกของ
พวกยักษ์ พิเภกเป็นยักษ์ที่มีสติปัญญาเฉียบแหลม แต่ไม่มีฤทธิ์เหมือนทศกัณฐ์ และกุมภกรรณ พิเภกรู้
วิชาโหราศาสตร์สามารถทำนายเหตุการณ์ล่วงหน้าได้ถูกต้อง

เมื่อครั้งที่ทศกัณฐ์ฝันว่าเคราะห์ร้ายจะถึงตายให้พิเภกทำนาย และขอให้บอกวิธี
สะเดาะเคราะห์ พิเภกแนะนำให้ส่งสีดาคืน ทศกัณฐ์ไม่พอใจและโกรธมากขับพิเภกออกจากกรุงลงกา
ส่วนภรรยาของพิเภกคือนางตรีชฎาให้ไปรับใช้นางสีดา พิเภกได้ตรวจดวงชะตาของตนก็ทราบว่า
พระรามเป็นผู้อุปถัมภ์ตนจึง ไปอยู่กับพระราม ปฏิบัติหน้าที่เป็นประ โยชน์ในการสงคราม เมื่อเสร็จ
ศึกลงกาแล้วพระรามอภิเษกให้เป็นกษัตริย์แห่งลงกา มีนามว่าท้าวทศคีรีวงศ์ ให้นางตรีชฎาเป็น
มเหสีฝ่ายขวา ให้นางมณฑิเป็นมเหสีฝ่ายซ้าย ต่อมาไพนาสุริยวงศ์ลูกของทศกัณฐ์กับนางมณฑิเป็น
ขบถ โดยให้กองทัพท้าวจักรวรรดิแห่งเมืองมลิวัน ไปตีกรุงลงกา โดยมีท้าวจักรวรรดิไปร่วมด้วย
พิเภกถูกจับได้และถูกจองจำไว้ ไพนาสุริยวงศ์ได้เป็นเจ้าเมืองลงกามีนามว่าท้าวทศนิน พระราม
จึงให้พระพรตและพระลัทรุดยกทัพไปปราบ ไพนาสุริยวงศ์ถูกประหารชีวิต แล้วยกทัพไปรบกับ
ท้าวจักรวรรดิที่เมืองมลิวัน โดยมีพิเภกร่วมไปในกองทัพด้วย เมื่อเสร็จศึกมลิวันแล้วพิเภกจึงกลับมา
ครองกรุงลงกาตามเดิม

ข. คำศัพท์

ครุฑ

ครุฑ หรือพญาครุฑ เป็นพาหนะของพระนารายณ์ มีหัว ปีก และปากเหมือนนกอินทรี แต่
ตัวเหมือนมนุษย์ หน้าสีขาว ปีกสีแดง ตัวเป็นสีทอง ครุฑเป็น โอรสของพระกัศยประชาบดีกับ

นางวินตา เหตุที่ครุฑเป็นอริกับนาคหรืองูก็เพราะว่าครั้งหนึ่งนางกัทรุซึ่งเป็นแม่ของนาค กับนางวินตาซึ่งเป็นแม่ของครุฑและต่างก็เป็นชายาของพระกศยประชาบดีได้พัวพันกัน เรื่องสีม้ายี่เยียมรทพระอาทิตย์ว่าเป็นสีอะไรแน่ นางกัทรุว่าเป็นสีดำ นางวินตาว่าเป็นสีขาว (บางตำนานกล่าวว่าพัวพันกันในเรื่องสีของม้าที่ผูกขึ้นจากเกษียรสมุทร เมื่อครั้งเทวดากวนน้ำอมฤต) นางกัทรุได้ใช้เล่ห์กลให้นาคบุตรของตนไปพัวพันสีม้ายี่เยียมของพระอาทิตย์จนเป็นสีดำ นางวินตาจึงต้องเป็นทาสของนางกัทรุตามกติกาคู่พัวพันกัน พวกนาคซึ่งเป็นลูกของนางกัทรุได้เรียกเอาน้ำอมฤตที่อยู่ในพระจันทร์เป็นค่าตัวนางวินตา ครุฑต้องการช่วยเหลือแม่ของตนต้องไปเอาน้ำอมฤตที่อยู่ในพระจันทร์ระหว่างทางครุฑเห็นเต่ากับช้างต่อสู้กัน เต่าตัวยาว 80 โยชน์ ช้างยาว 160 โยชน์ ครุฑได้ใช้เท้าคีบช้างและเต่าไปกิน เมื่อได้น้ำอมฤตมาแล้วระหว่างที่เดินทางกลับ ครุฑต้องต่อสู้กับพระอินทร์ที่ติดตามแย่งน้ำอมฤต พระอินทร์รบกับครุฑก็พ่ายแพ้และวัชระแตก ในที่สุดครุฑได้ต่อสู้กับพระนารายณ์ แต่พระนารายณ์ไม่สามารถเอาชนะครุฑได้ จึงมีข้อตกลงกันว่าเมื่อพระนารายณ์ประทับที่ใด ครุฑจะนั่งอยู่สูงกว่าแต่เมื่อพระนารายณ์เสด็จไปไหน ครุฑจะต้องให้พระนารายณ์ขี่ ครุฑจึงเป็นพาหนะของพระนารายณ์ตั้งแต่นั้นมา นอกจากนี้พระนารายณ์ยังได้ประทานน้ำอมฤตและประทานพรแก่ครุฑให้จับนาคกินเป็นอาหารได้ ครุฑมีชื่อเรียกต่าง ๆ มากมายเช่น เวนไตย (ลูกวินตา) สุบรรณ (มีปีกงาม) วิษณุรท (รทของพระวิษณุ) ลูเรนทรชิต (ผู้ชนะพระอินทร์)

ทศนิรราชธรรม คือ ธรรมของพระเจ้าแผ่นดิน 10 ประการ ได้แก่

1. ทาน บริจาคทานทั้งปวง
2. ศิล รักษาศิล
3. ปริจาคา บริจาคทรัพย์ทำบุญ
4. อาชชว มีความซื่อตรงในพระทัย
5. มททว มีน้ำพระทัยอ่อนโยน
6. ตป บำเพ็ญตบะ รักษาอุโบสถ
7. อโกธ มีพระทัยหนักแน่น ไม่โกรธง่าย
8. อวิหิงสา ไม่มีพระทัยจะเบียดเบียนผู้อื่น
9. ขนติ มีขันติ มีความอดกลั้น
10. อวิโรธน ไม่ประพฤตินิดจากที่ชอบ

พรหมมาสเตอร์ เป็นชื่อของศรวิเศษที่พระอิศวรประทานให้แก่พระอินทร์ และที่พระฤๅษีชุบ
ให้แก่พระราม

รามเกียรติ์ มาจากเรื่อง รามายณะ ซึ่งเป็นชื่อของคัมภีร์รามายณะ ในศาสนาฮินดู คำว่า
รามายณะเป็นภาษาสันสกฤต แปลว่า เรื่องของพระราม ฤๅษี वाल्मीकि เป็นผู้รจนาคัมภีร์รามายณะขึ้น
เมื่อประมาณสองพันปีมาแล้ว โดยพระนารทฤๅษีได้ไปเยี่ยมฤๅษี वाल्मीकि ฤๅษีทั้งสองได้สนทนากันถึง
เรื่องบุคคลผู้มีความเก่งกล้าสามารถและมีคุณสมบัติอันเป็นเลิศ ฤๅษีนารทได้เล่าประวัติของพระราม
ให้ฤๅษี वाल्मीकि ฟัง เมื่อฤๅษี वाल्मीकि ฟังแล้วคิดจะแต่งแต่ยังหาคำประพันธ์ที่ถูกต้องไม่ได้จึงลงไปอาบน้ำ
ที่แม่น้ำตมสาและได้พบนายพรานยิงนกกระเรียนตัวผู้ที่กำลังรื่นรมย์อยู่กับคู่ของตนพลัดตกลงมาตาย ทำ
ให้นางนกกระเรียนได้รับทุกข์เวทนา ฤๅษี वाल्मीकि เกิดความสลดสมเพชจึงได้กล่าวคำสาปนายพรานว่า

มา นิษาท ปฺรติษฐา ตวมุ

อตมา ศาสฺวที : สฺมา :

ยต เกฏฺรจามิณฺนาทฺ เอกมฺ

อวธิ : กามโมหิตมฺ

มีความหมายว่า นิษาท พรานเอ๋ย เจ้าอย่าได้ถึงความมั่นคงแล้วเป็นเวลานานปีเพราะ
ได้พรานนกกระเรียนลงตัวหนึ่ง ซึ่งหลงผิดในกาม ต่อมาฤๅษี वाल्मीकि เกิดความเสียใจที่สาปแช่ง
นายพรานเพราะคิดได้ว่าไม่ใช่กิจของตนจึงเกิดความกลัดกลุ้มใจ ทำวามหาพรหมต้องปลอบใจว่า
แท้จริงแล้ว คำสาปนั้นมีความหมายสรรเสริญพระนารายณ์ที่ทรงปราบยักษ์ คือ มีความหมายว่า
มานิษาท ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นที่ประทับแห่งพระลักษมี พระองค์ได้ทรงถึงความมั่นคงแล้วเป็นเว
ลานานปีเพราะได้พรากคู่ยักษ์ลงตนหนึ่ง ซึ่งได้หลงเพลินในกาม เพราะคำว่า เกรอายุ นอกจาก
แปลว่านกกระเรียนแล้วยังแปลว่ายักษ์ได้อีกด้วยและทำวามหาพรหมยังกล่าวว่า ถ้อยคำของฤๅษี
วัลมิกิที่กล่าวด้วยความรู้สึกสมเพชให้เรียกว่า โศลก และให้เป็นบทแรกของรามายณะที่ฤๅษี वाल्मीकि
จะได้รับรจนาต่อไป เมื่อโศลกดังกล่าวเป็นต้นเรื่องของรามายณะ ฤๅษี वाल्मीकि จึงได้รับรจนาต่อไปจนจบ
รวมสองหมื่นสี่พัน โศลก ชาวฮินดูใช้รามายณะสวดในพิธีทางศาสนาทำนองเดียวกับเทศน์มหาชาติ
ของไทย ต่อมาชาวอินเดียเข้ามาเผยแพร่อารยธรรมในอินโดจีน เรื่องที่เนื่องมาจากรามเกียรติ์
จึงแพร่หลายเข้ามาในชวา มลายู และไทย แต่เมื่อมาถึงประเทศไทยมักมีการแต่งเติมให้พิสดาร

ออกไปบางตอนในฉบับของอินเดียไม่มีแต่ของไทยมี เช่น เรื่องการลักกล่องดวงใจของทศกัณฐ์ไม่มีในรามายณะของอินเดีย แต่ในรามเกียรติ์ของไทยมี ทั้งนี้เพราะรามเกียรติ์ของไทยได้เค้าเรื่องมาจาก

1. รามายณะฉบับสันสกฤต โดยพราหมณ์ที่เข้ามาในเมืองไทยได้นำมาจากแคว้นองคราษฎร์ (เบ็งคอล) หรือฉบับของคณิกาย
 2. วรรณปุราณะ เป็นหนังสือที่ทำให้เกิดข้อความเบ็ดเตล็ดต่างๆ ในรามเกียรติ์ฉบับภาษาไทย คือ ตอนกำเนิดต่าง ๆ โดยมากเป็นข้อความในตอนต้น ๆ
 3. หนุมานาฎกะ อันเป็นหนังสือที่ชาวอินเดียชอบอ่านกันมาก เป็นหนังสือที่กล่าวถึงความเก่งในด้านต่าง ๆ ของหนุมาน
- อักษฎาคมงกุฏ (ลีลาแปดมงกุฏ) เสนาวานร 18 คน ที่อวตารมาจากเทวดาต่าง ๆ มีสีกายตามเทวดาองค์เดิม คือ

1. เกยूर (วิรูปหค) สีม่วงแก้
2. โกมุท (หิมพาน) สีบัวโรย
3. ไชยามพวาน (อศาน) สีเทา
4. มาลุนทเกสร (นฤหส์บตี) สีเมฆ
5. วิมล (เสาร์) สีดำ
6. ไวยบุตร (พิรุณ) สีเมฆแก้
7. สัตพลี (จันทร) สีขาว
8. สุรกานต์ (มหาไชย) สีเหลือง
9. สุรเสน (นุช) สีเสด (บ้างว่าเขียว)
10. นิลชัน (นิมเนศ) สีหงส์ดิน
11. นิลปานัน (ราหู) สีส้มฤทฐ์
12. นิลปาสัน (ศุกร) สีเลื่อมเหลือง
13. นิลราช (สมุทร) สีน้ำไหล
14. นิลเอก (พินาย) สีทองแดง

15. วิสันตราวี (อังคาร) สีลีนจ
16. กุมิตัน (เกตุ) สีทอง
17. เกสรทมาลา (ไพศรณ) สีเหลืองอ่อน
18. มายูร (วิรูปักษ์) สีม่วงอ่อน

ค. ความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่อง

1. เรื่องรามเกียรติ์ตอนทศกัณฐ์ล้ม สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องของ เวรกรรมของคนในยุคสมัยนั้น ดังจะเห็นได้จากคำพูดของทศกัณฐ์ที่พูดกับพิเภกว่า

"ปากหกเจ้าจงอดโทษ ซึ่งกริ้วโกรธตำว่ามาแต่ก่อน

อย่าให้เป็นเวรอาวรณ์ แก่เราผู้จะจรไปเมืองฟ้า"

(หน้า 23)

2. เรื่องรามเกียรติ์ตอนทศกัณฐ์ล้ม ได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะการเมืองการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ดังต่อไปนี้

2.1 พระมหากษัตริย์ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยทศนิราชธรรม ดังจะเห็นได้จากคำพูดของทศกัณฐ์ตอนที่ว่า

"ปากสี่ว่าเจ้าจะครองยศ ปรากฏเป็นจอม ไอควรยศ

จงเอ็นดูสุริย์วงศ์พงศ์พันธุ์ โดยธรรม์สุจริตประเวณี

ปากห้าจงดำรงทศนิธ อย่าทำทุจริตให้เหมือนผี

ตัดโลกโอบอ้อมอารี แก่โยธีไพร่ฟ้าประชากร"

(หน้า 23)

ข้อความนี้ย่อมแสดงให้เห็นถึงคุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง ในยุคสมัยนั้นเป็นอย่างดี ในที่นี้คือองค์พระผู้พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ คือรัชกาลที่ 1 นั่นเอง

2.2 แม้ว่าการเมืองการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 1 จะเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช พระมหากษัตริย์มีอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ แต่แท้จริงแล้วพระมหากษัตริย์ทรงรับฟังความคิดเห็นของข้าราชการ ดังที่ปรากฏให้เห็นในคำพูดของหนุมานที่กราบบังคมทูลเตือนสติพระรามดังต่อไปนี้

"บัดนั้น	หนุมานผู้มีอชฌาศัย
เห็นองค์พระตรีภูวไนย	หลงไปด้วยรูปทศกัณฐ์
แต่ชักแสงศรขึ้นพาดสาย	นิ้วทงม่งหมายแล้วไม่ลั่น
ให้แค่นใจตั้งใครมาพาดฟัน	บังคมคัลแล้วทูลกัจจา
เหตุไฉนพระองค์ทรงฤทธิ์	มาหลงพิศตรูปยักษ์
ผิดกับที่ทรงพระจินดา	หมายจะมาล้างไฟรี
อันคำบุราณกล่าวไว้	อย่าให้หลงกลทั้งสี่
คือรูปรสวาจาพาที	ดูรียางค์ตนตรีนี่ห้ามนัก
พระองค์ก็ทรงปรีชาชาญ	อันโอฬารเลิศล้ำไตรจักร
หรือมางหลงด้วยรูปยักษ์	แต่ตัวนักตรีนีศเน่งไม่วางตา
อันตัวข้าบาทเห็นผิด	จะเหมือนครั้งอินทรชิตยักษา
พากันหลงรูปมารยา	จนเสียกลอสुरาสาธารณ์
พระองค์จงแฉลงพรหมาสตร์	ไปพิฆาตให้ม้วยสังขาร
ก็จะเสด็จเสี้ยนค้ำที่ปราบมาร	ผ่านฟ้าจึงได้ปราณี"
"เมื่อนั้น	พระกฤษณ์รุกษ์เรื่องศรี
ฟังลูกพระพายพาที	ภูมิกี้ได้สติมา
จึงว่าดูก่อนหนุมาน	ท่านว่านชอบหนักหนา
แต่เราสังหารอสุรา	ตายเต็มพสุธากายกอง

.....

(หน้า 22)

คำกราบทูลของหนุมานข้างต้นมีการใช้ถ้อยคำที่ค่อนข้างจะแรง แต่พระรามไม่โกรธ กลับตรัสว่าหนุมานพูดถูกต้อง พระรามคือภาพลักษณ์ของผู้ปกครองบ้านเมืองสมัยนั้น คือรัชกาลที่ 1 นั้นเอง

3. ภาพหน้าที่ตัวละครในเรื่อง ใช้ในการออกศึกสงครามได้แก่ ช้าง และม้า ดัง

ตัวอย่าง

"รถเอयरวิมาน คุมทองดวงทูปอรชร บัลลังก์บทลวดประกวตภาพ บุษบกบันสะบัดจรัสพลอย เทียมลินธพลิบเทเวศร์ แผ่นโจน โผนจรด้วยฤทธิ์	กงประไพแก้วประพาฬประภัสสร แฉกงอนอ่อนงามสลวยลอย เครื่องกระหนกครุทกระหนาบจับนาคห้อย ทวยช้อยทองช่อบราลี ลำพองล้ำแพศราชสีห์ ขุนรถขับรี่ตั้งลมกาล"
---	--

(หน้า 19)

"บัดนั้น มิได้เป็นใจจะต่อตี ครั้นนายขับต้อนก็จำไป ลงมารก็วิ่งชอกซอน	ฝ่ายหม่อสูรศักดิ์ยักษี ด้วยกลัวฤทธิ์วานร บ้างหนีเข้าไพรเรือนซ่อน เข้านอนในโครง <u>ช้างที่ตายนั้น</u> "
--	---

(หน้า 19)

ง. ข้อคิดจากเรื่อง

1. ธรรมย่อมชนะอธรรม

5. ภาพประกอบ จำนวน 14 ภาพ ได้แก่ ภาพพระอิศวร พระนารายณ์ พระราม นางสีดา

พระลักษมณ์ ทศกัณฐ์ หนุมาน สุครีพ พิเภก ภาพการจัดกระบวนทัพแบบครุฑนาม ภาพราชรถ
 แผนภูมิกษัตริย์แห่งกรุงลงกา แผนภูมิการสู้รบราชวงศ์โยธยา และแผนภูมิการสู้รบราชวงศ์เมืองขีดขิน

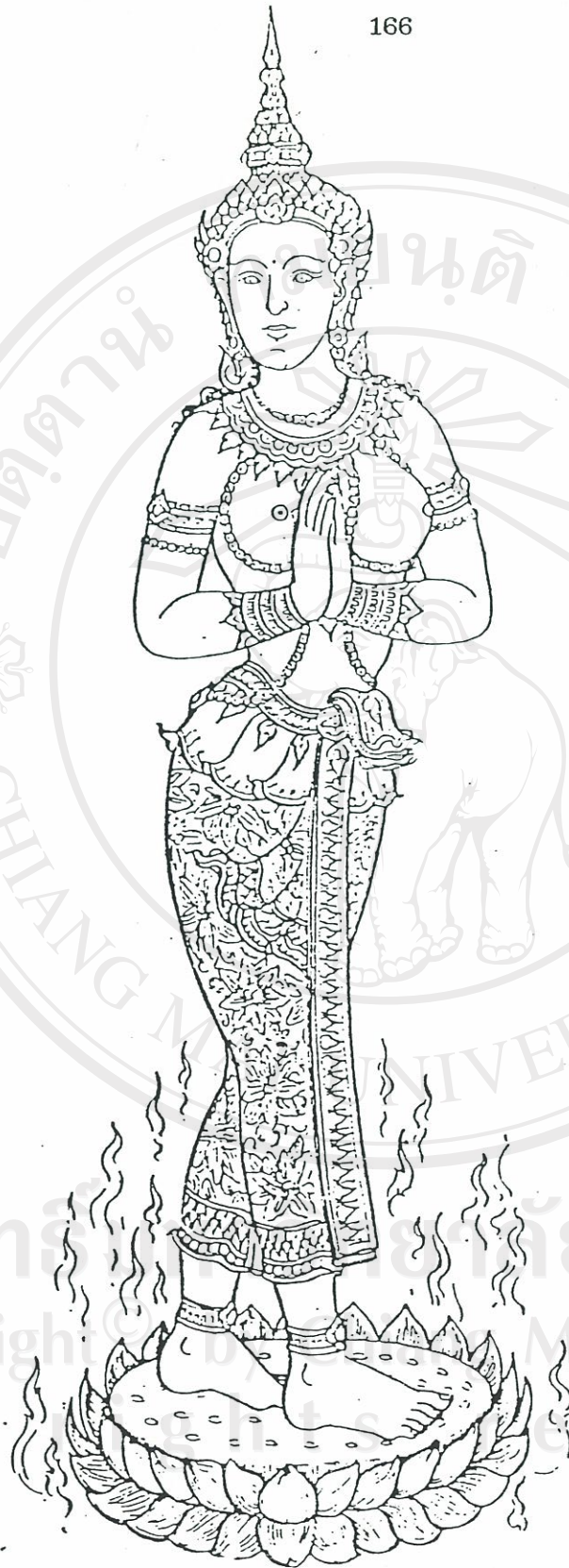
ภาพที่ 1 พระอิศวร

ภาพที่ 2 พระนารายณ์

ภาพที่ 3 พระราม

ภาพที่ 4 นางสีดา

ลิขสิทธิ์ © โดย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

ภาพที่ 5 พระลักษมณ์

ภาพที่ 6 ทศกัณฐ์

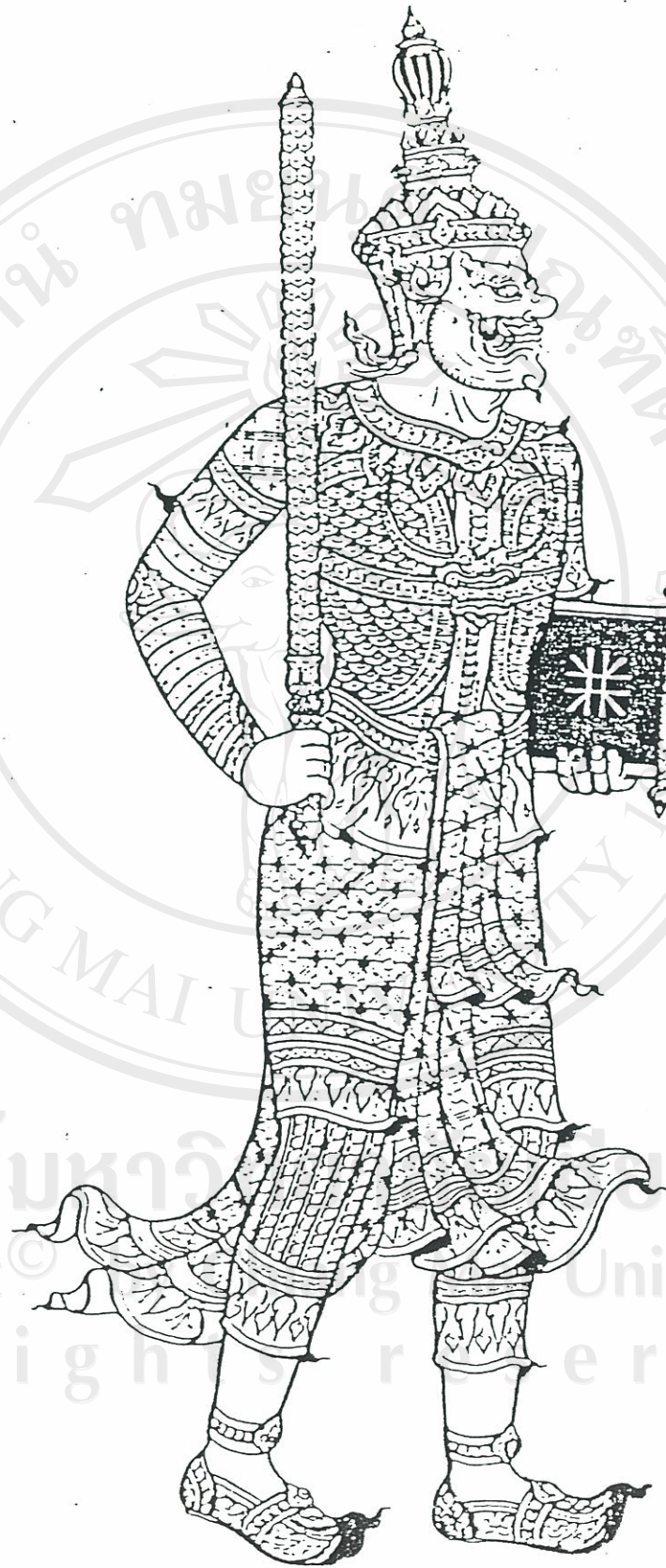
ลิขสิทธิ์ © โดย Chiang Mai University
All rights reserved

ภาพที่ 7 ทนมาน

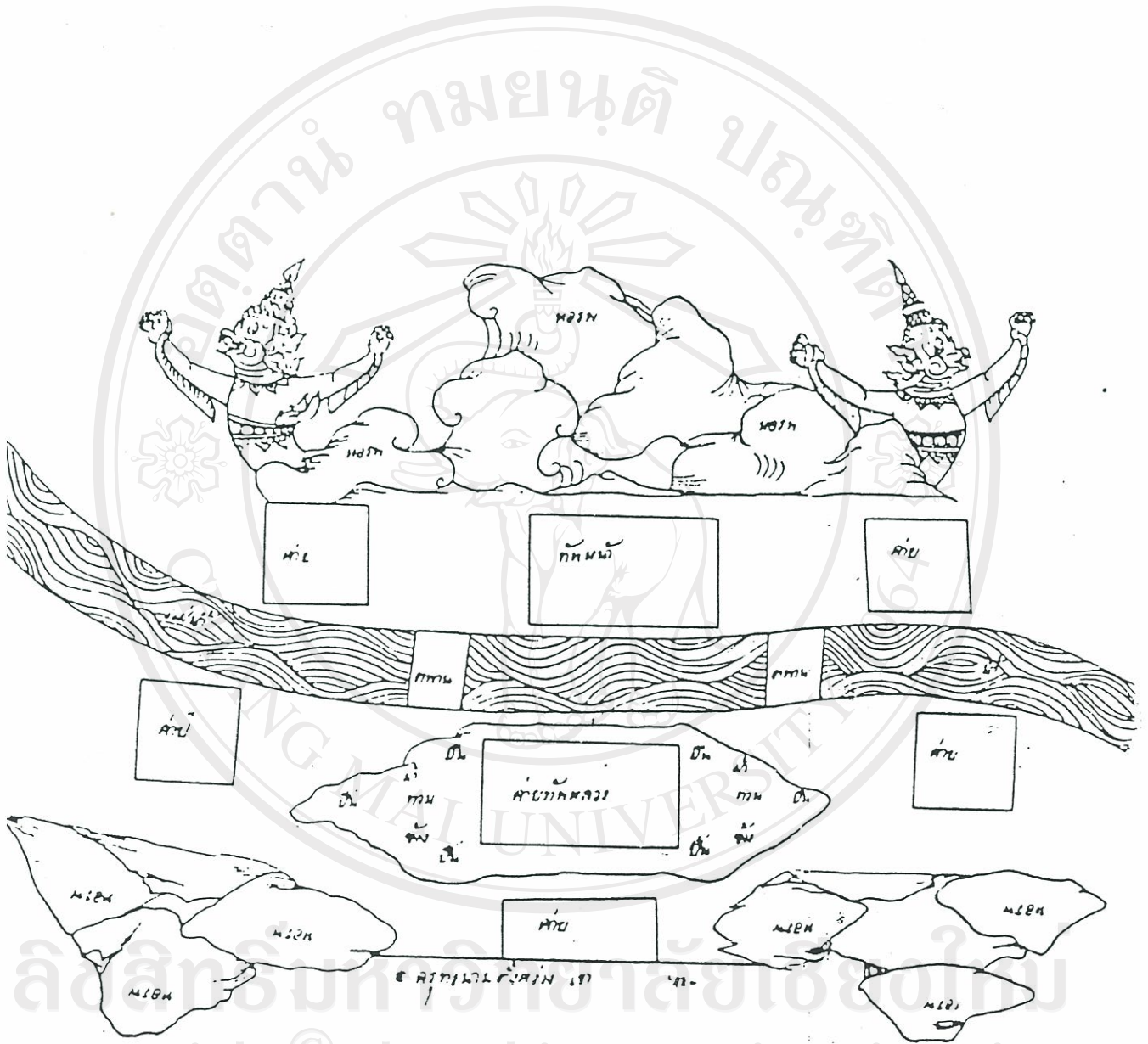

ลิขสิทธิ์โดยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

ภาพที่ 8 สุกวิฬ

ภาพที่ ๑ นิเภก

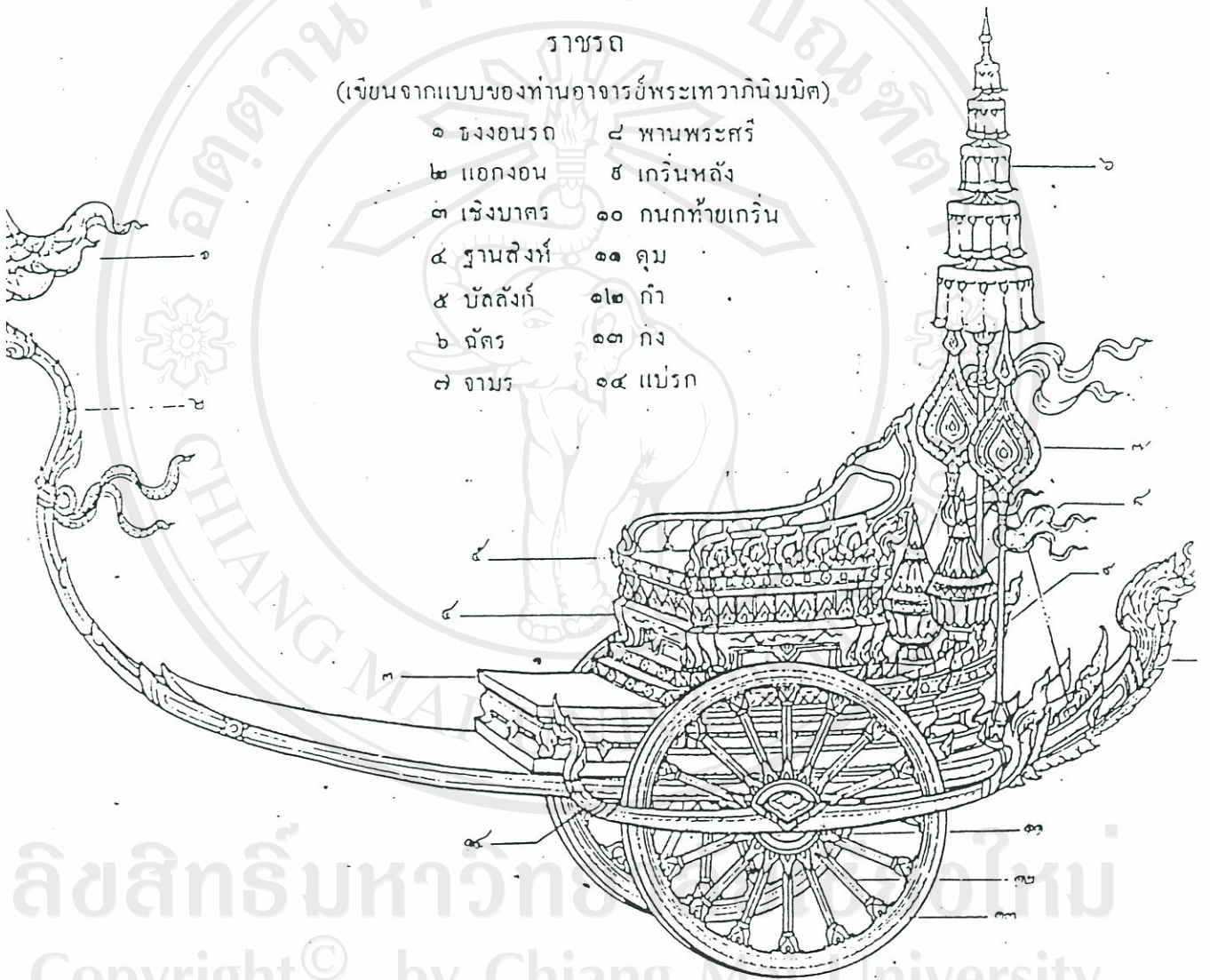

ลิขสิทธิ์ © by Chiang Mai University
All rights reserved

ภาพที่ 10 การจัดท้นแบบครุฑนาม

ราชรถ
(เขียนจากแบบของท่านอาจารย์พระเทพวชิรมนิต)

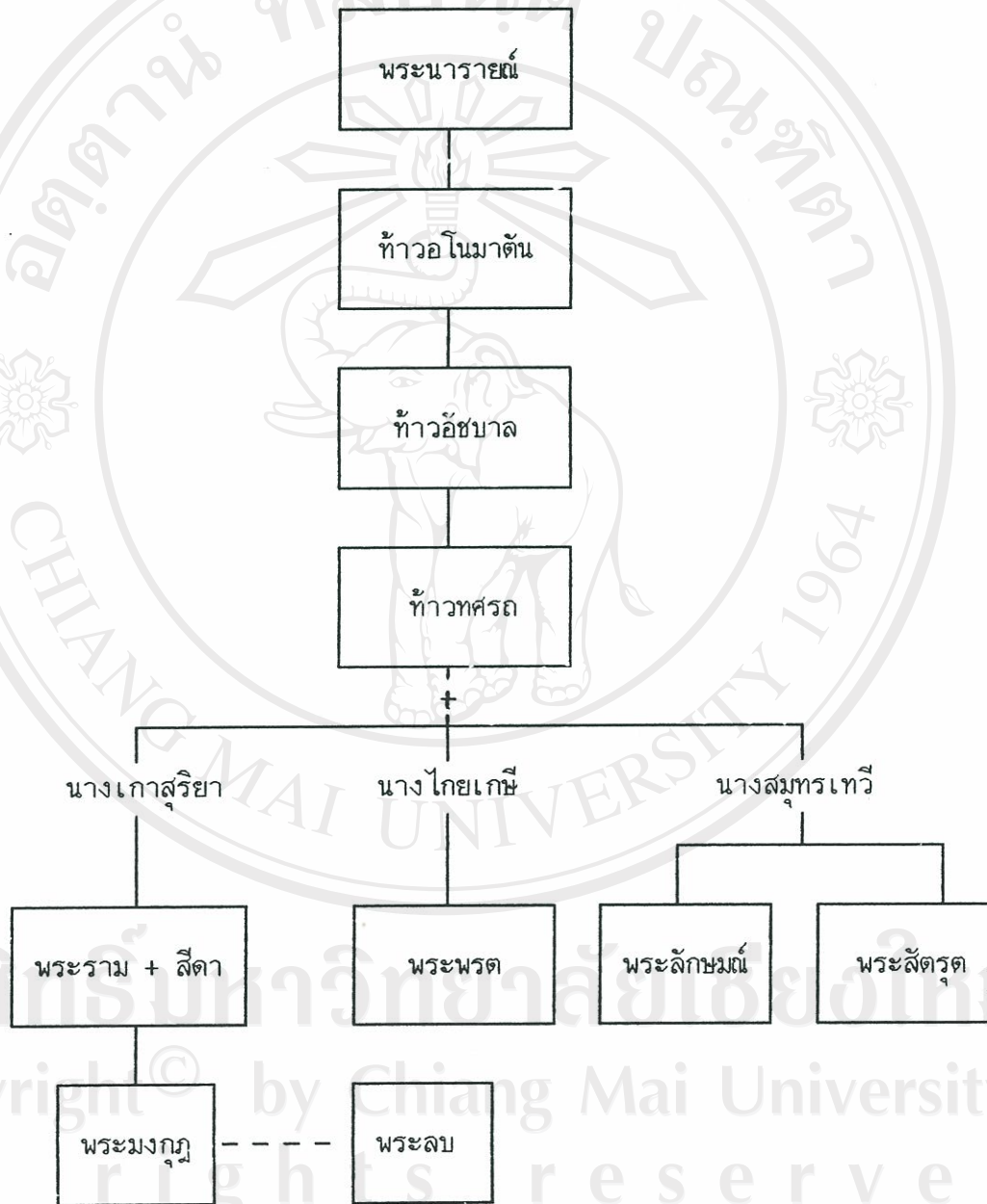
๑ ธงงอนรถ	๘ พานพระศรี
๒ แอกลงอน	๙ เกรินหลัง
๓ เเชิงบตร	๑๐ กนกท้ายเกริน
๔ ฐานสิงห์	๑๑ คุม
๕ บัลดั้ง	๑๒ ก้ำ
๖ ถักร	๑๓ กง
๗ จามร	๑๔ แบริก

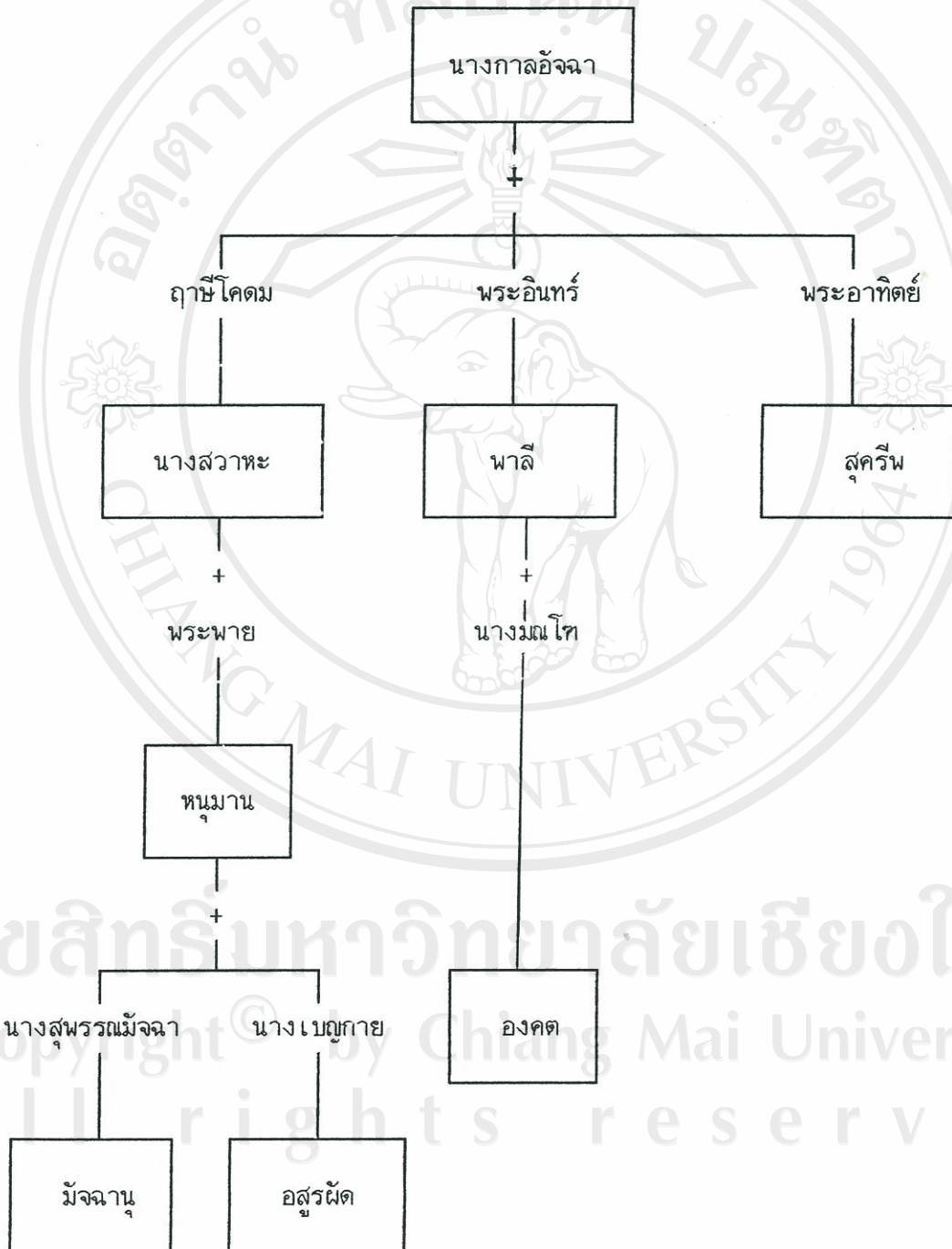
ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

ภาพที่ 11 ราชรถ

ภาพที่ 13 แผนภูมิการสืบราชวงศ์โยธยา

ภาพที่ 14 แผนภูมิการสืบราชวงศ์เมืองขีดขิน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 Copyright © by Chiang Mai University
 All rights reserved

หนังสืออ้างอิง

- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2536). หนังสือเรียนภาษาไทย ท 305 ท 306
ชุดทักษะสัมพันธ์เล่ม 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ครูสภา.
- กุสุมา รัชมณี. (2534). สี่สนวรรณคดี. กรุงเทพฯ : สยาม.
- บรรเทา กิตติศักดิ์ (2531). หนังสือเรียนภาษาไทย รายวิชา ท 032. พิมพ์ครั้งที่ 8.
กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- ปริญญ์ ดาระดาษ. (ม.ป.ป.). สมุทรภาพรวมเกียรติ. กรุงเทพฯ : นครเชษมนักส์โตร์.
- ประจักษ์ ประภาพิทยากร. (2525). ร้อยกรอง. กรุงเทพฯ : ครูสภา.
_____. (2529). เทวดานุกรมในวรรณคดี. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โอเดียนส์โตร์.
- ประพัฒน์ ตริณรงค์ และ สงวน อึ้งคง. (2516). สารานุกรมวรรณคดี. พิมพ์ครั้งที่ 2
กรุงเทพมหานคร : ก้าวหน้า.
- ประสิทธิ์ กาย์กลอน. (2523). ภาษากวี. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- ปรีชา ช้างขวัญยืน. (2534). "ปากกาขนนก." สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์. (20 ตุลาคม-
26 ตุลาคม), 46.
- เปลื้อง ณ นคร. (2527). ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพ
มหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2513). บ่อเกิดรามเกียรติ์. พิมพ์ครั้งที่ 9.
พระนคร : ศิลปาบรรณาการ.
- มาลัย. (ม.ป.ป.). นางในวรรณคดี. กรุงเทพฯ : บวรสารการพิมพ์.
_____. (2536). นางในวรรณคดี. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บวรสารการพิมพ์.
- ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์ และ สุมาลัย บ้านกล้วย. (2525). ตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์.
กรุงเทพมหานคร : ธเนศวรการพิมพ์.

ศิริพงษ์ พยอมแย้ม. (2525). ภาพและประวัติตัวละครรามเกียรติ์. กรุงเทพมหานคร :
โอเดียนสโตร์.

สุโขทัยธรรมมาธิราช, มหาวิทยาลัย. (2526). เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย 4. หน่วยที่
8-15. กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์.

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

บทที่ 3

ขุนช้างขุนแผนตอนพลายงามพบพ่อ

1. ประวัติผู้แต่ง

พระสุนทรโวหาร (ภู่) (พ.ศ.2329-พ.ศ.2398)

พระสุนทรโวหาร (ภู่) เกิดเมื่อวันจันทร์ที่ 26 มิถุนายน พ.ศ.2329 บิดาไม่ปรากฏชื่อ ทราบเพียงว่าเป็นชาวบ้านกร่ำ อำเภอกาหลง จังหวัดระยอง มารดาไม่ปรากฏชื่อเช่นกัน ทราบว่าเป็นชาวเมืองจะเข็งเฑรา สันนิษฐานว่ามารดาของสุนทรภู่น่าจะเป็นผู้มีสกุลดีเพราะต่อมาภายหลังนางได้เป็นพระนมของพระองค์เจ้าหญิงจงกลพระราชธิดาในกรมพระราชวังหลัง ในสมัยรัชกาลที่ 1 คือ กรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ เจ้าฟ้าทองอิน

บิดาและมารดาของสุนทรภูได้เข้ามาประกอบอาชีพอยู่ในกรุงเทพฯ เมื่อสุนทรภูเกิด บิดามารดามีเรื่องขัดใจกันถึงขั้นหย่าร้าง บิดาของสุนทรภูกลับไปบวชที่บ้านเดิม คือที่วัดบ้านกร่ำ ต่อมาได้เป็นพระฐานานุกรมของพระครูธรรมรังสี เจ้าคณะเมืองกาหลง ส่วนสุนทรภูอยู่กับมารดาซึ่งต่อมามารดาแต่งงานใหม่ มีลูกกับสามีใหม่อีก 2 คน ชื่อ จิม กับน้อม แล้วได้เข้าไปเป็นนางนมของพระองค์เจ้าหญิงจงกลดังกล่าว สุนทรภูจึงได้เข้าถวายตัวเป็นข้าในกรมพระราชวังหลังครั้งนั้นด้วย

กรมพระราชวังหลังทรงมีวังอยู่ริมคลองบางกอกน้อย เมื่อสุนทรภูโตขึ้นก็ได้ศึกษาเล่าเรียนที่วัดชีปะขาว หรือวัดศรีสุดาราม ซึ่งอยู่ใกล้ๆ กับวังหลัง สุนทรภูได้เขียนบรรยายถึงเรื่องการศึกษาของตนไว้ในนิราศสุพรรณว่า เมื่อได้เรียนรู้หนังสือพอสมควรแล้วได้ทำงานเป็นเสมียนในกรมพระคลังสวน แต่ไม่ก้าวหน้ามากนัก เพราะสุนทรภูสนใจในทางบทกลอนและเริ่มแต่งกลอน ปรากฏว่าเริ่มมีผู้นิยมฝีปากของสุนทรภู การเป็นหมั่นกลอนฝีปากดีทำให้มีโอกาสชอบพอกับหญิงชู้จันเป็นข้าหลวงในกรมพระราชวังหลัง เมื่อกรมพระราชวังหลังทรงทราบก็กริ้ว ทรงให้ลงโทษจ้องจำทั้งสุนทรภูและแม่จัน

สุนทรภูนั้นโทษจากจำขังเมื่อ พ.ศ.2349 อันเป็นปีที่กรมพระราชวังหลังทิวงคต จึงออกเดินทางไปหาบิดาซึ่งขณะนั้นเป็นพระภิกษุและมีสมณศักดิ์เป็นพระครูธรรมรังษี ตั้งใจว่าจะไปบวชด้วย แต่ป่วยหนักจนเกือบจะสิ้นชีวิต จึงไม่ได้บวช เมื่อหายป่วยแล้วได้เดินทางกลับกรุงเทพฯ ใน

การเดินทางครั้งนี้ สุนทรภู่แต่งนิราศเมืองแกลงได้พูดถึงชีวิตของตนเองไว้ในนิราศเรื่องทั้งหลาย
ประการ เมื่อมาถึงกรุงเทพฯ สุนทรภู่ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ ซึ่งทรง
ผนวชอยู่ ณ วัดระฆังโฆสิตาราม พระองค์เจ้าปฐมวงศ์นี้เป็นโอรสองค์ที่ 5 ในกรมพระราชวังหลัง
ตอนนั้นสุนทรภู่ได้นำเงินเป็นภรรยา แต่ชีวิตครอบครัวไม่ราบรื่นนักเพราะสุนทรภู่เริ่มติดเหล้า

พ.ศ. 2359 สุนทรภู่เข้ารับราชการเป็นอาลักษณ์ มูลเหตุที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ
หล้านภาลัยโปรดให้สุนทรภู่เป็นอาลักษณ์นั้นไม่ปรากฏชัด สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพทรง
สันนิษฐานว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ทอดพระเนตรสำนวนกลอนที่สุนทรภู่เขียน
บัตรสนเท่ห์ พอพระทัยดีปากจึงโปรดให้เป็นอาลักษณ์ ตำแหน่งที่สุนทรภู่ทำอยู่นั้นครั้งแรกคงเป็น
เสมียนมีหน้าที่จดบทกวีต่าง ๆ ณ ที่ประชุมกวีในราชสำนัก แต่สุนทรภู่มีนิสัยเป็นกวีอยู่แล้ว จึงมี
โอกาสแสดงความสามารถในทางนี้ จนได้รับความโปรดปรานยิ่งขึ้นเป็นลำดับ

สาเหตุที่สุนทรภู่ได้เป็นกวีที่ปรึกษา ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนสุนทรโวหารนั้น
เล่ากันว่า ในระหว่างนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์
ตอนหนุมานถวายแหวน ถึงตอนนางสีดาผูกคอตายว่า

เออาภุษาผูกคอให้มัน	แล้วพันกับกิ่ง โศกใหญ่
หลับเนตรจางปลงใจ	อรไทก็โจนลงมา
บัดนั้น	วายุบุตรวุฒิไกรใจกล้า
ครั้นเห็นองค์อักรักยา	ผูกคอโจนมากัดใจ
ตัวสิ้นเพียงสิ้นชีวิต	ร้อนจิตตั้งหนึ่งเพลิงไหม้
โลดโผนโจนตรงลงไป	ด้วยกำลังว่องไวทันที
ครั้นถึงจึงแก้ผูกาตร	ที่ผูกคอองค์พระลักษมี
หย่อนลงยังพื้นประณี	ขุนกระบี่ก็โจนลงมา

บทนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงคิดว่า กว่าหนุมานจะเข้าไปแก้ได้ก็นาน นางสีดา
จะต้องตายเสียก่อน ไม่สมเหตุสมผลจึงทรงแก้ไขใหม่ว่า

จึงเอาผ้าผูกพันกระสันรัด

เกี่ยวกระหวัดกับกิ่ง ไศกใหญ่

เมื่อทรงได้เพียงนี้ก็จนพระทัย ทรงนึกหาคำที่กระชั้นมาต่อไม่ได้ กวีที่ปรึกษาอื่น ๆ ก็ไม่สามารถ
แต่งถวายได้ตามพระประสงค์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยตรัสถามสุนทรภู่ ซึ่งในขณะนั้น
คงเป็นเพียงเสมียน สุนทรภู่ก็แต่งถวายต่อได้ทันทีว่า

ชายหนึ่งผูกศอกรไท

แล้วทอดองค์ลงไปจะให้ตาย

บัดนั้น

วายุบุตรแก้ได้ตั้งใจหมาย

พอได้ฟังก็เป็นทีพอพระทัย ต่อมาทรงนิพนธ์ถึงตอนศึกขุนสิบริก ได้ทรงพรรณานารถศึกของทศกัณฐ์ว่า

รถที่หนึ่ง

บุษบกบัลลังก์ตั้งตระหง่าน

กว้างยาวใหญ่เท่าเขาจักรวาล

ยอดเยี่ยมเทียมวิมานเมืองแมน

ดมวงกงหันเป็นคว้นคว้าง

เทียมสิ่งห้วงวางข้างละแสน

สารถีซี่ซี่บับเข้าตงแดน

พื้นแผ่นดินกระเด็นไปเป็นจุน

ข้อความที่ทรงพรรณานี้เป็นภาพพจน์ชักนำให้นึกเห็นภาพรถอันใหญ่โต แต่ข้อความเพียง 4 คำกลอน
นี้สั้นไปสำหรับการพรรณนา และความยังขาดหัวอยู่ ครั้นจะทรงนิพนธ์ต่อไปก็ทรงจนแก่ความคิดที่
จะหาเนื้อความมาพูดให้สมดุลกับที่ทรงไว้แล้ว ในที่สุดจึงรับสั่งให้สุนทรภู่ลองแต่งถวาย สุนทรภู่ได้
แต่งถวายต่อไปว่า

นทีฟองนองระลอก

คลื่นกระฉอกกระฉอนชลชั้นชุ่น

เขาพระสุเมรุเอนเอียงอ่อนละมุน

อนนต์หินดินดาลสะท้อนสะท้อน

ทวยหาญโห่ร้องก้องกัมปนาท

สุธาวาสไหวหวั่นลั่นเลื่อน

บดบังสุริยันตะวันเดือน

คลาดเคลื่อนจตุรงค์ตรึงมา

เพียงเท่านั้น ปรากฏว่าอาลักษณ์ภู่ก็ได้รับพระมหากรุณาเป็นกวีที่ปรึกษา ตำแหน่งขุนสุนทรโวหาร ได้
รับพระราชทานที่ให้อุปถัมภ์ และให้มีตำแหน่งเข้าเฝ้า สุนทรภู่ได้ชื่อเสียงเกียรติยศอย่างรวดเร็ว
และคงจะได้ฉลองพระมหากรุณาธิคุณในทางการนิพนธ์เป็นที่พอพระราชหฤทัยยิ่งกว่าผู้อื่น จึงทรง
โปรดปรานเป็นพิเศษ จนสุนทรภู่เคยพรรณนาไว้ในนิราศภูเขาทอง เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ
หล้านภาลัยสวรรคตแล้วว่า

ถึงหน้าวังตั้งหนึ่งใจจะขาด	คิดถึงบาทบพิตรอดิศร
ไฉ่ผ่านเกล้าเจ้าประคุณของสุนทร	แต่ปางก่อนเคยเฝ้าทุกเช้าเย็น
พระนิพนพานประหนึ่งศิระชาด	ด้วยไริญาตียากแค้นถึงแสนเชย
ทั้งโรคซ้ำกรรมชดวิบัติเป็น	ไม่แลเห็นที่ซึ่งจะฟังพา
จึงสร้างพรตอดสำหรับส่วนบุญถวาย	ประพฤติฝ่ายสมณะทั้งวสา
เป็นสิ่งของฉลองคุณมุสิก	ขอเป็นข้าเคียงบาททุกชาติไป

ในระหว่างที่สุนทรภู่อำนาจการอยู่นั้น ปรากฏว่าเคยได้รับพระราชอาญาเพราะดื่มเหล้าจนเมามายแล้วทะเลาะกับมารดาและทนต์ญาติที่เข้าไปห้ามปราม สมเด็จพระยาอดิราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า สุนทรภู่อาจจะได้เริ่มแต่งเรื่องพระอภัยมณีเมื่อติดคุกครั้งนี้ ไม่ปรากฏว่าสุนทรภู่อติดคุกกี่ปี แต่เมื่อสุนทรภู่นั่นโทษแล้วพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดให้เป็นครูสอนหนังสือเจ้าฟ้าชายอาภรณ์ (พระโอรสองค์ที่ 60 ในรัชกาลที่ 2 ประสูติเมื่อ พ.ศ. 2359 สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. 2391)

ในระหว่างที่เป็นกวีที่ปรักษานั้น มีเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้ชีวิตของสุนทรภู่อต้องเปลี่ยนแปลงไปคือ เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา ได้ทรงแบ่งตอนบุษบาเล่นธำไปให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงนิพนธ์ เมื่อจะถึงเวลาอ่านถวายในที่ประชุมกวี กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ได้ทรงขอให้สุนทรภู่อ่านตรวจตราเสียก่อน สุนทรภู่อก็ทูลว่าดีอยู่แล้ว ครั้นถึงเวลาอ่านถวายไปถึงบทที่ว่า

น้ำใสไหลเย็นแลเห็นตัว	ปลาแหวกกอบัวอยู่ไหวไหว
สุนทรภู่อทักว่ายังไม่ดี ขอแก้เป็น	
น้ำใสไหลเย็นเห็นตัวปลา	ว่ายแหวกปทุมมาอยู่ไหวไหว
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงเห็นชอบตามที่สุนทรภู่อขอแก้ ต่อมาเมื่อคราวกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงนิพนธ์เรื่องสังข์ทอง ตอนท้าวสามลปรารภจะให้ธิดาเลือกคู่ ความตอนหนึ่งว่า	

จำจะปลุกฝังเสียยังแล้ว	ให้ลูกแล้วสมมาตปรารภณา
พอถึงเวลาอ่านถวาย สุนทรภู่อทักขึ้นว่า "ลูกปรารภณาอะไร" กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์จึงทรงแก้ใหม่เป็น "ให้ลูกแก้วมีคู่เส่นหา"	

การทักท้วงต่อหน้าที่นั่งทั้งสองครั้งนี้ ทำให้กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงขัดเคืองสุนทรภู่เป็นอันมาก จนเมื่อถึงเวลาเปลี่ยนรัชกาล อำนาจวาสนาของสุนทรภู่ก็เปลี่ยนไปด้วยดังที่สุนทรภู่กล่าวไว้ในนิราศภูเขาทองว่า

สิ้นแผ่นดินสิ้นรสสุคนธา

วาสนาเรากลิ่นเหมือนกลิ่นสุคนธ์

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคต เมื่อ พ.ศ. 2367 (ปีออก) กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะนั้นสุนทรภู่อายุได้ 38 ปี เป็นตอนที่สุนทรภู่ชะตาตก เพราะสุนทรภู่ถูกถอดจากตำแหน่งขุนสุนทรโวหาร บรรดาเจ้านายไม่กล้าอุปถัมภ์ เจ้าน้ำอาภรณ์ซึ่งเคยเป็นศิษย์ก็ทรงเพิกเฉยเสีย พี่น้องไม่เหลียวแล สุนทรภู่ต้องออกบวช ดังที่สุนทรภู่ได้กล่าวไว้ในรำพันพิลาปว่า

แต่ปีออกออกชาตราชกิจ

บรรพชิตพิศवासพระศาสนา

เหมือนลอยล่องท่องทะเลอยู่เอกา

เห็นแต่ฟ้าฟ้าก็เปลี่ยวสุดเหลือยวแล

พระภู่ได้จำพรรษาอยู่ที่วัดราชบูรณะ ในช่วงนี้เจ้าน้ำกุ่มทูลทวิษยวดีพระมารดา เจ้าน้ำอาภรณ์ ได้ทรงฝากโอรสอีกสององค์ให้เป็นศิษย์คือ เจ้าน้ำกลาง หรือเจ้าน้ำมหาลากรมพระยาบาราบปรปักษ์ กับเจ้าน้ำปิว แต่พระภู่จำพรรษาอยู่ที่วัดราชบูรณะได้ 3 พรรษา ก็ปรากฏว่าเกิดมีอธิกรณ์ขึ้นกล่าวกันว่าพระภู่เสกสุรา แต่พระภู่กล่าวไว้ในนิราศภูเขาทองว่ามีคนแกล้งไล่ความ พระภู่ออกเดินทางจากวัดราชบูรณะ ไปนมัสการพระเจดีย์ภูเขาทองที่จังหวัดอยุธยาแล้วกลับมาจำพรรษาอยู่ที่วัดอรุณราชวราราม แล้วย้ายไปอยู่วัดเทพธิดาราม ระหว่างที่อยู่วัดนี้ได้แต่งกานท์เรื่องพระไชยสุริยา และได้เดินทางไปสุพรรณบุรี แต่งนิราศเมืองสุพรรณ หลังจากนั้นมาจำพรรษาที่วัดพระเชตุพน ที่วัดนี้ได้เจ้านายอุปถัมภ์สององค์ คือ สมเด็จเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส กับพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ ในระหว่างที่จำพรรษาที่วัดพระเชตุพนนั้น ได้เดินทางไปจังหวัดอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง เพื่อไปหาสายแทงยาอายุวัฒนะที่วัดเจ้าฟ้าอากาศนารณรินทร์ เมื่อกลับจากอยุธยาก็ได้ลาบวช และได้ฟังบุญของพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ (โอรสในรัชกาลที่ 3 องค์ที่ 8) เรื่อยมาจนพระองค์เจ้าลักขณานุคุณสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. 2379 ชะตาชีวิตของสุนทรภู่ก็ตกต่ำถึงที่สุด ต้องเที่ยวระเหเรหน ไม่มีบ้านอาศัย ถึงกับต้องลอยเรืออยู่ แต่ตอนตกยากนั้นก็ยังมีผลดีประการหนึ่งคือสุนทรภู่ได้แต่งหนังสือออกมาเป็นเครื่องหาเลี้ยงชีพหลายเรื่อง ดังนั้นถึงแม้ชีวิตจะตกยากแต่ชื่อเสียงเกียรติคุณของสุนทรภู่ไม่ได้ตก

ตามไปด้วย ช่วงเวลาที่ชีวิตของสุนทรภู่ตกอับนั้นไม่ปรากฏชัดว่ากี่ปี ต่อมาสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์โปรดให้สุนทรภู่อาศัยอยู่ในวังของพระองค์ และกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ พระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ก็โปรดให้ความอุปถัมภ์ ครั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ได้ทรงสถาปนากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ขึ้นเป็นกรมพระราชวังบวร มีศักดิ์เสมอพระเจ้าแผ่นดินอีกพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งสุนทรภู่ให้เป็นพระสุนทรโวหาร เจ้ากรมอาลักษณ์ฝ่ายพระราชวังบวร ตอนนั้นสุนทรภู่อายุ 66 ปี ได้รับราชการต่อมาอีก 5 ปี ก็ถึงแก่กรรมใน พ.ศ. 2398 รวมอายุได้ 70 ปี

เนื่องจากสุนทรภู่เป็นกวีที่มีชื่อเสียง ดังนั้นจึงมีเรื่องเล่าหรือเกร็ดประวัติที่น่าสนใจของท่านอยู่หลายเรื่อง เช่น สุนทรภู่นั้นเป็นที่ทราบกันดีว่าเป็นกวีซีเมาเป็น เมื่อใดที่ท่านได้ดื่มสุราแต่พอดี ท่านสามารถแต่งกลอนสองเรื่องได้ในเวลาเดียวกัน และสามารถบอกได้รวดเร็วจนเสมียนเขียนตามไม่ทัน กับอีกเรื่องหนึ่งแสดงว่าสุนทรภู่เป็นคนที่อารมณ์ขันคือ ในระหว่างที่สุนทรภู่บวชอยู่นั้น ได้เดินทางไปจอดเรือ ณ ที่แห่งหนึ่ง มีชาวบ้านนำภัตตาหารมาถวาย แต่ทนายเหล่านั้นกล่าวคำถวายภัตตาหารไม่เป็น จึงอาราธนาให้พระภู่ช่วยสอนให้ พระภู่จึงสอนว่า อิมสมิงริมฝั่ง อิมงปลาร้า กุ้งแห้งแดงกวา อีปลาตุยก่าง ซ่อมะกอกดอกมะปราง เนื้อย่างย่ำมะดัน ข้าวสุกค้อนชัน น้ำมันชวดหนึ่ง น้ำผึ้งครึ่งโก ส้มโอแช่อิ่ม ทับทิมสองผล เป็นยอดกุศล ลังขี้สละ เหม

สุนทรภู่นั้นนับได้ว่าเป็นกวีในสมัยรัชกาลที่ 2 ซึ่งเป็นสมัยที่กาพย์กลอนทุกประเภทได้เจริญขึ้นถึงขีดสูงสุด จนอาจกล่าวได้ว่าพ้นจากสมัยนี้ไปเราไม่มีโอกาสที่จะได้อ่านคำกลอนเช่นเสภา เรื่องขุนช้างขุนแผน และเรื่องพระอภัยมณีอีกแล้ว ช่วงเวลา 15 ปีแห่งรัชสมัยรัชกาลที่ 2 นับว่าเป็นช่วงที่บ้านเมืองสงบสุข แม้จะมีเหตุการณ์พิพาทกับพม่า เขมร ญวนบ้างก็เป็นเหตุการณ์เล็กน้อย ภาพความพินาศของกรุงศรีอยุธยายังคงอยู่ในความทรงจำของคนไทย จึงต่างพากันสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ชาติ บรรดาศิลปินก็ช่วยกันสร้างสรรค์ศิลปะขึ้นเป็นการทดแทนสิ่งที่ได้ทรุดโทรมสูญหายไปในคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ในส่วนของวรรณคดี ราชสำนักเป็นศูนย์กลางแห่งวรรณคดี พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดการละครและการกวี ถึงกับมีคำกล่าวว่าในรัชกาลที่ 2 นั้นใครเป็นกวีก็เป็นคนโปรด แม้แต่สุนทรภู่ซึ่งเดิมเป็นข้าราชการชั้นผู้น้อยในพระราชวังหลัง เพียงแต่งบทละครถวายไม่กี่คำกลอน ก็โปรดให้เป็นคนสำคัญขึ้นมาทันที

ลักษณะของวรรณคดีในสมัยรัชกาลที่ 2 คือ

1. เป็นยุคแห่งการปรับปรุงวรรณคดีเพื่อให้เหมาะสมกับการเล่นละคร
2. กลอนมีลักษณะเฉพาะตัว ได้มีการเพิ่มคำสัมผัสในทำให้กลอนมีความไพเราะมากขึ้น
3. วรรณคดีมีทุกประเภททั้งวรรณคดีศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี และบทละคร
4. เนื้อหาของวรรณคดีเน้นเนื้อหาเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี ระเบียบวินัย เพื่อสร้างความสงบสุขของสังคม และให้ความบันเทิงแก่ประชาชน

5. มีการแต่งซ่อมวรรณคดีที่ขาดหายไป เช่น ขุนช้างขุนแผน
 ในส่วนของสุนทรภู่เองนั้น วรรณคดีของสุนทรภู่ได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่าสูง เพราะมีลักษณะเฉพาะตน ดังนี้

1. ด้านวรรณศิลป์ สุนทรภู่เขียนกลอนโดยใช้ถ้อยคำสามัญ มีความลึกซึ้ง และสร้างจินตนาการได้แจ่มชัด คำกลอนมีสัมผัสใน มีลีลาจังหวะและเสียงของคำกลมกลืนกัน
2. ด้านความรู้ สุนทรภู่จะสอดแทรกความรู้ไว้ตลอดทั้งเรื่อง เช่น ประเพณี สภาพของสังคม และความเป็นอยู่ของประชาชน
3. ด้านคติธรรม สุนทรภู่จะสอดแทรกแง่คิดเกี่ยวกับความจริงแห่งชีวิตและคติธรรมต่าง ๆ เพื่อยกระดับจิตใจของผู้อ่านให้สูงขึ้น
4. ด้านสร้างองค์ประกอบของเรื่อง ได้แก่ การสร้างฉาก โครงเรื่อง ตัวละครจะมีความใกล้เคียงกับชีวิตจริงและสภาพความเป็นจริง ตัวละครมีชีวิตจิตใจ มีความรู้สึกนึกคิดเช่นเดียวกับคนทั่วไป

เมื่อปี พ.ศ. 2529 ซึ่งเป็นปีที่มีการเฉลิมฉลอง 200 ปีสุนทรภู่ องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ได้ประกาศยกย่องเกียรติคุณของสุนทรภู่ว่าเป็นกวีเอกของโลก

2. เนื้อเรื่องย่อตั้งแต่ต้นจนจบ

เรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นเรื่องราวจริงแต่อิงนิยายพื้นเมืองของเมืองสุพรรณบุรี เกิดขึ้นในสมัยพระรามาธิบดีที่ 2 แห่งกรุงศรีอยุธยา ระหว่าง พ.ศ. 2034 ถึง พ.ศ. 2072 ตัวขุนแผนเกิดในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และเข้ารับราชการในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 พระพันวษา ในเสภาขุนช้างขุนแผนก็คือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 เนื้อเรื่องย่อมีว่า

ในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระพันวษาครองกรุงศรีอยุธยา ที่เมืองสุพรรณบุรีมีครอบครัวที่สำคัญ
ในเรื่อง 3 ครอบครัว คือ

1. ชุนไกรพลพ่ายกับทองประศรี มีลูกชายชื่อ พลายแก้ว
2. ชุนศรีวิไชยกับนางเทพทอง มีลูกชายชื่อชุนข้าง
3. พันศรโยธากับนางศรีประจัน มีลูกสาวชื่อ พิมพิลาไลย (เรียกกันสั้นๆ ในท้องเรื่อง

ว่า นางพิม)

พลายแก้ว ชุนข้าง นางพิม เป็นเพื่อนเล่นกันมาแต่เด็ก ๆ

ครั้งหนึ่งสมเด็จพระพันวษาเสด็จประพาสสุพรรณบุรีเพื่อทรงล่าควายป่า ชุนไกรพลพ่ายมี
หน้าที่ต้อนควายป่า เผลอควายป่าแตกตื่นขวิดผู้คน ชุนไกรจึงใช้ทอกแทงควายป่าป้องกันผู้คน ทำให้
ควายป่าพากันแหกคอกหนีไปหมด สมเด็จพระพันวษากลับจึงให้เพชรฆาตนำชุนไกรไปประหาร
ชุนไกรเห็นว่าตนผิดจึงยอมตายเพื่อรักษาเกียรติของทหารทั้ง ๆ ที่ตนมีวิชาอาคมแก่กล้า
นางทองประศรีจึงได้พาพลายแก้วซึ่งยังเล็กอยู่หนีอาญาไปอยู่ที่เมืองกาญจนบุรี

ส่วนชุนศรีวิไชย บ้านถูกโจรปล้นและตัวชุนศรีวิไชยถูกโจรฆ่าตาย

พันศรโยธา ไปค้าขายกลับมาและเป็นไข้ป่าตาย

เมื่อพลายแก้วอายุ 15 ปี นางทองประศรีได้พาไปบวชเณรที่วัดส้มใหญ่ โดยมีสมภารบุญ
บวชให้ และสั่งสอนวิชารวมทั้งเวทมนต์คาถา เมื่อเณรแก้วเรียนรู้จนหมดวิชาของสมภารแล้วจึงไป
เรียนต่อที่สุพรรณบุรี โดยนางทองประศรีพาไปเรียนวิชาอาคมกับสมภารมีแห่งวัดป่าเลไลยก์เมือง
สุพรรณบุรี ส่วนชุนข้างได้ภรรยาชื่อนางแก่นแก้ว ต่อมานางแก่นแก้วเป็นไข้ตาย ชุนข้างจึงเป็นม้าย

ครั้นถึงเทศกาลสงกรานต์ ชาวเมืองสุพรรณบุรีต่างพากันไปทำบุญที่วัดป่าเลไลยก์ นางพิม
ได้พบกับเณรแก้ว ต่างนึกถึงความหลังที่เคยเป็นเพื่อนเล่นกันได้ เณรแก้วกับนางพิมรักกัน โดยมี
สายทองพี่เลี้ยงนางพิมเป็นแม่สื่อ เณรแก้วได้สึกจากเณรชั่วคราวลอบชู้เรื่อนางพิม ได้นางพิมเป็น
ภรรยาแล้วกลับมาบวชต่อ ฝ่ายชุนข้างนั้นหลงรักนางพิม พยายามลู่ขอนางพิม นางศรีประจันชอบ
ความร่ำรวยของชุนข้าง แต่นางพิมไม่รักเพราะมีเณรแก้วอยู่แล้ว จึงให้สายทองไปบอกกับเณรแก้ว
ที่บวชอยู่วัดป่าเลไลยก์ เณรแก้วหยอกเอนกับสีกาสายทองจนสมภารเห็นเข้าจึงไล่ตี เณรแก้วหนีไป
เรียนวิชาอาคมต่อกับสมภารคงวัดแคเมืองสุพรรณ ชุนข้างพยายามลู่ขอนางพิมอีกครั้งหนึ่ง เณรแก้ว

จึงจำเป็นต้องลี้ภัยจากนครและคืนนั้นก็ลอบเข้าหานางพิม เมื่อนางพิมหลับแล้วจึงลอบเข้าหาสายทอง ได้สายทองเป็นภรรยาอีก รุ่งเช้าพลายแก้วก็เดินทางไปกาญจนบุรีเพื่อขอร้องนางทองประศรีให้มา ลุ้ขนางพิมให้ ในที่สุดพลายแก้วก็ได้แต่งงานกับนางพิม

ทางเชียงใหม่ พระเจ้าเชียงใหม่ทรงทราบว่ามีเมืองเชียงทองกลับใจขอขึ้นกับกรุงศรีอยุธยา แทนเชียงใหม่ จึงรับสั่งให้เกณฑ์ทัพไปตีเมืองเชียงทอง พระยาเชียงทองเห็นว่าจะสู้เชียงใหม่ไม่ได้ ก็ยอมสวามิภักดิ์ พระพันวษาทรงทราบก็กริ้ว รับสั่งให้พลายแก้วเป็นแม่ทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ทั้ง ๆ ที่เพิ่งแต่งงานกับนางพิมได้ 2 วัน ก่อนยกทัพไปเชียงใหม่พลายแก้ว นางพิม นางทองประศรีได้ปลุก ตันโพไ้ว 3 ตัน อธิษฐานว่าถ้าใครเป็นอะไรไปขอให้ตันโพไ้วไป ปรากฏว่าศึกครั้งนั้นพลายแก้ว มีชัย พลายแก้วได้ยกทัพติดตามทัพเชียงใหม่ไปถึงหมู่บ้านจอมทองแต่ไม่ได้ทำอันตรายผู้คนในบ้าน เป็นเหตุให้แสนคำแมนยกลูกสาวชื่อลาวทองให้พลายแก้ว

ขณะนั้นนางพิมล้มเจ็บลง ชีวีตาจุนเณะนำให้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็นวันทอง อาการไข้ก็หาย ส่วนขุนช้างยังรักนางวันทองอยู่ ได้ใช้อุบายหลอกหลวงว่าพลายแก้วไปทัพตายแล้วและอ้างกฎหมาย ว่า เมื่อสามีไปทัพตายภรรยาจะถูกริบเป็นม่ายหลวง ศรีประจันเชื้อขุนช้างบังคับให้นางวันทอง แต่งงานกับขุนช้างจนได้แต่วันทองไม่ยอมเข้าเรือนหอ ต่อมาพลายแก้วยกทัพกลับกรุงศรีอยุธยา พร้อมกับลาวทอง เมื่อพระพันวษาทรงทราบเรื่องราวตลอดก็ไม่ทรงเอาโทษพระยาเชียงทอง และ พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้พลายแก้วเป็นขุนแผนแสนสะท้าน ขุนแผนพาลาวทองไปสุพรรณบุรีและ รู้เรื่องราวว่าขุนช้างทำอุบายจนได้แต่งงานกับวันทองก็โกรธ ประกอบกับลาวทองและวันทอง ทะเลาะกัน ขุนแผนจึงพาลาวทองไปอยู่กาญจนบุรี วันทองถูกศรีประจันบังคับเมียขี้ตังต้องตกเป็น ของขุนช้างในที่สุด

ต่อมาขุนแผนนึกถึงวันทองจึงเดินทางมาสุพรรณบุรีและลอบขึ้นเรือนขุนช้าง เห็นวันทอง นอนกับขุนช้างก็โกรธและเกิดความรังเกียจ ขุนแผนได้เรียกผู้คนที่เกี่ยวข้องมาทั้งหมด กล่าวประจาน วันทองแล้วเดินทางกลับกาญจนบุรี

กล่าวถึงพระยาสุโขทัยเป็นหน้หลวงอยู่ 15 ซึ่ง ได้มากู้เงินขุนช้างโดยเอาแก้วกิริยา ลูกสาวมาซัดดอกไว้ ต่อมาขุนแผนกับขุนช้างได้ไปฉีกราชการกับจมนศรีเสาววัักษ์ ขุนแผนและ ขุนช้างกลับคืนดีกัน วันหนึ่งลาวทองไม่สบาย ขุนแผนได้ฝากเวรไว้กับขุนช้าง ขุนช้างก็รับด้วยดี

ครั้นพระพันวษารับสั่งถามถึงขุนแผน ขุนช้างกลับกราบทูลว่าขุนแผนหนีเวรปิ่นกำแพงวัง ไปหาภรรยา สมเด็จพระพันวษาก็รับสั่งให้ขุนแผนตระเวนด่านห้ามเฝ้า ส่วนลาวทองให้เอาไปไว้ในวัง ขุนแผนมีความอาฆาตขุนช้างมาก คิดหาของดี 3 อย่างคือ ตีดาบ ซ้อม้า หากมารทอง ขุนแผนได้เดินทาง ไปจนถึงบ้านถ้ำ ถิ่นของหมื่นหาญซึ่งเป็นโจร ขุนแผนได้ไปฝากตัวกับหมื่นหาญและได้ช่วยชีวิต หมื่นหาญไว้ครั้งหนึ่ง หมื่นหาญจึงยกลูกสาวชื่อบัวคลีให้ขุนแผน ขุนแผนอยู่กับบัวคลีจนนางตั้งครรภ์ ต่อมาหมื่นหาญไม่พอใจขุนแผนเพราะเห็นว่ามิวิชาอาคมดีเท่าจึงยุยงให้บัวคลีวางยาพิษ แต่ขุนแผน รู้เรื่องจากพราย จึงผ่าท้องบัวคลีเอาลูกในท้องทำพิธีเป็นกุมารทอง ต่อมาได้ทำพิธีตีดาบเรียกว่า ดาบฟ้าฟื้น และได้ชื่อว่ามีลักษณะดีไว้ชื่อว่าม้าสีหมอก

เมื่อขุนแผนได้ของวิเศษครบ 3 อย่าง ก็เดินทางไปสุพรรณบุรี สะเดาะदानประตูขึ้นเรือน ขุนช้าง แต่เข้าห้องผิดไปเข้าห้องนางแก้วกิริยาจึงได้นางเป็นภรรยา ขุนแผนได้พานางวันทองหนี ออกจากเรือนขุนช้าง รุ่งเช้าขุนช้างถวายฎีกาสมเด็จพระพันวษา พระพันวษาจึงรับสั่งให้ทหารออกไปตามขุนแผนมาสอบสวน ขุนแผนได้ฆ่าทหารสองคนชื่อขุนเพชรอินทราภักข์กับขุนรามอินทราตาย พระพันวษาทรงทราบก็รับสั่งไปยังหัวเมืองต่าง ๆ ให้จับขุนแผนส่งมายังกรุงศรีอยุธยา

ฝ่ายขุนแผนกับวันทองท่องเที่ยวอยู่ในป่าจนวันทองท้องแก่ ขุนแผนจึงเข้าพึ่งพระพิฆิตรกับ นางบุษบา พระพิฆิตรก็ให้ความช่วยเหลืออย่างดี ต่อมาขุนแผนเห็นว่าความผิดของตนจะพลอยทำให้ พระพิฆิตรพลอยได้รับโทษด้วย จึงขอร้องพระพิฆิตรให้ส่งตัวไปสู้คดีกับขุนช้าง เมื่อขุนแผนมาถึง อยุธยาได้พบกับแก้วกิริยาซึ่งพ้นจากการเป็นทาสขุนช้างแล้วและได้พากันไปพบจมื่นศรีเพื่อสู้คดี ในที่สุดขุนแผนเป็นฝ่ายชนะความ ต่อมาขุนแผนคิดถึงลาวทองซึ่งถูกกักไว้ในวัง ได้ขอร้องให้จมื่นศรี กราบทูลขอพระราชทานอภัยโทษให้ลาวทอง เป็นผลให้พระพันวษาก็รับสั่งลงอาญาจำคุกขุนแผน แก้วกิริยาได้ปลุกทัพนอกทัพเผยคอยปรานีรับใช้ขุนแผน ถึงขุนแผนจะมีเวทมนต์สะเดาะไซ้ตรวน หายตัวได้ แต่ก็ไม่ได้คิดหนีเพราะมีความจงรักภักดีต่อพระพันวษา

วันหนึ่งวันทองซึ่งมีครรภ์แก่ได้ไปเยี่ยมขุนแผน ถูกขุนช้างพาบ่าวไพร่ฉุดตัวไป วันทองต้อง จำใจอยู่กับขุนช้างอีก และได้คลอดบุตรที่บ้านขุนช้างให้ชื่อว่า พลายงาม ขุนช้างเกลียดพลายงาม มากเพราะรู้ว่าไม่ใช่บุตรของตน ได้วางอุบายพาพลายงามไปฆ่า แต่พรายของขุนแผนช่วยไว้และ ไปเข้าฝันให้วันทองรู้ วันทองจึงได้เล่าเรื่องแต่เดิมให้พลายงามฟังและให้พลายงามเดินทางไป

อยู่กับย่าทองประศรีที่กาญจนบุรี พलयงามเดินทางไปตามลำพังและอยู่กับทองประศรี ได้เรียนวิชา
 อาคมกับทองประศรีโดยใช้ตำราของขุนแผน ต่อมาพलयงามได้มาอยู่กับจ่มื่นศรี จ่มื่นศรีได้พา
 พलयงามเข้าเฝ้าถวายตัวเป็นมหาดเล็ก

กล่าวถึงพระเจ้าเชียงใหม่ที่กษัตริย์เชียงใหม่ทรงทราบว่านางสร้อยทองราชธิดาพระเจ้า
 ล้านช้าง มีรูปร่างงดงามมากจึงได้มีพระราชสาส์นไปขอ แต่พระเจ้าล้านช้างทรงตอบบายเบี่ยงว่า
 นางสร้อยทองยังเยาว์อยู่ พระเจ้าเชียงใหม่ก็รวดดำริจะยกทัพไปตีล้านช้าง ล้านช้างเกรงศึกทาง
 เชียงใหม่จึงมีพระราชสาส์นถวายพระราชาธิดาแต่พระพันวษา พระพันวษารับสั่งให้พระท่ายน้ำไปรับ
 นางสร้อยทอง ทางเชียงใหม่รู้เรื่องตลอดจึงให้แสนตรีเพชรกล้ากรีธาทัพไป แสนตรีเพชรกล้า
 ได้ลอบเข้าตีทัพพระท่ายน้ำที่ไปรับนางสร้อยทองจนได้ชัยชนะ แสนตรีเพชรกล้าได้นำพระท่ายน้ำ
 นางสร้อยทองขึ้นไปเชียงใหม่ พระเจ้าเชียงใหม่ยังทรงหวั่นเกรงศึกจากอยุธยาจึงมิได้ทรงรับเอา
 นางเป็นชายา และพระเจ้าเชียงใหม่ได้มีพระราชสาส์นทำทนายไปยังกรุงศรีอยุธยา พระพันวษาทรง
 ทราบเรื่องก็กริ้ว มีพระราชดำริจะกรีธาทัพไปแต่ขุนนางกราบทูลทัดทานไว้ เป็นเหตุให้พलयงาม
 มีโอกาสกราบทูลอาสาไปและกราบทูลขอขุนแผนไปด้วย ขุนแผนจึงพันโทษ การไปศึกในครั้งนี้มี
 นักโทษซึ่งมีวิชาอาคมต่าง ๆ กันเป็นทหารไปเพียง 25 คน ขณะรอดูกษ์เคลื่อนทัพแก้วกิริยาก็คลอ
 บุตร นางทองประศรีจึงให้ชื่อหลานว่า พलयชุมพล

ขุนแผนและพलयงามเคลื่อนทัพไปพักที่เมืองนิจิตร พलयงามรักกับศรีมาลาลูกสาว
 พระนิจิตรกับนางบุษบา ขุนแผนได้ขอศรีมาลาให้พलयงาม ต่อจากนั้นก็เดินทางไปถึงเชียงใหม่
 ศึกครั้งนี้ฝ่ายขุนแผนและพलयงามได้รับชัยชนะ เมื่อกลับถึงกรุงศรีอยุธยาพलयงามได้รับพระราชทาน
 ความดีความชอบเป็นจ่มื่นไวยวรรณาก และได้รับพระราชทานนางสร้อยฟ้าซึ่งเป็นพระธิดาของ
 พระเจ้าเชียงใหม่เป็นภรรยา พलयงามหรือจ่มื่นไวยวรรณากจึงแต่งงานกับนางสร้อยฟ้าและ
 นางศรีมาลา ส่วนขุนแผนได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระสุรินทรฤาไชยมไหสุริย์ภักดิ์ ครองเมืองกาญจนบุรี
 ต่อมาจ่มื่นไวยได้ลอบขึ้นเรือนขุนช้างพาวันทองไปอยู่ที่บ้าน ขุนช้างได้ถวายฎีกา ครั้น
 พระพันวษาได้รับสั่งให้นางวันทองเลือกว่าจะอยู่กับใคร นางวันทองกราบทูลเป็นกลางว่าแล้วแต่
 พระพันวษาจะทรงตัดสิน พระพันวษากริ้วรับสั่งให้เพชฌฆาตนำไปประหารชีวิต เมื่อเสร็จงานปลง
 ศพนางวันทองแล้ว ขุนแผนพานางแก้วกิริยาและนางลาวทอง ไปอยู่เมืองกาญจนบุรี นางทองประศรี

กับหลายชุมพลอยู่กับจมนั้ไวย ต่อมานางสร้อยฟ้าได้ให้เถรชวาททำเสน่ห์ให้จมนั้ไวยหลงรัก จมนั้ไวยหลงเสน่ห์สร้อยฟ้าจนถึงขนาดเขียนต๋นางศรีมาลา ครึ่งหนึ่งเขียนต๋นางศรีมาลาแต่ไปถูกเอาหลายชุมพลเข้า หลายชุมพลจึงหนีไปหาขุนแผนและต่อมาก็ไปอยู่กับพระยาสุโขทัยผู้เป็นตาได้เรียนวิชากับสังฆราชวัดกระพังทอง

ขุนแผนรู้ข่าวเรื่องจมนั้ไวยหลงเสน่ห์สร้อยฟ้า จึงได้ลงมาอยุธยา พอดีกับพระพิจิตรและนางบุษบาก็รู้ข่าวได้ลงมาอยุธยาด้วย ได้ตัดเค้ต๋องจมนั้ไวย จมนั้ไวยล้าเล็กกว่าขุนแผนพันโทษได้เพราะต๋น ขุนแผนโกรษตัดพ้อต๋ดต๋ดกัน แล้วกลับภายจนวนวี พระพิจิตรและนางบุษบาก็กลับพิจิตร ขุนแผนกับหลายชุมพลได้วางอุบายแก้แค้นจมนั้ไวย โดยหลายชุมพลปลอมเป็นมอญใหม่ลงมาต๋กรุงศรีอยุธยา พระพันวษาไปรดให้ขุนแผนออกต๋านศึก ขุนแผนทำเป็นแพ้ถูกจับ จมนั้ไวยต๋องออกไปรบกับแพ้ต๋กน่ายยับเยิน จมนั้ไวยได้ทราบทูลความจริง พระพันวษาจึงรับสั่งให้นางศรีมาลาไปตามขุนแผน ขุนแผนพาหลายชุมพลเข้าเฝ้าและกราบทูลว่าจมนั้ไวยถูกเสน่ห์ หลายชุมพลกราบทูลอาสาพิสูจน์และสามารถจับเถรชวาทพร้อมหลักฐานได้ นางสร้อยฟ้าไม่ยอมรับกลับใส่ความว่านางศรีมาลาเป็นชู้กับหลายชุมพล ต๋องทำพิธีลฤษไฝพิสูจน์ความบริสุทธิ์ นางสร้อยฟ้าแพ้ ถูกเนรเทศไปอยู่เชียงใหม่ระหว่างเดินทางกลับไปพบกับเถรชวาทซึ่งสามารถแปลงต๋วหนีจองจำไ้ได้

ต่อมานางสร้อยฟ้าคลอดบุตร ตั้งชื่อว่าหลายยง ส่วนนางศรีมาลามีบุตรชื่อว่า หลายเพชร ฝ่ายเถรชวาทยังมีความอาฆต๋แค้นหลายชุมพลได้ลอบแปลงเป็นจระเข้อาละวาดล่องลงมาต๋กรุงศรีอยุธยา หลายชุมพลอาสาปราบจระเข้เถรชวาทได้ พระพันวษาพระราชทานความชอบต๋องให้หลายชุมพลเป็นหลวงนายฤทธิ

3. ภาษา

จากการศึกษาการใช้ภาษาใน เรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนหลายงามพบพ้อ พบว่าผู้แต่งมีวิธีการใช้ภาษาดังต๋ต่อไปนี้

ก. โวหารภาพพจน์ (Figures of Speech) ผู้แต่งใช้โวหารภาพพจน์ในการแต่งอยู่

8 แบบ ได้แก่

1. แบบอุปมา (Simile) คือการเปรียบเทียบโดยยกสิ่งหนึ่งมาเปรียบกับสิ่งหนึ่ง เพื่อให้เข้าใจแจ่มแจ้ง และมักจะมีคำเชื่อมโยงเช่นคำว่า เหมือน ดุจ ราวกับ ดังตัวอย่าง

"นางครวญคร่ำว่าน้ำตาตก	เหมือนหนึ่งอกพองเป็นหนองผี
แม่อุ้มท้องครองเลี้ยงถึงเพียงนี้	ได้สิบปีเศษแล้วจะแคล้วกัน
เคยกินนอนนอนแม่ไม่ห่าง	จะอ้างว้างเปล่าใจในไพรสณฑ์
ทั้งจุกไรใครเล่าจะเกล้าพัน	จะนับวันนับเดือนไปเลื่อนลับ
นับปีมิได้มาเห็นหน้าแม่	จะห่างแหหายเหมือนเมื่อเดือนดับ
ไอ้เสียชาติวาสนาแม่อาภัพ	ให้ย่อยยับยากแค้นแสนระยำ"

(หน้า 45-46)

"ลูกก็แลดูแม่แม่ดูลูก
สะอื้นร่ำอาลาด้วยอาลัย

ต่างพันผูกเพียงว่าเลือดตาไหล
แล้วแข็งใจจากนางตามทางมา"

(หน้า 46)

2. แบบอุปลักษณ์ (Metaphor) คือการเปรียบเทียบโดยนัย เป็นการเปรียบเทียบ โดยไม่ใช้คำเชื่อม ถ้าจะเปรียบกับสิ่งใดก็จะนำลักษณะเด่นของสิ่งนั้นมากล่าวหรือนำชื่อของสิ่งนั้น มากล่าว หรือนำลักษณะอาการของสิ่งหนึ่ง โอนไปใช้กับอีกสิ่งหนึ่ง เพื่อชักจูงความคิดให้คล้ายคลึงกัน หรือบางครั้งอาจมีคำว่า เป็น คือ เท่า ดังตัวอย่าง

"ลูกผู้ชายลายมือนั้นคือยศ
แล้วพาลูกออกมาข้างท่าเกวียน

เจ้าจงอย่าทำสม้าเสมียน
จะจากเจียนใจขาดอนาใจ"

(หน้า 46)

3. แบบนามนัย (Metonymy) คือการเปรียบเทียบโดยใช้ส่วนหนึ่งแทนทั้งหมด เป็นการนำคุณสมบัติเด่น ๆ ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งมากล่าวแทนที่จะกล่าวถึงสิ่งนั้นหรือการเรียกบุคคล โดยการนำเอาความหมายที่ใกล้เคียงกัน หรือเกี่ยวข้องกันมาเป็นสัญลักษณ์ ดังตัวอย่าง

"มะยมใหญ่ในบ้านกินหวานนัก กล้วยไปลักบ่อยบ่อยจนกล้วยจับ
 พลวยได้ ไอ้ชิกหยิก เสี้ยยับ ร้ายเหมือนกันผีเสื้อแกเหลือตัว"
 (หน้า 47)

4. แบบบุคคลิขฐาน (Personification) คือการนำเอาสิ่งที่ไม่มีชีวิตมากล่าวถึงราวกับมีชีวิต ดังตัวอย่าง

"ขอเดชะพระไพร่ข้าไหวกราบ ช่วยกำราบเสือสิงห์มึงหงสา
 ทั้งปู่เจ้าเขาเขินขอเชิญพา ไปถึงย่าอย่าให้หลงเที่ยววงวน
 ทั้งพ่อคุณขุนแผนแสนวิเศษ บังเกิดเกศแก้วตาสถาผล
 ช่วยลูกชายพลายงามเมื่อยามจน ให้รอดพ้นภัยพาลถึงกาญจน์บุรี"
 (หน้า 45)

"ขวัญพ่อพลายงามทราวมสวาท มารมภาชนะทองอันผ่องใส
 ล้วนของขวัญจันทน์จวงพวงมาลัย ขวัญอย่าไปป่าเขาลำเนาเนิน
 เห็นแค่น้ำเนื้อเลือดสิงห์ฝูงลิงค่าง จะอ้ำอ้างเวียนวระหกระเหิน
 ขวัญมาหาย่าเถิดอย่าเพ็ดเพลิน จงเจริญร้อยบ่อย่ามีภัย
 แล้วจุดเทียนเวียนวงส่งให้บ่าว มันให้กราวกริ้ววสันต์นั้น ไหว
 คอยรับเทียนเวียนส่งเป็นวงไป แล้วดับไฟโบกควันให้ทันที
 มะพร้าวอ่อนป้อนเจ้าทั้งข้าขวัญ กระแจะจันทน์เจิมหน้าเป็นราศี

ให้สาวสาวลาวเวียงที่เลี้ยงดี มาขอป้อขึ้นทำขวัญนายฯ
 พ่อเมื่อเมืองดง เอาพงเป็นเหย้า อิตปลาอิตข้าว ขวัญเจ้าตกหาย
 ขวัญอ่อนร้อนเร่ ว่าเหว้สู่กาย อยู่ปลายข้างยุง ท้องทุ่งท้องนา
 ขวัญเมื่อเมื่อเมิน ขอเชิญขวัญพ่อ ฝั่งซอเส็งอ้อ ขวัญพ่อเจ้าจำ
 ข้าวเหนียวเต็มพ้อม ข้าวบ้อมเต็มป่า ขวัญเจ้าจงมา ลู่กายพลายเอยฯ"

(หน้า 50-51)

5. แบบอภิปจน์ (Hyperbole) คือการกล่าวเกินความจริง มักจะกล่าวถึงอารมณ์และความรู้สึก ดังตัวอย่าง

"แม่น้ายขุนวุ้นมาเป็นลูก
พลงเรียกอีใหม่ทีในครัว"

มันมิถุนมยานพิดกบาลหัว
เอาแกงคั่วข้าวปลามาให้กิน"

(หน้า 49)

6. แบบเลียนเสียงธรรมชาติ (Onomatopoeia) คือการนำเอาเสียงที่ได้ยินตามธรรมชาติมาใช้บรรยายให้เกิดมโนภาพ และความไพเราะ ดังตัวอย่าง

"ครันรู้สึกได้ให้ละห้อย
จนเคาะระฆังหึ่งหึ่งเสียงเครงครัน"

เจ้าพलयน้อยนึ่งนอนถอนสะอื้น
สมภารตื่นตื่นชิตันสวดมนต์เกณท์ฯ"

(หน้า 45)

"ประตูปยับยั้งยั้งไป
รู้ว่าคนบนนั้นนั่งปั่นฝ้าย"

เสียงแต่ไต่ลอดแอดแอดเรเรเร
จะอุบายบอกความตามกระแส"

(หน้า 47)

7. แบบเล่นเสียงและจังหวะหรือสัมผัส (Alliteration) ดังตัวอย่าง

"เหลี้ยวหลังยังเห็นแม่แลเซมัน
แต่เหลี้ยวเหลี้ยวเหลี้ยวลับวับวิญญาณ์"

แม็กเห็นลูกน้อยละห้อยหา
ไต่ไปล่าตาต่างสะอื้นยั้งตะลึงฯ"

(หน้า 46)

"เจ้าพलयงามตามทางไปกลางทุ่ง
ออกหลังบ้านตาลตะค่อมเป็นน่มพิน
ต้นแคคางกว้างกระทุ่มช่อม่อออก
เจ้าพलयเพลินเดินพลงตามทางเกวียน"

เซมันม่งเขาเซินเดินสะอื้น
ร่วมรื้นรังเรียงเคียงตะเคียน
ทั้งช่อดอกตูไกวเหมือนไม้เซียน
ตลอดเลียนลมเรื่อยเรื่อยเรื่อยมา"

(หน้า 47)

"นั่งสวดมนต์จนจบพอบลบคำ ผู้ชายเสียดเบียดสาวชาวละว้า ผู้หญิงหยิกตะกายผู้ชายทับ จนอหังคลั่ง ใจกับ ไอ้ดำ	ก็ซัดน้ำมันต์สาตเสียดฉาดฉ่า เสียงเฮียฮ้ายฮัดฮัดเมื่อซัดหน้า เสียงหนุบหนับเหาะแหะแหะชยะชยะ ลูกซันปล้ำกันออกอ่องเสียงตึงตึง"
--	---

(หน้า 53)

8. แบบใช้คำถามยั่วให้ยั้งคิด (Rhetoric question) คือใช้วิธถามโดยไม่ต้องกร
คำตอบ ดังตัวอย่าง

"ท่านย่าทองประศรีว่าอื้อพ่อ ไปฆ่าผีตีกว่าฆ่าขุนช้าง ลูกของเจ้า เขาก็มาหาเจ้าแล้ว จงฟังแม่แต่เท่านั้นแล้วกันไป	แม่จะขอทานตัดเหมือนชัตชวาง จะสืบสร้างบาปกรรมไปทำไม ใช้เชื่อแถวเจ้ายังมีอยู่ที่ไหน พ่อจะได้ภาวนารักษากาย"
--	---

(หน้า 51)

ข. สัญลักษณ์ (Symbol) ผู้แต่งได้ใช้สัญลักษณ์ในการแต่งอยู่ 1 แห่ง ดังปรากฏในตอน
ต่อไปนี้

"เห็นนารักลักษณะกัณลาด ถ้าถึงวันขึ้น โศค โฉลกยาม	จะมีวาสนาดีชี่คานหาม ก็ต้องตามลักษณะว่าจะรวย"
---	--

(หน้า 54)

คานหาม เป็นสัญลักษณ์ของเจ้านายหรือขุนนาง

4. ความรู้ประกอบ

ก. ประวัติของตัวละคร

1. ชุนแผน

ชุนแผนเดิมชื่อพลายแก้ว มีรูปร่างหน้าตาต่างดงามคมสันสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีนิสัย
เจ้าชู้ มีดาบฟ้าฟื้นเป็นอาวุธประจำตัว มีพาหนะคือม้าสีหมอก พ่อของชุนแผนเป็นทหารชื่อ

ขุนไกรพลพ่าย แม่ชื่อนางทองประศรี เมื่อเล็กได้บวชเรียนที่วัดลัมใหญ่ แล้วย้ายไปเรียนที่วัดป่าเลไลยก์ สู้สุดท้ายเป็นลูกศิษย์ของสมภารคง วัดแค จังหวัดสุพรรณบุรี จนมีความรู้ทางไสยศาสตร์สามารถปลุกผี มีคาถายู่งคงกระพัน คาถามหาละลวยทำให้ผู้หนึ่งรัก ตลอดจนมีความรู้วิชาตำรับพิชัยสงคราม นอกจากนี้ยังมีความสามารถเทศน์ได้ไพเราะ เมื่อสึกจากเณรแล้วแต่งงานกับนางพิมพิลาไลยได้ไม่นานก็ถูกเรียกตัวไปเป็นแม่ทัพยกทัพไปรบกับพระเจ้าเชียงใหม่ เมื่อมีชัยกลับมาก็ได้เป็นขุนแผนแสนสะท้านแต่ปรากฏว่าภรรยาคือพิมพิลาไลยถูกแม่จันแต่งงานกับขุนช้างไปแล้วต่อมาขุนแผนต้องโทษถูกจำคุกถึง 15 ปี จึงพ้นโทษ และได้ทำสงครามกับเชียงใหม่อีกครั้งหนึ่งเมื่อได้รับชัยชนะกลับมาจึงได้เป็นพระสุรินทรฤาไชย เจ้าเมืองกาญจนบุรี

ขุนแผนมีความเจ้าชู้มากจึงมีภรรยาหลายคนคือ

นางวันทอง มีลูกด้วยกันคือ พลายงาม

นางสายทอง

นางลาวทอง

นางแก้วกิริยา มีลูกด้วยกันคือ พลายชมพู

นางบัวคลี่ มีลูกเป็นกุมารทอง

2. ขุนช้าง

ขุนช้างเป็นลูกของขุนศรีวิชัยกับนางเทพทอง เมื่อตอนที่นางเทพทองท้อง ได้ฝัน

ไปว่า

"ช้างพลายตายกลิ้งตลิ่งชัน

พองขึ้นหัวนั้นเนาไหลลงไป

ยังมีนเกตุกรมหัวเหม่

บินเตร์มาแต่ป่าใหญ่

อ้าปากคาบช้างแล้ววางไป

....."

ทำให้นางเทพทองรู้สึกขะเขยงถึงขนาดเมื่อตื่นขึ้นมาก "รากเหียนตัวสั้นไม่กลิ้งได้" ขุนช้างมีลักษณะรูปชั่ว หัวล้านมาแต่กำเนิด ได้ชื่อว่าขุนช้างเพราะตอนคลอดนั้นมีผู้นำช้างเผือกไปถวายให้สมเด็จพระพันวษา ขุนช้างแม้จะเกิดเป็นลูกเศรษฐีแต่ก็อากัปกฏแม่เกลียดชังเพราะอับอายในความอัปลักษณ์ของขุนช้าง และไม่ว่าขุนช้างจะเดินไปทางใดชาวบ้านก็มักจะล้อเลียนเป็นที่ขบขันเสมอ พอเป็นหนุ่ม

ได้แต่งงานกับนางแก่นแก้วอยู่ด้วยกันประมาณ 1 ปี นางแก่นแก้วตาย ชุนข้างจึงหมายปองนางพิมพิลาไลยแต่นางไม่ไยดีด้วย ต่อมานางก็แต่งงานกับพลายแก้ว ชุนข้างใช้อุบายจนได้แต่งงานกับนางในที่สุด

3. นางพิมพิลาไลย

"ทรวดทรงส่งศรีไม่มีแก่น
 ธรรมสรวยสรวยข้าดำเป็นเงา
 อรชรอ่อนแอ่นประหนึ่งเหล่า
 ให้ชื่อว่าเจ้าพิมพิลาไลย"

นางพิมพิลาไลย เป็นลูกของพันศรีโยธา กับนางศรีประจัน เป็นหญิงรูปงามแต่ปากจัด ต่อมาได้แต่งงานกับพลายแก้วมีลูกชายชื่อพलयงม ครั้นพลายแก้วไปสงครามที่เชียงใหม่ นางก็ป่วยหนักรักษาเท่าไรไม่หาย ชวีรตาจตุรปาเลไลยตรวจดูโชคชะตาได้แนะนำให้เปลี่ยนชื่อเป็นนางวันทอง อาการไข้จึงหาย นางถูกแม่คือนางศรีประจันบังคับให้แต่งงานใหม่กับชุนข้าง นางถูกประนามเป็นหญิงสองใจ เมื่อมีคดีฟ้องร้องถึงสมเด็จพระพันวษา พระองค์ให้นางเลือกจะอยู่กับใคร ระหว่างชุนข้างกับชุนแผน นางตัดสินใจไม่ถูกจึงถูกลังเลให้ไปประหารชีวิต

4. พलयงม

พलयงม เป็นลูกชายของชุนแผนกับนางวันทอง แต่ไปคลอดที่บ้านของชุนข้าง เพราะชุนข้างไปลุดนางวันทองมาขณะที่นางท้องแก่ ปรากฏว่ายิ่งโตพलयงมก็ยิ่งคล้ายกับชุนแผนมากขึ้น ทำให้ชุนข้างเกลียดชังมาก วันหนึ่งจึงหลอกพलयงมไปฆ่าในป่า แต่โหงพรายของชุนแผนมาช่วยไว้ นางวันทองจึงให้ไปอยู่กับนางทองประศรีที่กาญจนบุรี พलयงมได้เรียนวิชาจากตำราของพ่อจนเชี่ยวชาญโดยมีย่าคือทองประศรีเป็นผู้สอน ต่อมาพलयงมได้อาสายกทัพไปรบกับเชียงใหม่ แล้วถือโอกาสขอลุยโทษให้ชุนแผนออกจากคุกได้ เมื่อกลับจากสงครามก็ได้ตำแหน่งเป็นจมน ไวยวรนาถ ซึ่งมักเรียกกันสั้น ๆ ว่า พระไวยหรือหมื่นไวย พระไวยมีภรรยาสองคนคือ นางศรีมาลา กับนางสร้อยฟ้า

5. นางทองประศรี

นางทองประศรี เดิมเป็นชาวบ้านวัดตะไกร พอแต่งงานกับขุนไกรพลพ่ายก็ย้ายไปอยู่กินด้วยกันที่สุพรรณบุรี ได้ให้กำเนิดลูกชายคนหนึ่งคือ พลายแก้ว นางเป็นหญิงที่มีน้ำใจเด็ดเดี่ยวทรหดอดทน ในคราวที่ขุนไกรผู้เป็นสามีประสบเคราะห์กรรมถึงถูกประหารชีวิต นางทองประศรีรู้ข่าวก็รีบพาลูกหนีระหกระเหิน เข้าป่ามุ่งหน้าไปหาญาติของขุนไกรที่กาญจนบุรี แล้วตั้งใจทำมาหากินอย่างขันแข็ง จนมีฐานะดีขึ้น และเลี้ยงดูลูกชายคนเดียวอย่างเอาใจใส่ คอยอบรมสั่งสอนให้เป็นคนดีอยู่เสมอ

6. นางแก้วกิริยา

นางแก้วกิริยาเป็นลูกของพระยาสุโขทัยกับนางเพ็ญจันทร์ พระยาสุโขทัยได้เอานางมาชดเชยให้เป็นทาสของขุนช้างเพื่อนำเงินไปใช้หนี้ ขุนช้างนึกเอ็นดูจึงเลี้ยงนางไว้เหมือนน้องสาว พอขุนแผนได้ของสำคัญสามอย่างคือ ดาบฟ้าฟื้น กุมารทอง และม้าสีหมอกครบแล้ว ค็นหนึ่งขุนแผนก็ขึ้นบ้านขุนช้างเพื่อลักพาตัวนางวันทอง แต่ขุนแผนเข้าห้องผิดไปเข้าห้องของนางแก้วกิริยาและได้นางเป็นภรรยา ก่อนจากกันขุนแผนได้มอบแหวนไว้ให้แก่นาง และให้เงินไปไถ่ตัวจากขุนช้างด้วยตลอดเวลานางเป็นภรรยาที่ดีและซื่อสัตย์ต่อขุนแผนเสมอ ยามที่ขุนแผนมีเคราะห์ต้องโทษถึงจำคุก นางก็ตามไปคอยปรนนิบัติดูแลอยู่จนพ้นโทษซึ่งกินเวลาถึง 15 ปี นางมีลูกชายกับขุนแผนคือพลายชุมพล

7. นางลาวทอง

นางลาวทองเป็นลูกของแสนคำแมน นายบ้านจอมทองแห่งเชียงใหม่กับนางศรีเงินยวงแสนคำแมน ได้ยกนางให้เป็นภรรยาของพลายแก้วเพื่อตอบแทนบุญคุณที่กองทัพของพลายแก้วไม่รุกรานผู้คนในหมู่บ้านให้เดือดร้อน พลายแก้วได้พานางกลับมาที่กรุงศรีอยุธยาด้วย เมื่อพลายแก้วได้ตำแหน่งขุนแผนแสนสะท้านแล้วก็พานางไปสุพรรณบุรี ครั้นได้พบกับนางวันทองก็ได้เถียงกันอย่างรุนแรง ขุนแผนโกรธที่ถุกนางวันทองพูดก้าวร้าวล่วงเกินจึงพานางลาวทองไปอยู่ที่กาญจนบุรี ต่อมานางป่วยหนัก ขุนแผนจึงออกจากวังมาเยี่ยมทำให้ขุนช้างมีโอกาสนำความขุนแผน นางจึงถูกพรากรเข้าไปอยู่ในวังทำหน้าที่ปัดเสด็จกริ่งไหม แต่เมื่อขุนแผนขอภัยโทษให้นางเป็นอิสระสมเด็จพระพันวษา

กริ้วสั่งจำคุกขุนแผนไว้ นางลาวทองจึงต้องพลัดพรากจากขุนแผนเป็นเวลานานถึง 16 ปี จนกระทั่ง ขุนแผนพ้นโทษจึงได้กลับมาอยู่ด้วยกันอีก

8. จมื่นศรีเสาวลักษณ์

จมื่นศรีเสาวลักษณ์ มักเรียกสั้นๆ ว่าหมื่นศรีเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่ของสมเด็จพระพันวษา เป็นผู้ทำสมเด็จพระพันวษาไว้วางพระทัยมาก ทรงมอบหมายงานต่าง ๆ ให้ทำอยู่เสมอ หมื่นศรีทำหน้าที่ฝึกงานให้ขุนแผนกับขุนช้างเมื่อครั้งเข้ารับราชการในวังใหม่ๆ หมื่นศรีรักและเอ็นดูขุนแผนมาก ได้ให้ความช่วยเหลืออยู่เสมอ ขุนแผนรักซึ่งในบุญคุณถึงกับเรียกหมื่นศรีว่าพ่อ ครั้นขุนแผนพานางวันทองออกจากป่ามามอบตัวผู้คิด หมื่นศรีก็ให้พักอาศัยอยู่ที่บ้าน พอพลายงามโตขึ้นเรียนวิชาสำเร็จ ขุนแผนก็พาไปฝากไว้กับหมื่นศรีอีก ซึ่งหมื่นศรีก็รับอุปการะไว้และพาพลายงามเข้ารับราชการกับพระพันวษาเมื่อมีโอกาส

ข. คำศัพท์

กกระเนียง	มาจากภาษามอญ แปลว่า ชวัญที่ระหกระเหิน
กตะละ	มาจากภาษามอญ เป็นคำยกย่องตรงกับคำว่า ท่าน
เกรียงเกลิง	มาจากภาษามอญ แปลว่าจงกลับมา
ชวัญ	ตามความเชื่อของคนโบราณเชื่อว่า คนที่มีชีวิตอยู่จะประกอบไปด้วยองค์ประกอบสองอย่าง คือส่วนประกอบที่เป็นร่างกายมีเลือดเนื้อ และส่วนประกอบของความรู้สึกด้านจิตใจ ถ้าจิตซึ่งเป็นภาวะที่รับรู้ไปล่องลอยอยู่ที่อื่น ร่างกายก็จะเป็นคนที่ไม่สมบูรณ์ จิตอาจพลัดพรากไปจากกาย และไปประสพกับสิ่งที่น่ากลัว ถ้าเป็นเช่นนั้นก็ต้องเรียกกลับมา จึงมีพิธีเรียกชวัญ หรือเชิญชวัญ หรือรับชวัญ ซึ่งใช้บายศรีเป็นเครื่องบูชาสำคัญ
จะเปียงยี่	มาจากภาษามอญ แปลว่า กินข้าวหน้อย (คำเชิญ)
ทะแย	มาจากภาษามอญ หมายถึง การร้องต่าง ๆ ของมอญ การร้องแบบมอญ

เนียงกะราว	มาจากภาษามอญ แปลว่า อย่าง เดิม
บา	มาจากภาษามอญ แปลว่า สอง
ปี	มาจากภาษามอญ แปลว่า สาม
ปอน	มาจากภาษามอญ แปลว่า สี่
มวย	มาจากภาษามอญ แปลว่า หนึ่ง
มหัตไทย หรือมหาดไทย หรือเรียกอย่างสามัญไม่สุภาพว่า	ผมหลักแจว การตัดผมทรงมหาดไทยมีสองอย่างคือ มหาดไทยโกน กับมหาดไทยตัดมหาดไทยโกนจะโกนผมข้าง ๆ ให้เกรียนเหลือไว้ตอนกลางเป็นรูปกลมแผ่แบนดั่งแปรง
	มหาดไทยตัด จะตัดข้าง ให้เตียนแทนที่จะโกน ถ้าตัดตอนบนให้ยาวเป็นลำดับขึ้นไปก็เป็น ผมรองทรง
ย่องกะเพนาะ	มาจากภาษามอญ แปลว่า ดูลีดูทางนี้
ย้ายเตาะเพย	มาจากภาษามอญ แปลว่า แม่ทั้งหลายเอ๋ย
เล็งเคื่อง	มาจากภาษามอญ แปลว่า จงกลับมา
เสภา	มาจากคำว่า เสวา ในภาษาสันสกฤต แปลว่า การบูชาพระเป็นเจ้าพร้อมด้วยไตรทวาร แต่ผู้รู้บางท่านให้ความเห็นว่า คำว่าเสวานี้ น่าจะตรงกับคำว่า เศรโว หรือ หริเศรโว ในภาษาทมิฬ ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของประเทศอินเดีย ซึ่งหมายถึง การบูชาพระเป็นเจ้าหรือเทวดาองค์ใดองค์หนึ่ง ด้วยพิธีขับลำนำสรรเสริญบารมีเข้ากับเครื่องตีตีตีโตนเป็นจังหวะ บางทีก็มีพ้องรำวงสรวงด้วย แต่ก็มีผู้รู้บางท่านสันนิษฐานว่าคำว่าเศรโวนั้น พวกทมิฬจะเรียกชื่อเพี้ยนมาจากศัพท์ว่า เสวา ที่กล่าวไว้ในหนังสืออิธานภาษาสันสกฤต ตามหลักฐานที่กล่าวมานี้อาจเป็นเครื่องชี้ได้ว่าประเพณีการขับเสภาของไทยได้ดாரามาจากอินเดีย และได้แพร่หลายเข้ามาในเมืองไทยก่อนสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เพราะในสมัย

พระบรมไตรโลกนาถพระองค์ทรงตั้งกฎมณเฑียรบาล พ.ศ. 2011 พระองค์ทรงเห็นว่าเสภาเป็นการละเล่นชนิดหนึ่งที่ทำให้เพลิดเพลิน จึงทรงกำหนดให้มีเป็นเวลาสำหรับพระราชานุกิจ ดังปรากฏในกฎมณเฑียรบาลตอนหนึ่งว่า "หกทุ่มเบิกเสภาดนตรี เจ็ดทุ่มเบิกนิยาย" ลักษณะของเสภาเมื่อแรก ๆ นั้นคงขับเป็นลำนำก่อน และคำที่ขับนั้นคงเป็นบทกลอนตันซึ่งคิดขึ้นในปัจจุบันทันทีตามประเพณีของการขับร้อง แต่โบราณไม่มีหนังสือบท การขับเสภาตั้งแต่เดิมจะมีดนตรีเป็นเครื่องประกอบ ข้อสำคัญของการขับเสภาอยู่ที่การคิดบทกลอนดี และการขับทำนองที่ไพเราะ ดนตรีเป็นเพียงเครื่องอุปกรณ์ประสานเสียง หรือบรรเลงพอให้คนขับพอมีเวลาได้พักบ้าง เรื่องที่ใช้ขับเดิมนั้น ไม่ใช่เรื่องขุนช้างขุนแผน สันนิษฐานว่าจะจับเป็นเรื่องนิทานเฉลิมพระเกียรติพระเป็นเจ้า เช่น เรื่องมหาภารตะ และเรื่องรามเกียรติ์ บางทีอาจจะมีการพื้นเมืองอันเป็นเรื่องเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าแผ่นดินมาขับเสภาบ้าง ต่อมาภายหลังปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา การขับเสภาจึงนิยมขับแต่เรื่องขุนช้างขุนแผนเรื่องเดียว

อกระหนาย มาจากภาษามอญ แปลว่า โอละหนอ ไอนายเอย พ่อเอย

อิกะ มาจากภาษามอญ แปลว่า กัปปลา (กะแปลว่าปลา)

ค. ความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่อง

เรื่องขุนช้างขุนแผนตอนพลาญพ้อให้ความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่องดังต่อไปนี้

1. การแต่งกายหญิงไทยสมัยก่อนจะนุ่งโจงกระเบน ปรากฏในตอนต่อไปนี้

"นางวันทองร้องไห้เมื่อใกล้รุ่ง น้ำค้างฟุ้งฟ้าแดงเป็นแสงเสน
ด้วยวัดเขาเข้าใจเคยไปเจน โจงกระเบนมันเหมาะห่มเพลาค่า"

(หน้า 45)

2. การรักษาบาดแผล คนไทยสมัยก่อนจะใช้สมุนไพรคือ ไพล ซึ่งเป็นไม้ล้มลุกชนิดหนึ่ง มีหัว ต้นและใบคล้ายขิง หัวสีเหลืองอมเขียว ใช้ทำยาได้โดยการฝนให้เหลวแล้วนำมาทาบริเวณที่เป็นบาดแผล ดังปรากฏในตอนต่อไปนี้

"จะกล่าวถึงพลาญงามทรมสงสาร ฟังสมภารอยู่ในห้องนั่งร้องไห้
พวกศิษย์เณรเถรชู้ตั้นช่วยฝน ไพล มาลูบไล่แผลที่มันตีวัน"
(หน้า 45)

"แล้วดำตัวชั่วเหลือไม่เชื่อเจ้า ชันตเอาหลานรักเป็นหนักหนา
จนหัวท้อยพลอยนอนอ่อนน้า แล้วพามาชันเรือนเตือนยายปลี
ช่วยฝน ไพล ให้เหลวเร็วเร็วเข้า อีเปลเอาขันล้างหน้าออกมา
แกตักน้ำร่ำรดหมดตราศึ ช่วยช้ดลีโชมขมันล้นเป็นชาม"
(หน้า 48)

3. อาชีพของคนไทยสมัยก่อนคืออาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การปลูกพืชผัก ฝ้าย การทำไร่นา ดังปรากฏในตอนต่อไปนี้

"ถึง โคนกึ่งของหนองสะพานบ้านกะเหรียง เห็น โรงเรียง ไร่ฝ้าย ทั้งซ้ายขวา
พริกมะเขือ เหลืองงามอร่ามตา สาลีกาแก้วกินแล้วบินฮือ"
(หน้า 47)

"รู้ว่าคนบนนั้นนั่ง ปั่นฝ้าย จะอุบายบอกความตามกระแส
ขึ้นมะยมห่มลื้อทำตอแย ให้ท่านแลเห็นเรามาเอาตัว"
(หน้า 47)

"ครานั้นท่านยายทองประศรี กับยายปลียายเปลอยู่เคหา
ให้พวกเหล่าบ่าวไพร่ไป ไรร่นา ตามประสาเพศบ้านกาญจน์บุรี"
(หน้า 48)

"พอบ่ายเบี่ยงเสียงลระว่าพวกข้าบ่าว ทั้งมอญลาวเลิกนาเข้ามาสิ้น
บ้างสูมไฟใส่ควันกันยงริน ตามถันบ้านนอกอยู่คอกนาฯ"
(หน้า 49)

นอกจากนี้ยังปรากฏอาชีพการจักสานอีกด้วย ดังปรากฏในตอนต่อไป
"ผมย่าวเกล้ากระหวัดตัดไม้เข้า เหตุด้วยเขาคงทนทั้งมนต์ขลัง
อยู่เปล่าเปล่าเล่าก็จนพั้นกำลัง อดล่าหนึ่งทำการสานกระทวย
ใ้หนางแก้วกิริยาช่วยทาร์ก ขุนแผนถักขอบริดกระหวัดหวาย
ไบละบาทคาดได้ด้วยง่ายตาย แขนวไว้ชายทั้งเรือนออกเคลื่อนไป"
(หน้า 51)

4. พาหนะที่ใช้ในการเดินทางของคนสมัยนั้นคือ ช้าง ดังปรากฏในตอนต่อไป
"เห็นแสงทองหมองจิตคิดถึงลูก ลั้งบ่าวผูกช้างลับคืบใหญ่
ใส่ข้าวปลาผ้าผ่อนท่อนสไบ กับได้ไฟนิกแฟงแตงน้ำตาล
ทั้งปฐนยาสาธุและพลูหมาก จะนำไปฝากขุนแผนแสนสงสาร
อ้ายกุลาตาหลอเป็นหมอกวญ แล้วพาหลานชั้นช้างตามทางมา
ลงบางขามข้ามบ้านสะพาน โขลง ออกทุ่งโล่งเลี้ยวทางไปข้างขวา
สองวันครึ่งถึงกรุงอยุธยา ลงเดินพาหลายงามไปตามทางฯ"
(หน้า 50)

"ตามยามานันทับที่หีบผย ไม่ลีมเลยเหลียวหน้าน้ำตาไหล
ทั้งขุนแผนแสนสวาทเพียงชาติใจ ต่างอาลัยแลลับวับวิญญาณ
ไปขึ้นช้างข้างวัดท่าก่อร้อง พอเดือนส่องแสงสว่างกลางเวหา
ออกข้ามทุ่งกรุงศรีอยุธยา รีบกลับมาถึงบ้านกาญจนบุรีฯ"
(หน้า 52)

5. ความนิยมเล่นเสภาของคนในยุคสมัยนั้น

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนได้สะท้อนให้เห็นถึงสังคมและวัฒนธรรมของคนไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือสมัยรัชกาลที่ 1-2 สุนทรภู่แต่งเสภาเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ตอนพलयางพม่อ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าตอนกำเนิดพलयาง ในสมัยรัชกาลที่ 2 ซึ่งเป็นยุคสมัยที่พระเจ้าแผ่นดิน คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงโปรดเสภามาก กระบวนการเล่นเสภาในสมัยนี้จะเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยก่อนคือ การเล่นเสภาสมัยก่อนจะไม่มีปี่พาทย์ ใช้คนขับตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป วิธีขับที่ผลัดกันขับคนละตอน ให้อีกคนหนึ่งมีเวลาพัก หรือถ้าเป็นคนขับเสภาเก่ง ๆ เจ้าของงานก็เลือกให้ขับตอนใดตอนหนึ่ง ให้แต่งกลอนสดกันอย่างเพลงปรบไก่ เรียกว่าเสภาตัน แต่ในสมัยรัชกาลที่ 2 มีวิธีส่งปี่พาทย์ ใช้คนขับคนเดียวเป็นพื้น เวลาปี่พาทย์บรรเลง คนขับได้มีเวลาพัก นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่ 2 มีการแต่งบทเสภาขึ้นมาใหม่ บทเสภาที่กล่าวกันว่าวิเศษในปัจจุบันนี้ล้วนแต่เป็นบทเสภาที่แต่งในสมัยรัชกาลที่ 2 แทบทั้งสิ้น การเล่นเสภาในสมัยรัชกาลที่ 2 พอสรุปได้ดังนี้

1. โปรดให้แต่งเสภาเป็นเสภาหลวง แต่การขับเสภายังคงมีทั้งเสภาตัน และเสภาที่ใช้บทหนังสือ
2. โปรดให้มีปี่พาทย์ส่งเสภา เพื่อให้คนฟังไม่เบื่อหน่าย และคนขับเสภามีเวลาพัก คนขับเสภาในสมัยนี้จึงใช้เพียงคนเดียว
3. โปรดให้กวีในราชสำนักแต่งต่างตอกันตามความสมัครใจ โดยแต่งให้มีความยาวพอขับได้คืนหนึ่งคือประมาณ 2 เล่มสมุดไทย เมื่อแต่งเสร็จแล้วเอามาขับถวายเวลาทรงเครื่องใหญ่ จึงเป็นประเพณีขับเสภาถวายเวลาทรงเครื่องใหญ่ต่อมาในรัชกาลหลัง ๆ
4. การที่กวีต้องเอาชิ้นอ่านถวายเมื่อแต่งเสร็จแล้ว ทำให้ต้องแต่งอย่างประณีตบรรจง เรื่องขนบธรรมเนียมตลอดจนนามสถานที่ต้องถูกต้องตามความเป็นจริง

เรื่องขุนช้างขุนแผนตอนพलयางพม่อ แสดงให้เห็นถึงความนิยมเล่นเสภาของคนในสมัยนั้น ดังปรากฏในตอนต่อไป

"สมภารรีบกลับมายังอาวาส	เสียงพิณพาทย์พวกห้องทองประศรี
หาเสภามาทำที่ตัวดี	ท่านตามีช่างประตักถนัตรบ
ดูทำนองพองคอเสียงอ้อแอ้	พวกคนแก่ชอบหูว่ารู้จบ
ตารองศรีดีแต่ชั้นรู้ครันครบ	กรับกระทบทำหลอกแล้วรอกตา
แล้วนายทั้งดั่ง โด่ง เสียง โว้ง โวก	ว่ากระ โชกกระชั้นชั้นหนักหนา
ฝ่ายนายเพชรเม็ดมากลากเข้าข้า	ตั้งสามวามสองศอกเหมือนบอกรยาว
ส่วนนายมาพระยานนัคนตลก	ว่าหยกหยกหยาบเข้าคนอำจาว
ตาทองอยู่รู้ว่าภาษาลาว	แล้วส่งกราวเซ็ดเพลง โห่ง เห่ง ไป

(หน้า 54)

ในการบรรยายถึงการเล่นเสภาฉลอง โทณจุกพลายงามที่กล่าวมาข้างต้น สุนทรภู่ได้กล่าว
ชื่อนักขับเสภาที่มีชื่อทางขับทำนองต่าง ๆ กันซึ่งเป็นนักขับเสภาในสมัยรัชกาลที่ 2 เข้าใจว่าสุนทรภู่
คงเคยฟังคนเหล่านั้นขับ จึงรู้ว่าใครขับทำนองไหน และเก่งทางใด เช่น

ครูทองอยู่ (ตาทองอยู่) เดิมเป็นตัวละครพระเอกของเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ครั้ง
รัชกาลที่ 1 ในรัชกาลที่ 2 เป็นที่ปรึกษาของเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีในการคิดทำร่า ครูทองอยู่
มีชีวิตมาจนถึงรัชกาลที่ 3

ครุมี (ตามี) เป็นครูบ่พาทย์ และแต่งเพลงได้ด้วย เพลงที่ครุมีแต่งคือ ทะยอยใน
ทะยอยนอก 3 ชั้น ครุมีเป็นคนเชื้อสายมุสลิม มีชีวิตอยู่มาจนถึงรัชกาลที่ 5

ตามีช่างประตักถนัตรบ คือชำนาญขับตอนพลายแก้วไปได้เมือง เชียงทอง และขุนแผนไปได้
เชียงใหม่

ตาทองอยู่รู้ว่าภาษาลาว ชอบขับตอนนางลาวทอง หรือตอนนางสร้อยฟ้า

6. ความเชื่อของคนในสมัยนั้น

6.1 ความเชื่อในเรื่องโหราศาสตร์ ปรากฏในตอนต่อไป

"เดี๋ยวนี้แล้วเจ้าขุนแผนยังติดคุก นี่โทณจุกแล้วจะ ได้ไปถวาย

ท่านชวีครุดนุ่ของออพลาย

เคราะห์จะคลายเคลื่อนบ้างหรืออย่างไร

ท่านชรัวครุฑ เรื่อง ให้เคื่องแค่น
 เมื่อความรักสอนเจ้าหล่อนไว้
 อ้ายเจ้าชู้ก็รู้ว่ามาแต่ก่อน
 หัวเราะพลางทางเอก เชนก้อง
 เห็นน่ารักลักษณะก็ฉลาด
 ถ้าถึงวันขึ้น โศค โฉลกยาม
 แต่ที่เมียเสียถนัดปัดนิ
 แต่อ้ายนี้ชู้หลงจะงงวย
 แล้วท่านชรัวหัวร่อว่าออกหู
 ก็แต่ว่าอายุสิบแปดปี
 ทั้งเมียสาวชาวเหนือเป็นเชื้อแถว
 อันอ้ายขุนแผนพ่อของอภพลาย
 นับแต่ไม่มีสุข ไม่ทุกชั้วอน
 ทองประศรีดีใจไหวเจ้าคุณ
 ทุดไอ้แผนถ้อยแท้ไม่แก้ไข
 ยิ่งวิ่งไปเข้าคุกสนุกจริง
 จะทุกชั้วอนอ่อนหูเพราะผู้หญิง
 พินิจนั่งดูกายเจ้าพลายงาม
 จะมีวาสนาดีชั้วคานหาม
 ก็ต้องตามลักษณะว่าจะรวย
 ตัวดำหน้ารูปขาวเป็นสาวสวย
 ต้องถูกด้วยละโมภ โลกโลกีย์
 มันเจ้าชู้เกินการหลานอีศรี
 จะได้ที่หมั้นขุนเป็นมุลนาย
 อันนั้นแล้วมันจะมาพาฉิบหาย
 จะพันปลายเดือนยี่ในปีกุน
 ได้เตียงนอนนัง แก้อี เป็นที่ขุน
 ช่วยแบ่งบุญให้ ได้ฟื้นคืนสักที"
 (หน้า 53-54)

6.2 ความเชื่อในอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปรากฏในตอนต่อไปนี้

"ขอเดชะพระไพรีข้าไหว้กราบ ช่วยการาบเสื่อสิ่งหม้หิงสา
 ทั้งปู่เจ้าเขาเขินขอเชิญพา ไปถึงย่าอย่าให้หลงเที่ยววงวน
 ทั้งพ่อคุณขุนแผนแสนวิเศษ บังเกิดเกศแก้วตาสถาผล
 ช่วยลูกชายพลายงามเมื่อยามจน ให้รอดพ้นภัยพาลถึงกาญจน์บุรี"
 (หน้า 45)

6.3 ความเชื่อในเรื่องของเวรกรรม ปรากฏในตอนต่อไปนี้

"จะมีผู้ผู้กัณฑ์ลัดกำจัดจาก จนแสนยากอย่างนี้แล้วมิหน้า
 มากมีลูกลูกก็จากวิบากกรรม สะอื้นร่ำรันทดสลดใจ"
 (หน้า 46)

"แต่ครั้งนี้มีกรรมจะจำจาก ต้องพลัดพรากแม่ไปเพราะอายุชน
 เทียวหาพ่อขอให้ปะเตชะบุญ ไม่มีลมคุณมารดาจะมาเยือน
 (หน้า 46)

"ท่านย่าทองประศรีว่าอื๋อ แม่จะขอทานตัดเหมือนขัดขวาง
 ไปฆ่าผีตึกว่าฆ่าชนช้าง จะสืบสร้างบาปกรรมไปทำไม"
 (หน้า 51)

"พลาถกอดพลาถยามไว้แนบอก น้ำตาตกพร่างพรายทั้งซ้ายขวา
 โอ้มกรรมทำไว้แต่ไรมา พอเห็นหน้าลูกแล้วจะแค้นกัน"
 (หน้า 52)

6.4 ความเชื่อในวัฏจักรของชีวิตมนุษย์ที่ต้องประสบกับความทุกข์และความสุขสลับกันไป
 ดังปรากฏในตอนต่อไป

"บรุษท่านสมมุติมนุษย์ขึ้น ยากแล้วมีใหม่ล้ำเร็วถึงเจ็ดหน
 ที่ทุกข์ โศก โรคร้อนค่อยผ่อนปรน คงจะพ้นโทษทัณฑ์ไม่บรรลัย"
 (หน้า 51)

6.5 ความเชื่อในเรื่องของไสยศาสตร์ ดังปรากฏในตอนต่อไป

"จะกล่าวฝ่ายนายขุนแผนที่แสนทุกข์ แต่ติดคุกขัดข้องให้หมองหมาง
 อยู่บ้านเผยเคยละอาดชาติสาอาว จนผอมซูบรูปร่างตรงรัง
 ฌมยวเวเกล้ากระหวัดตัดไม่เข้า เหตุด้วยเขาคงทนทั้งมนต์ขลัง
 อยู่เปล่าเปล่าเล่าก็จนพันกำลัง อุตล้าหนึ่งทำการสานกระทวย"
 (หน้า 51)

"มาหาพ่อพ่อไม่มีสิ่งไรผูก ยิ่งแต่ลูกประจำจะทำขวัญ
 อยู่หอกป็นย็นยงคงกระพัน ได้ป้องกันกายาข้างหน้าไป"
 (หน้า 52)

7. ค่านิยมในการส่งเสริมให้ลูกชายเรียนหนังสือ เพื่อที่จะได้รับราชการต่อไปในภายหน้า
ดังปรากฏในตอนต่อไปนี้

"ลูกผู้ชายลายมือนั้นคอยศ
แล้วพาลูกออกมาข้างท่าเกวียน

เจ้าจงอดล้าทำสาม่าเสมียน
จะจากเจียนใจขาดอนาถใจ"
(หน้า 46)

"ครานี้ชนแผนแสนสฤภาพ
ลูกเห็นแต่แม่คุณค้อยอุ้นใจ
อันตำรับตำราสารพัด
ถ้าล้มตรงไหน ไช้ออกดู
แล้วลูบหลังสั่งความพลาขามน้อย
รูสิ่งไรก็ไม่สู้รูวิชา

ก็มกราบมารดาหน้าตาไหล
ช่วยสอนให้พลาขามเรียนความรู้
ลูกเก็บจัดแจงไว้ที่ในตู้
ทั้งของครูของพ่อต่อกันมา
เจ้าจงค้อยร่ำเรียนเขียนคาถา
ไปเบื้องหน้าเติบโตใหญ่จะให้คน"
(หน้า 51)

"ทั้งข้าवलสารพันทุกวันนี้
ค้อยเบาใจไม่พักต้องตักตำ
ถ้าแม่นเจ้าเล่าเรียนความรู้ได้
ถวายตัวพระองค์ทรงธรณี

พระหมื่นศรีท่านช่วยชูปอุปถัมภ์
คุณท่านล้าล้นฟ้าด้วยปราณี
จะพาไปฟังพระจมีนศรี
จะได้มีเกียรติยศปรากฏไป"

(หน้า 52)

พลาขามเรียนหนังสือกับทองประศรี วิชาที่เรียนมีทั้งภาษาไทย ภาษาเขมร และที่
สำคัญคือมีการเรียนวิชาไสยศาสตร์ด้วย ดังปรากฏในตอนต่อไปนี้

"อันเรื่องราวกล่าวความพลาขามน้อย
ทั้งขอมไทยได้สิ้นกียินดี
บิถมังตั้งตัวนะปัตตลอด
หัวใจกริตอิทธิเจ เสน่ห์กล

ค้อยเรียบร้อยเรียนรู้ครูทองประศรี
เรียนคัมภีร์พุทธเทพพระเวทมนต์
แล้วถอนถอดถูกต้องเป็นล่องหน
แล้วเล่ามนต์เสกขม้นกินน้ำมัน

เข้าในท้องลองวิชาประสาเด็ก

มหาทมะมันยีนยงคกงระพัน

แล้วทำตัวหัวใจอิติปิโส

สะกดคนมนต์จั้งจ้งกำบังกาย

ทั้งเรียนธรรมกรรมฐานนิพานสูตร

ผูกพยนต์หุ่นหย้าเข้าราว

แทงจนเหล็กแหลมลู่อู่ขยัน

ทั้งเลขยันต์ลากเหมือนไม้เคลื่อนคลาย

สะเดาะไซ้ตรวนได้ตั้งใจหมาย

เมฆนายสุรย์จันทร์ขยันดี

ร้องเวรียกภูตพรายปราบกำราบผี

ทองประศรีสอนหลานช้านาญมา"

(หน้า 53)

พลายงามเริ่มเรียนวิชาไสยศาสตร์ด้วยคัมภีร์ปัดมึงก่อน คัมภีร์ปัดมึง เป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึง
 ครั้งปฐมกับที่ว่างเปล่า ท้าวสหบดีพรหมเสด็จลงมาบังโลกเห็นแต่น้ำที่กำลังงวดขึ้นมาจะเป็น
 แผ่นดิน แล้วบังเกิดมีดอกบัวผุดขึ้นมา 5 ดอก แต่ละดอกมีอักษรกำกับดอกละอักษร คือ
 นะ โม พญา พุระ จึงกระทำวันทาการ แล้วกล่าวคำพยากรณ์ว่า กัปนี้ชื่อภัทรกัปป์ จะมีพระพุทธรเจ้า
 มาตรัสรู้ 5 พระองค์ จึงได้ทรงเอาหย้าคาทั้งลงมาเกิดเป็นแผ่นดินและเริ่มมีมนุษย์ กัปตั้งขึ้นแต่
 ครั้งนั้น เมื่อได้เรียนรู้จนกระทั่งทำตัวให้่องหนได้ ทองประศรีจึงสอนหัวใจกริต อันเป็นสูตรฯ หนึ่งใน
 ในคัมภีร์มูลกัจจายน์ หมายถึงวิชาทำผงมหาธาต และผงอิทธิเจในอันดับต่อไป จุดมุ่งหมายคือทำ
 ดวงจิตให้เป็นทางเมตตามีมหาเสน่ห์ อาจนำไปใช้ผัดหน้า หรือเป่าคาถาสำหรับให้คนรัก คนเมตตา
 จากนั้นก็สอนให้เรียนทางคงทน มีการเสกขมนัน เสกน้ำมันงา หลังจากนั้นก็สอนมนต์มหาทมะมันยีน
 เป็นมนต์ที่ใช้ได้สารพัดทางคงกระพันชาตรี ใช้เสกเครื่องรางของขลัง เสกเหล้ากิน เสกน้ำมันทา
 หรือเสกผูกนาคก็ได้ ทำให้อยู่คงแก่อาวุธทุกประการ จากนั้นก็สอนเรื่องเลขยันต์ หัดในทางสะเดาะ
 คือ ทำตัวหัวใจอิติปิโส แล้วก็สอนเวทมนต์ตามลำดับต่อไปนี้

"สะกดคนมนต์จั้งจ้งกำบังกาย" การสะกดนี้ไม่ใช่แต่เพียงใช้คาถาเท่านั้น บางทีต้องมี
 สิ่งอื่นประกอบด้วย เช่น เทียนสะกด หรือข้าวสาร เฉพาะข้าวสารนั้นต้องใช้ข้าวสารกับครกที่ใช้
 ตำข้าว เอามาย้อมด้วยใบไม้ต่าง ๆ เช่น ใบมะขาม ใบชุมเห็ด ใบระงับ ใบหิงหาย ตำใบไม้
 เหล่านี้คั้นเป็นน้ำแล้วเอาข้าวมาย้อม เสกคาถา 108 คาบ เสร็จแล้วจึงลงยันต์ใส่กระตาดห่อข้าว
 นี้เก็บไว้ เมื่อสะกดบ้านใครก็ให้เอาข้าวสารชั้ดหลังคา เวลาชั้ดให้ย่นดินเดียวชั้ด แล้วจึงขึ้นไป
 คนทั้งบ้านจะหลับหมด

"มนต์จิ้งจกทำบังกาย" มีอยู่ 2 ประการ คือ ถ้าภาวนาให้เผชิญหน้ากับอีกฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายตรงข้ามนั้นเห็นผู้ภาวนาก็จะพูดอะไรไม่ออก ยืนตตะลึงอยู่ อีกวิธีหนึ่งคือถ้าภาวนาจะเข้าไป ณ ที่ใดโดยไม่ต้องการให้ใครเห็นตัว เหมือนหายตัวเข้าไปก็ให้ภาวนาเข้าไป ถึงแม้ว่ามีคนเห็น แม้เขาจะรู้จักผู้ภาวนามาก่อน ก็จำไม่ได้

"เมฆนายสุรย์จันทร์ขยันต์" ใช้สำหรับตรวจกลางนิมิตร้าย เมื่อเวลายกทัพ หรือเวลาเดินทาง

"ทั้งเรียนกรรมฐานนิพพานสูตร ร้องเรียกภูตพรายปราบกำราบผี" เป็นวิชาชั้นสูงสำหรับผู้คิดจะเลี้ยงภูตผีศาจเป็นบริวาร หรือจะทำกุมารทอง จะต้องเรียนคาถานิพพานสูตรนี้

"ผูกพยนต์หุ่นหญาเข้ารวี" เป็นวิชาชั้นสูงที่ทำได้ยาก พยนต์คือรูปหุ่นผูกขึ้นด้วยอาคมเพื่อใช้ในการกิจการต่าง ๆ แทนคน คำนี้เรียกกันเป็น พยนต์ ภาพยนต์ ฝ้ายนต์ และหุ่นยนต์

8. ประเพณีไทยที่ปรากฏในเรื่อง มีอยู่ 2 ประเพณี ได้แก่

8.1 ประเพณีทำขวัญ ปรากฏในตอนต่อไปนี้

"ครั้นพลบค่ำยาม้องทองประศรี	เรียกย้ายปลียายเปลเข้าเคหา
เย็บบายศรีนมแมวจอกแก้วมา	ใส่ข้าวปลาเปรี้ยวหวานเอาพานรอง
เทียนดอกไม้ไซ้ข้าวมะพร้าวพร้อม	น้ำมันหอมแบ่งปรุงฟุ้งทั้งห้อง
ลูกประหล่ำกำไลไซ้ออกกอง	บอกว่าของพ่อเจ้าแต่เยาว์มา
เอาสอดใส่ให้หลานส่งสารเหลือ	ด้วยหน่อเอ็นรักเป็นหนักหนา
เหมือนพ่อแผนแสนเหมือนไม้เคลื่อนคลา	ทั้งหุดาคมสันเป็นมันยับ
พลางเรียกหาข้าคนมาบนหอ	ให้นั่งต่อต่อกันเป็นอันดับ
บายศรีตั้งพร้อมพร้อมน้อมคำนับ	เจริญรับมิ่งขวัญราพันไปฯ
"ขวัญพ่อพลายงามทราวมสวาท	มาชมภาชนะทองอันผ่องใส
ล้วนของขวัญจันทร์จวงพวงมาลัย	ขวัญออกไปในป่าเขาลำเนาเนิน
เห็นแต่เนื้อเสื่อสิ่งหู่ฝูงลิงค่าง	จะอ้างว้างเวียนวระหระเหิน
ขวัญมหาหยาเถิดอย่าเพลิดเพลิน	จงเจริญร้อยปีอย่ามีภัย

แล้วจุดเทียนเวียนวงส่งให้บ่าว มัน โห่กราวเกรียวลั่นสนั่น ไทว
 คอยรับเทียนเวียนส่งเป็นวงไป แล้วดับไฟโบกควันให้ทันที
 มะพร้าวอ่อนป้อนเจ้าทั้งข้าวขวัญ กระแจะจันทน์เจิมหน้าเป็นราศี
 ให้สาวสาวลาวเวียงที่เลี้ยงดี มาขอป้อ้อขึ้นทำขวัญนายฯ

พ่อเมื่อเมืองดง เอาพงเป็นเหย้า อัดปลาอัดข้าว ขวัญเจ้าตกหาย
 ขวัญอ่อนร้อนเร่ ว่าแห้วสู่กาย อยู่ปลายยางยุง ท้องทุ่งท้องนา
 ขวัญเผื่อเมื่อเมิน ขอเชิญขวัญพ่อ ฟังชื่อเลี้ยงอ้อ ขวัญพ่อเจ้าจำ
 ขวัญเหนียวเต็มพ้อม ข้าวป้อมเต็มป่า ขวัญเจ้าจงมา สู่กายพลายเอ๋ยฯ

แล้วพวกมอญช้อนชื่อเลี้ยงอ้ออ้อ ร้องทะเลแย่งองกระเหินอายไต่เตาเหย
 ออระหนายพลายงามพ่อทราชมเซย ขวัญเอ๋ยกกระเนียงเกรียงเกลิง
 ให้อยู่ดีกินดีมีเมียสาว เพียงกระราวกนทะเลเลิงเคลิง
 มวยบามาขวัญจงบันเทิง จะเปิงย้อกะปิปอน
 ทองประศรีดีใจให้เงินบาท เห็นแต่ทาสหญิงพร้อมล้อมสลอน
 ถึงเวลาพาเจ้าเข้าที่นอน มีผู้กหมอนมุ้งม่านล้าราญใจฯ"
 (หน้า 49-50)

ในพิธีรับขวัญพลายงามนี้มีการทำบายศรี พร้อมมะพร้าวอ่อนใส่พานรองไว้ แล้วเวียนเทียนจนครบเจ็ดรอบแล้วดับไฟโบกควันเพื่อให้เกิดสิริมงคล หลังจากนั้นจึงป้อนมะพร้าวอ่อนและข้าวขวัญเอากะแจะจันทน์เจิมหน้าเป็นรูปอุณาโลม ให้สาวชาวลาวรับขวัญและมีชาวมอญร้องทะเลแย่งกล่อมขวัญมีใจความว่า ตูทางนี้เกิดแม่นางทั้งหลายเอ๋ย ขวัญของพ่อพลายงามที่ระหกระเหินไปจงกลับมาอยู่ตงเดิมเถิด ขอให้อยู่ดีกินดีจนกระทั่งโตเป็นหนุ่มแล้วได้เมียสาว ขอขวัญเจ้าจงกลับมากินข้าวกินปลา 3-4 ตัวนี้เถิด

8.2 ประเพณีโกนจุก ปราภฏในตอนที่ไปนี้

"จนอายุพลายงามสิบสามชวบ ดูชาวอวบอ้วนท้วนเป็นนวลหน้า
 ด้วยเนื้อแตกแรกรุ่งนละมุนตา กิริยาแยมยิ้มหมิงหมิงงาม

นัยน์ตากลมคมฆ่าตูดำชลับ
 ท่องประศรีตีใจไล่ฤกษ์ยาม
 จะโกนจุกสักดิบชั้นลิบคำ
 พวกเพื่อนบ้านวานมาผ่าหมากพลู
 ทั้งหม้อเงินหม้อทองสำรองตั้ง
 อ้อฉันทร์ชั้นพระกัศระ เตรียม
 ถึงวันดินมนต์ชวีวเกิดเผา
 พอนิพนธ์าคาดตระสะธการ
 นั่งสวดมนต์จนจบพอพลบคำ
 ผู้ชายเสียดเบียดสาวชาวละว่า
 ใครแลรับรักใคร่ปราศรัยถาม
 ได้ลิบสามปีแล้วหลานแก้วกู
 แก่ทำน้ำยาเงินต้มดินหมู
 บ้างบัตปูเสื่อสาตลาตพรมเจียม
 มีทั้งสังข์ใส่นามนต์ไว้จนเปี่ยม
 ตามธรรมเนียมของกลองฉลองทาน
 อยู่วัดเขาชนไก่ใกล้กับบ้าน
 ท่านสมภารพาพระสงฆ์ลิบองค์มา
 ก็ชื่อนามนต์สาตเสียดนาจา
 เสียดเฮฮาฮัดฮัดเมือชื่อน้ำ"
 (หน้า 53)

"สมภารรีบกลับมายังอ่าวาส
 หาเสภามาทั่วที่ตัวดี
 ดูท่านองพองคอเสียดอ้อแอ้
 ตารองศรีดีแต่ชั้นรู้ครันครบ
 เสียดนิพนธ์พวกพ้องทองประศรี
 ท่านตามมีช่างประทัดถันครบ
 พวกคนแก่อ้อขบหัวว่ารู้จบ
 กรับกระทบทำหลอกแล้วกรอกตา"
 (หน้า 54)

"ครั้นรุ่งเช้าเจ้าพลายก็โกนจุก
 จนผมยาวเจ้าได้ตัดมทัดไทย
 เป็นพันทุกชั้นพันร้อนนอนหลับไหล
 คิดจะใคร่ไปเป็นข้าผ่าธูลี"
 (หน้า 54)

ประเพณีโกนจุกของไทยนั้น จะกระทำเมื่อเด็กอายุเข้าวัยรุ่น คือชายอายุ 13 ปี หญิง 11 ปี เริ่มต้นด้วยพิธีสวดมนต์เย็น ในวันนั้นเด็กจะได้รับการแต่งตั้งดวงดงามอาบน้ำ ทาขมิ้น ปักปิ่น สวมมาลัยที่จุก เมื่อแต่งตัวเสร็จก็นำเด็กไปยังที่ทำพิธีมีโต๊ะตั้งตรงหน้าบนโต๊ะมีพานมวงคล มีด้าย สายสิญจน์ทำเป็นวงพอดีกับศีรษะของเด็ก ครั้นได้เวลา ผู้เป็นประธานก็จุดเทียนหน้าพระ รับศีล

พระสวดมนต์แล้วก็สวมนงคตินั้นแก่เด็ก จนสวดมนต์จบแล้วจึงปลดสายสิญจน์จากมงคลเด็กที่โรยไป
สู่ที่บูชาพระนั้นออกแล้วพาเด็กกลับจากพิธีได้

รุ่งขึ้นเวลาเช้าแต่งตัวเด็กด้วยการให้หญิงผู้ชาย และหม่อมชวา ใส่เกี้ยววมสวมสังวาล
อย่างตอนเย็น แต่ไม่ใส่ถุงเท้ารองเท้า พาเด็กไปนั่งยังที่พิธี มีพานล้างหน้าและพานรองเกี้ยววาง
ไว้บนโต๊ะตรงหน้าแท่นมงคล ผู้ที่จะโกนผมถอดเกี้ยวออกใส่พาน แล้วแบ่งผมจุกเด็กออกเป็น 3 ปอย
เอาสายสิญจน์ผูกปลายผมกับแหวนนพเก้าและ ไบมะตุมทั้ง 3 ปอย ครั้นได้ฤกษ์โหรีลั่นฆ้องชัย
พระสวดชัยันโต ประโคมพิณพาทย์มโหรี ผู้เป็นประธานจึงตัดจุกเด็กปอยที่ 1 แล้วผู้ใหญ่ในตระกูล
ตัดปอยที่ 2 พ่อเด็กตัดปอยที่ 3 เมื่อตัดผมเด็กทั้งสามปอยแล้ว ผู้โกนผมก็จะเข้าไปโกนให้เรียบร้อย
แล้วนำเด็กไปถอดสร้อยนวมที่จะเปียกน้ำไม่ได้ ออกจากนั้นนำเด็กไปยังเบญจาทรัตน้า ผู้ที่มาใน
งานพิธีต้องเข้าไปรดน้ำพระพุทธรูป สเสร็จแล้วพาเด็กไปแต่งตัวใหม่ ขณะแต่งตัวมีการเลี้ยงพระ
ถึงตอนนั้นเด็กผู้ชายก็แต่งตัวอย่างผู้ชาย คือ นุ่งผ้าใส่เสื้อ ส่วนผู้หญิงก็นุ่งจีบหม้อไบ๊ แสดงว่าแยกเพศ
ออกจากการเป็นเด็กแล้ว เมื่อแต่งตัวเต็มทีใส่มงคลแล้ว ก็นำเด็กออกไปให้ถวายของพระฉันด้วย
ตนเอง เมื่อพระสวดถวายธำมณีให้พรแล้วกลับ เด็กก็กลับมากอดเครื่องแต่งตัวได้ จนถึงเวลาบ่าย
4-5 โมง จึงแต่งตัวชุดไทยทานพระออกไปทำขวัญตามพิธีพราหมณ์อีกตอนหนึ่ง ตอนนั้นไม่มีพิธีสงฆ์ มี
แต่พราหมณ์และปี่พาทย์มโหรี สำหรับประโคมเวลาเวียนเทียน ให้เด็กนั่งหลัง โต๊ะบายศรี แล้ว
พราหมณ์ทำขวัญตามพิธีคือผูกข้อมือ เจิมหน้าด้วยน้ำจันทน์ ให้กินน้ำมะพร้าว แล้วเวียนเทียน 3 รอบ
เป็นเสร็จพิธี ถ้าเจ้าของงานเป็นผู้มั่งคั่ง ก็มีการเลี้ยงเพื่อนฝูง เช่นเลี้ยงข้าวเย็นและมีมหรสพ
ด้วย

ง. ข้อคิดจากเรื่อง

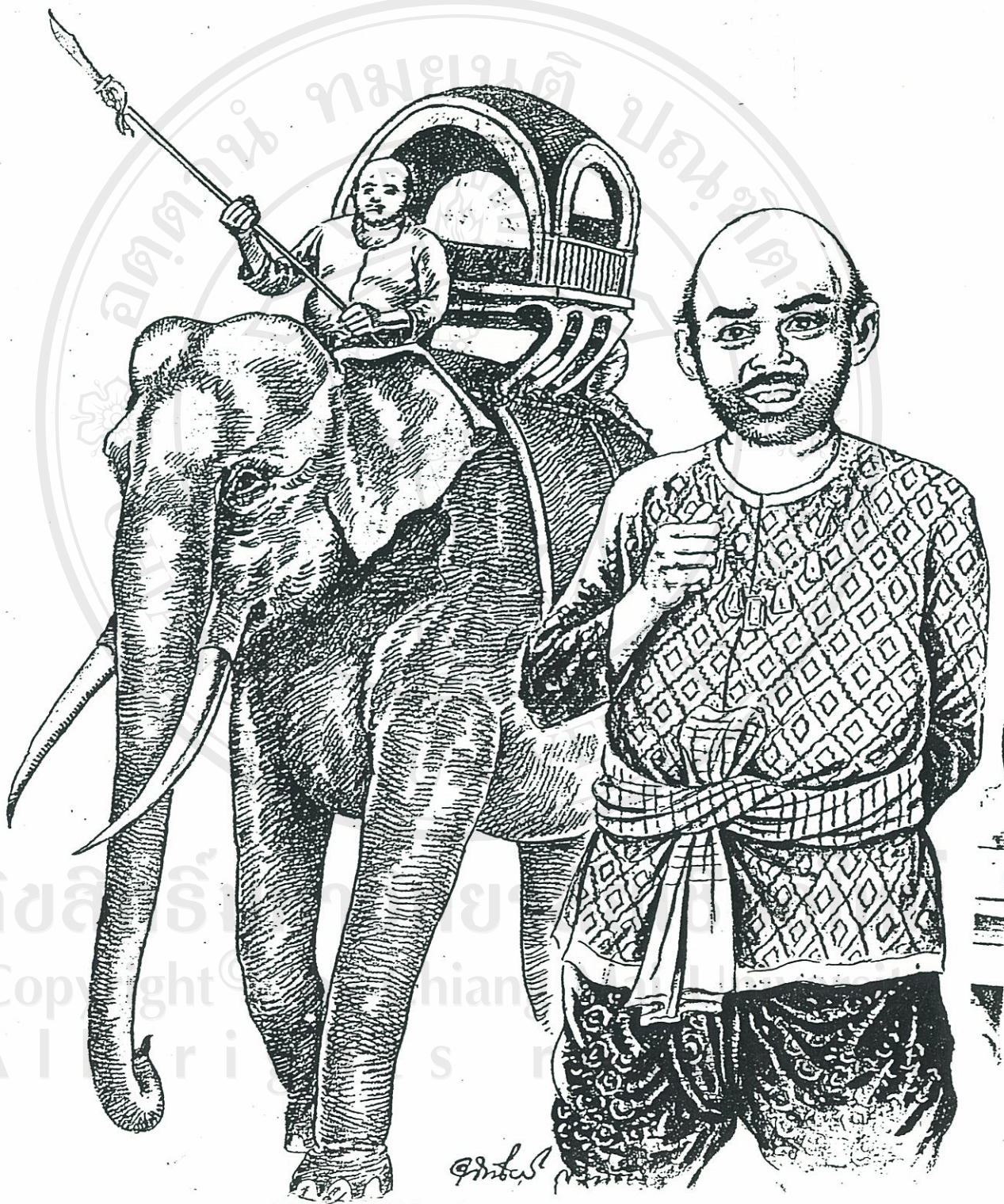
1. ความรักที่ลึกซึ้ง จริ่งใจ คือความรักของพ่อแม่ที่มีต่อลูก
2. วิชาความรู้ทำให้คนเจริญรุ่งเรืองและประสบความสำเร็จในชีวิต

5. ภาพประกอบ

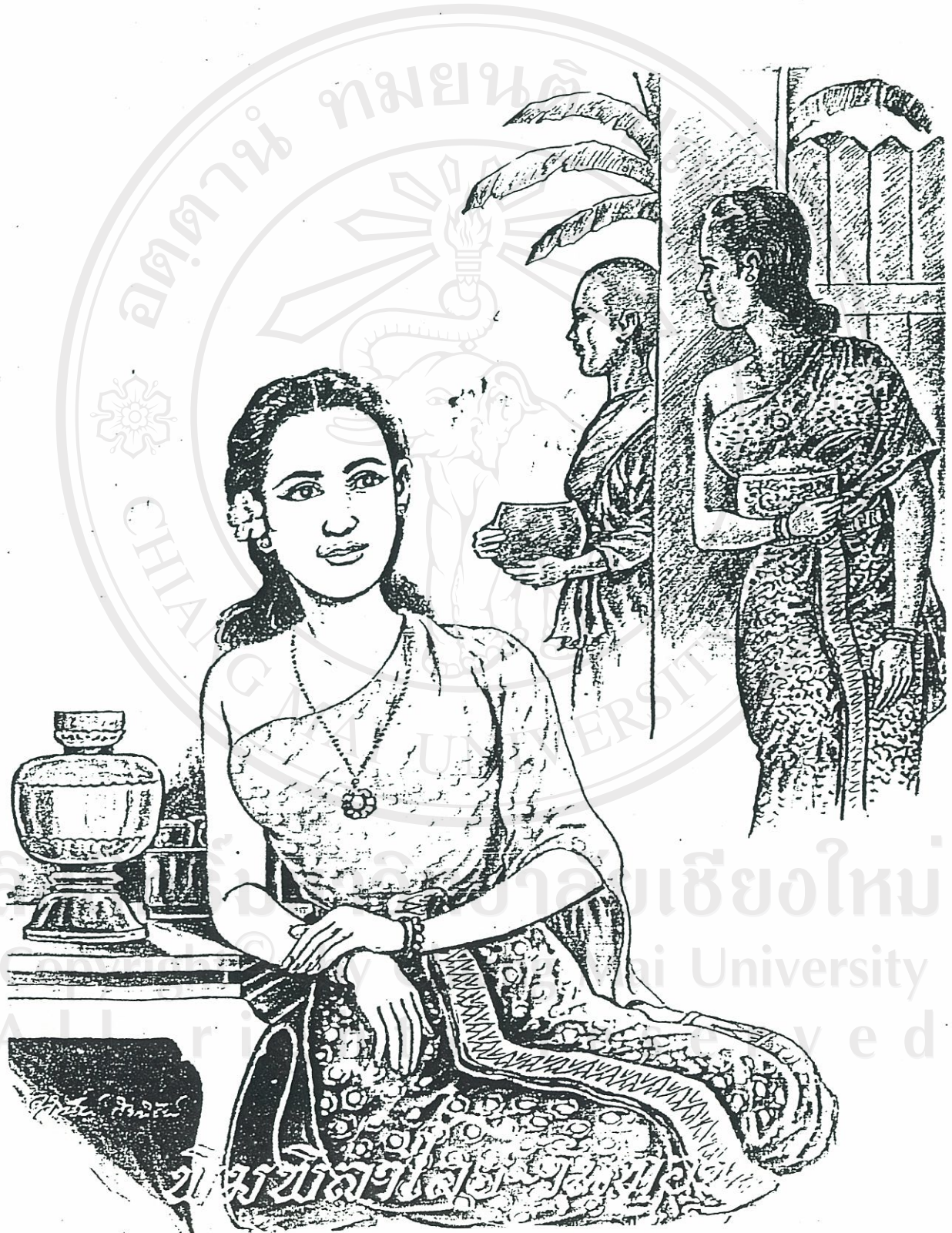
จำนวน 9 ภาพ ได้แก่ ภาพขุนแผน ขุนช้าง นางพิมพิลาไลยหรือวันทอง พลายงาม
ทองประศรี นางแก้วกิริยา นางลาวทอง จมื่นศรีเสาวลักษณ์ และภาพแผนภูมิแสดงเครือญาติของ
ขุนแผน

ภาพที่ 1 ชนเผ่า

ภาพที่ 2 ชนช้าง

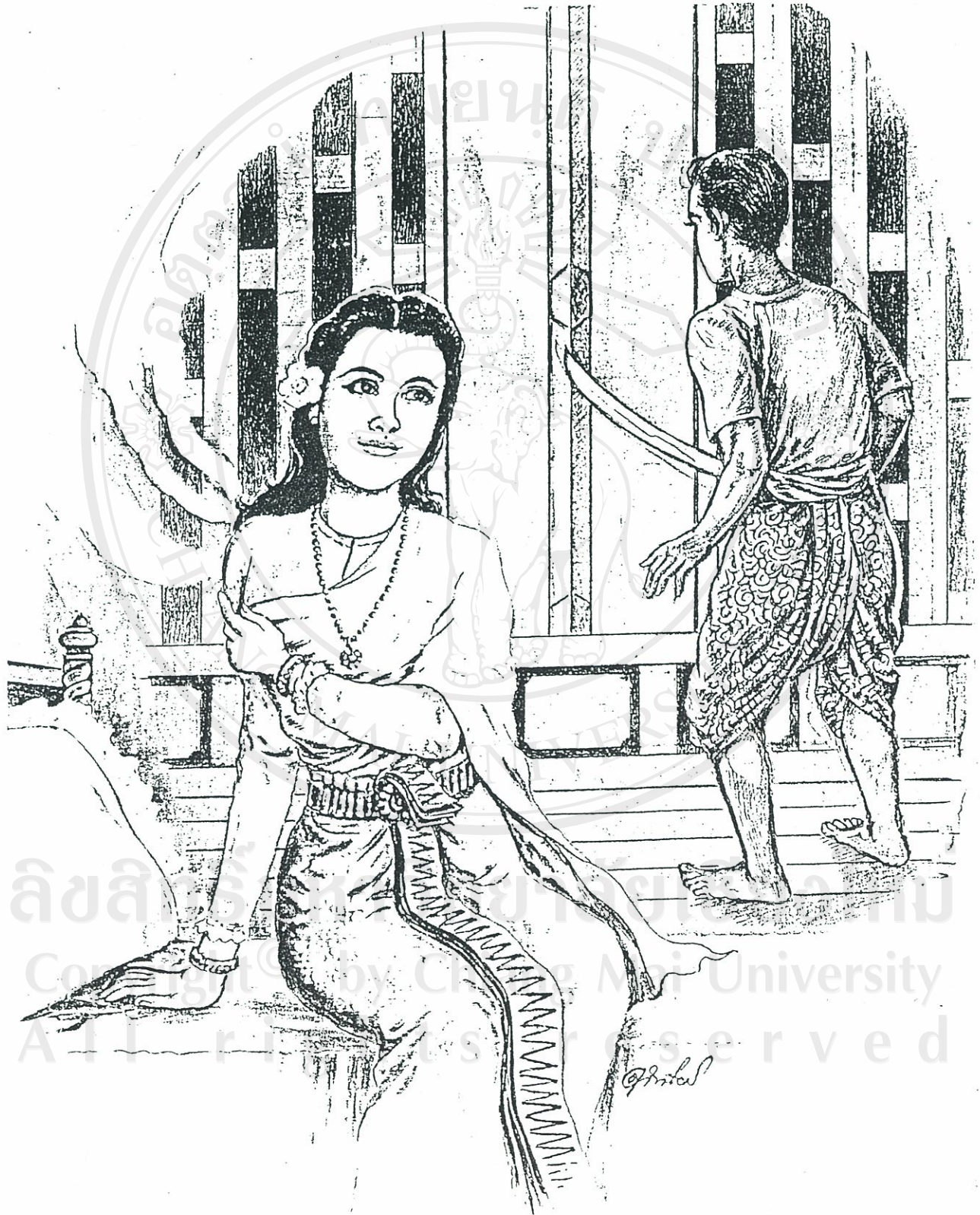
ภาพที่ 3 นางนิมพิลาไลย

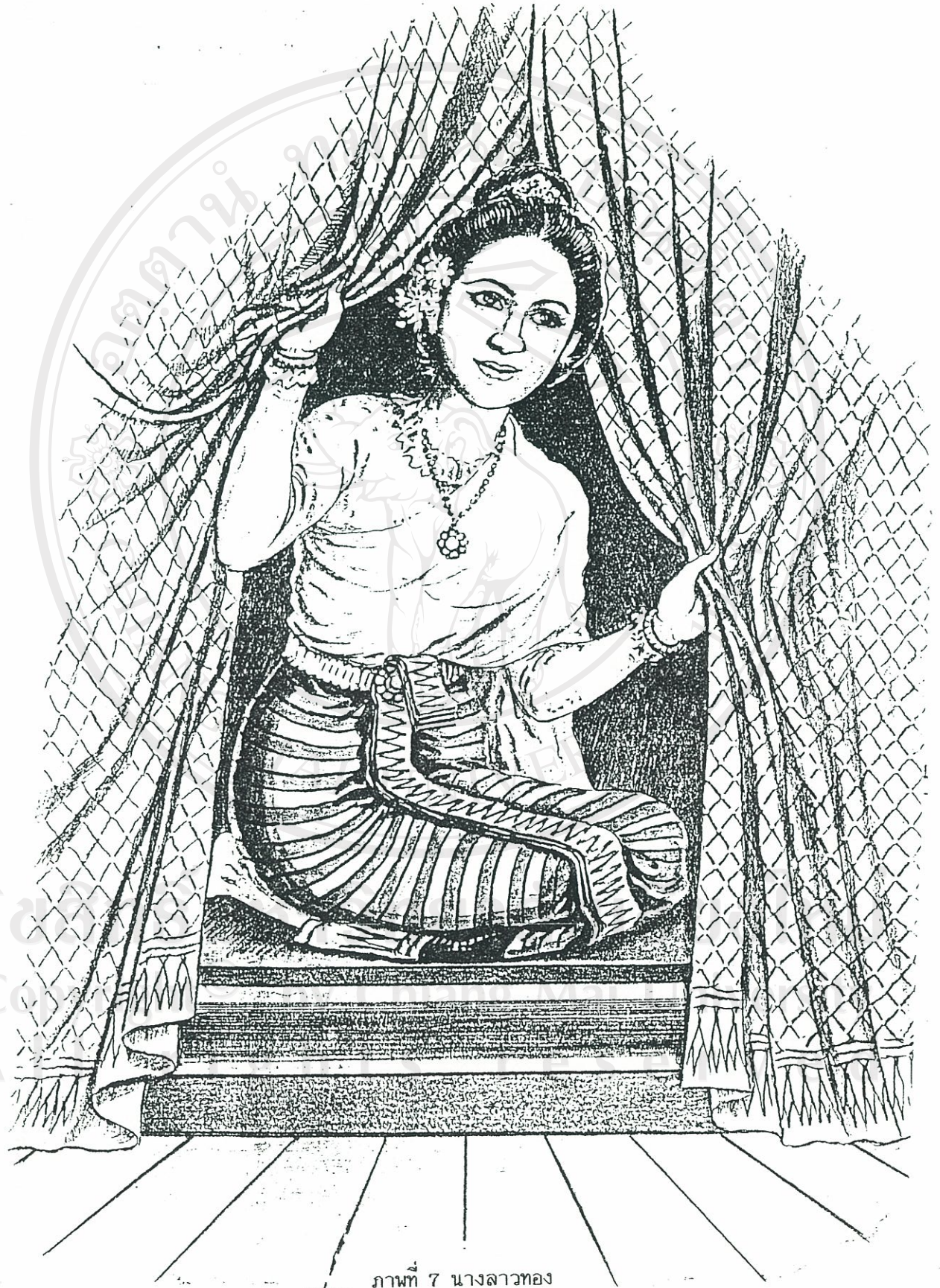
ภาพที่ 4 พลายงาม

ภาพที่ 5 นางทองประศรี

ภาพที่ 6 นางแก้วกิริยา

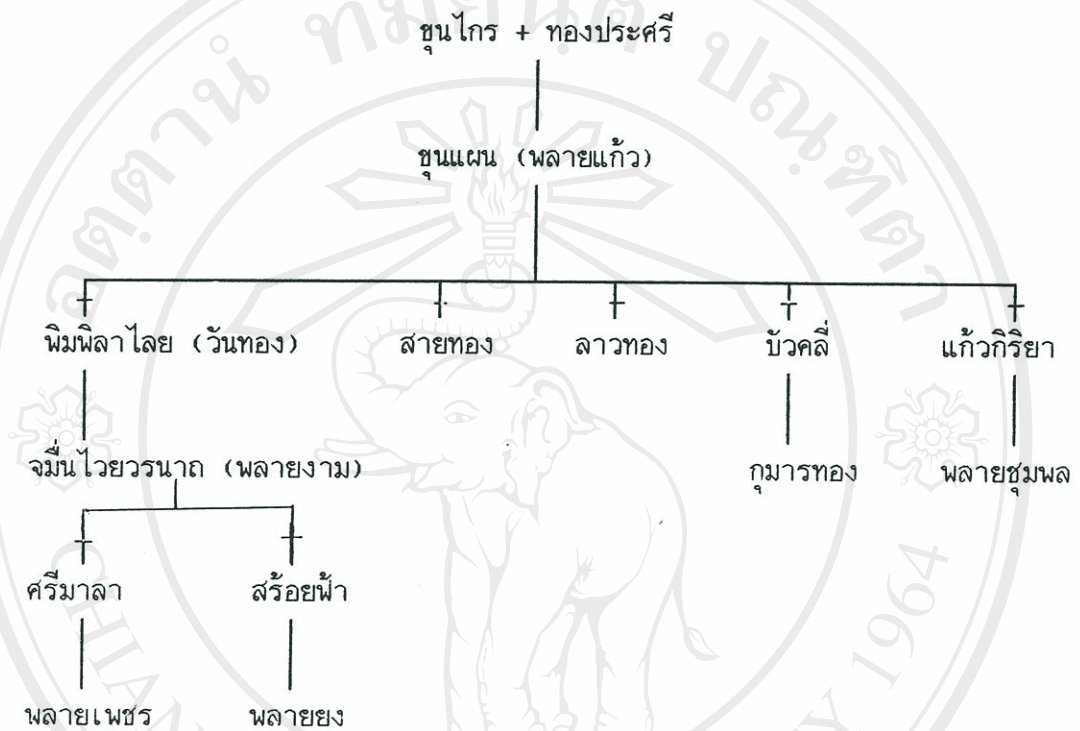

ภาพที่ 7 นางลาวทอง

ภาพที่ 8 จมื่นศรีเสาวรักษ์

ภาพที่ 9 แผนภูมิแสดงเครือญาติของขุนแผน (พลายแก้ว)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 Copyright© by Chiang Mai University
 All rights reserved

หนังสืออ้างอิง

- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2536). หนังสือเรียนภาษาไทย ท 305 ท 306 ชุดทักษะสัมพันธ์เล่ม 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ครูสภา.
- กุลสุมา รักขมณี. (2534). "ใครเห็นใครเป็น." ลีลนวรรณคดี. กรุงเทพฯ : สยาม.
- ชวน เพชรแก้ว. (2525). การศึกษาวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- บรรเทา กิตติศักดิ์ (2531). หนังสือเรียนภาษาไทย รายวิชา ท 032. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- ประจักษ์ ประภาพินทยากร. (2525). ประเพณีและไสยเวทวิทยาในชนชั้นขุนแผน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ครูสภา.
- _____. (2527). รายงานผลการวิจัยพระเอกในวรรณคดีคลาสสิกของไทยเรื่องขุนแผน : พระเอกนักรบ. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- ประพัฒน์ ตรีนรงค์ และ สงวน อึ้งคง. (2516). สารานุกรมวรรณคดี. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : ก้าวหน้า.
- เปลื้อง ณ นคร. (2515). อ่านวรรณคดี. พระนคร : บำรุงสาส์น.
- _____. (2527). ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- พรทิพย์ แฝงสุด. (ม.ป.ป.). หนังสือชุดเสริมประสบการณ์วิชาภาษาไทย ม.3 ท 305 ท 306. กรุงเทพมหานคร : ฟิสิกส์เซ็นเตอร์.
- มาลัย. (ม.ป.ป.). นางในวรรณคดี. กรุงเทพฯ : บวรสารการพิมพ์.
- _____. (2536). นางในวรรณคดี. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บวรสารการพิมพ์.
- วรรณท์ อักษรพงศ์. (2516). การศึกษาลังคมและวัฒนธรรมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จากเรื่องขุนช้างขุนแผน. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- อุดม ตุจศรีวัชร และจำเนียร สรณัตถ. (2533). ขุนช้างขุนแผน. กรุงเทพฯ : อักษรนิพนธ์.

บทที่ 4

โคลง โลกนิติ

1. ประวัติผู้แต่ง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมยาเดชาดิศร์ (พ.ศ. 2336-พ.ศ. 2402)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมยาเดชาดิศร์ ทรงเป็นพระโอรสองค์ที่ 15 ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กับเจ้าจอมมารदानิม ซึ่งเป็นธิดาของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) กวีสำคัญแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระองค์ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2336 พระประวัติในขณะทรงพระเยาว์ไม่ปรากฏว่าทรงศึกษาที่ใด แต่พระประวัติตอนรับราชการในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้น ปรากฏว่าทรงรับราชการอยู่ในกรมพระอักษณต์ตลอดรัชกาล แสดงว่าทรงมีพระปรีชาสามารถในทางอักษรศาสตร์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมยาเดชาดิศร์ทรงเป็นเจ้านายที่ได้รับความเคารพนับถือจากพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงเป็นอันมาก เช่น ตอนที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระประชวรและสวรรคต เมื่อวันพุธ เดือน 8 แรม 11 ค่ำ พ.ศ. 2367 พระองค์ไม่ได้มีพระราชดำรัสให้เจ้านายพระองค์ใดเป็นรัชทายาท พระราชวงศ์กับเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ได้ประชุมปรึกษากันว่าสมควรจะเชิญเจ้านายพระองค์ใดขึ้นเสวยราชย์ ในขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่ในฐานะสมควรที่จะได้รับราชสมบัติ เพราะทรงเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าราชโอรสองค์ใหญ่อันเกิดด้วยอัคมเหสี แต่ก็ยังมีกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ซึ่งเป็นพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ที่เจริญพระชันษากว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึง 17 ปี และได้ทรงบังคับบัญชาราชการต่างพระเนตรพระกรรณเมื่อตอนปลายรัชกาลที่ 2 จึงมีผู้นับถือยำเกรงอยู่โดยมากที่ประชุมเห็นสมควรถวายราชสมบัติแต่กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ บ้านเมืองจึงจะเรียบร้อยสงบสุข และได้อาศัยสาเหตุที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชอยู่ ไปทูลถามว่าทรงปรารถนาราชสมบัติหรือจะทรงผนวชต่อไป พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบความเห็นของที่ประชุมแล้วว่าจะถวายราชสมบัติแต่กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ จึงทรงพิจารณาเห็นว่าถ้าพระองค์ปรารถนาราชสมบัติในเวลานั้นพระราชวงศ์คงแตกสามัคคีกัน และ

อาจจะถึงเกิดเหตุร้ายขึ้นในบ้านเมือง จึงตรัสปรึกษาเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณูรักษ์ ซึ่งทูลแนะนำว่า ควรจะรับราชสมบัติตามที่ทรงมีสิทธิ์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเห็นชอบด้วย จึงไปทูลปรึกษากรมหมื่นชิตชิโนรส พระบิดาซึ่งทรงผนวชอยู่ กับทูลปรึกษากรมหมื่นเดชาดิศร พระเชษฐาซึ่งทรงนับถือมาก ทั้งสองพระองค์ตรัสว่ายังไม่ใช่เวลาที่ควรจะปรารภนาราชสมบัติ ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงตรัสตอบตัวแทนเสนาบดีว่ามีพระประสงค์จะทรงผนวชต่อไป ที่ประชุมเสนาบดีจึงสิ้นความลำบากใจที่จะถวายราชสมบัติแก่กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ หรือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เหตุการณ์ตอนนั้นชี้ให้เห็นว่าสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร เมื่อครั้งยังดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นนั้น ได้ช่วยให้ประวัติของชาติไทยงดงามในเรื่องของการสืบราชสมบัติอยู่เป็นอันมาก และยังชี้ให้เห็นว่าพระองค์ทรงเป็นที่นับถือของพระบรมวงศานุวงศ์อยู่เป็นอันมาก ทั้ง ๆ ที่ขณะนั้นทรงมีพระชันษาเพียง 31 ชันษา

ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ พ.ศ. 2375 พระองค์ได้เลื่อนพระอิสริยยศเป็นกรมขุนเดชาดิศร และยังคงทรงงานในกรมพระอาลักษณ์ ต่อมาก็ทรงบังคับบัญชากรมนาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ในสมัยรัชกาลที่ 3 นอกจากทรงบังคับบัญชากรมนาแล้ว ปรากฏว่าทรงช่วยงานราชการอื่น ๆ อีก ในฐานะที่ทรงเป็นเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ รวมทั้งงานราชการสงคราม ครั้งสำคัญคือได้เสด็จไปในกองทัพของกรมพระราชวังบวรฯ มหาศักดิ์พิลเสหย์เพื่อปราบขบถเวียงจันทน์ เป็นเหตุให้ทรงนิพนธ์โคลงนิราศเสด็จไปทัพเวียงจันทน์หรือโคลงนิราศสระบุรีขึ้น นอกจากนี้พระองค์มักจะมีส่วนร่วมในงานพระราชพิธีต่าง ๆ และงานก่อสร้าง เช่น การสร้างป้อมและกำแพงเชิงเทิน ชตุคล้อมกำแพงเมืองสมุทรปราการ ซึ่งเป็นงานที่ค้างมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 รัชกาลที่ 3 ก็โปรดเกล้าฯ ให้พระองค์ไปเป็นแม่กองกำกับการก่อสร้างพร้อมด้วยกรมหมื่นเทพสุนทร กรมหมื่นณรงค์หิรัญจันล้ำเร็ว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พระองค์มิได้ทรงตั้งรัชทายาท ตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลจึงไม่มีเพราะทรงมีพระราชดำริให้พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางผู้ใหญ่ปรึกษากันเอง แต่พระองค์ก็เคยมีพระราชดำรัสกับพระยาศรีสุริยวงศ์จางวางมหาดเล็กเกี่ยวกับผู้ซึ่งจะเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์ต่อไปว่า กรมขุนเดชาดิศรนั้นพระกรรณเบา กรมขุนนิพิศกภูเบศร์นั้นดีแต่จะเล่น พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ นั้นถนัดงานช่างไม่สนพระทัยงานราชการ ส่วน

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระองค์ทรงเกรงว่าจะให้พระสงฆ์หม่อมมอญทั้งประเทศ ต่อมาได้โปรดให้จดหมายพระราชดำรัสพระราชทานแก่สมเด็จพระยาเดชาดิศรให้ทูลสมเด็จพระ จกรมพระปรมานุชิตชิโนรสเรื่องพระสงฆ์หม่อมมอญ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง ทราบ จึงยอมตามกระแสพระราชดำริ พอถึงสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงสถาปนากรมขุนเดชาดิศร เป็นกรมสมเด็จพระเดชาดิศร และทรงกรม เมื่อ พ.ศ. 2394 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศรมีพระชนมายุมาจนถึงเดือน 10 ขึ้น 8 ค่ำ พ.ศ. 2402 เวลาเช้า 5 โมงก็สิ้นพระชนม์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร นับเป็นกวีในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งใน รัชกาลนี้มีเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีดังนี้

1. การจาริกวิชาการที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ซึ่งเดิมเป็นวัดที่สร้างในสมัย กรุงศรีอยุธยา ชื่อเดิมคือ วัดโพธาราม รัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าฯ ให้บูรณะตั้งแต่ พ.ศ. 2332-2344 เป็นวัดที่มีพระอารามใหญ่สวยงามสมกับเป็นวัดที่อยู่ใกล้พระบรมมหาราชวัง พระราชทาน นามว่าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาวาส พ.ศ. 2374 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ พระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐิน ทรงเห็นว่าวัดนี้ชำรุดทรุดโทรมมาก ดังนั้นใน พ.ศ. 2379 จึง ทรงปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ และทรงมีพระราชประสงค์จะให้วัดนี้เป็นแหล่งวิชาการต่าง ๆ ที่ จะถ่ายทอดจากราชสำนักมาสู่ประชาชน จึงโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมความรู้ต่างๆ ที่ถูกต้องแน่นอน แล้วจารึกบนแผ่นศิลาประดับไว้บนบริเวณพระอารามแห่งนี้ ให้เป็นที่ศึกษาหาความรู้ของประชาชน เป็นเสมือนมหาวิทยาลัยของประชาชน เรียกจาริกวิชาการเหล่านี้ว่า จาริกวัดพระเชตุพนฯ ต่อมา ในสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงเปลี่ยนชื่อเป็นวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

วิชาการที่จารึกไว้ที่วัดพระเชตุพนแบ่งออกได้เป็น 8 หมวด คือ

1. หมวดประวัติศาสตร์ ได้แก่ โคลงปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ
2. หมวดพุทธศาสนา ได้แก่ จารึกเรื่องราวของพระสาวก เรื่องชาดกต่าง ๆ
3. หมวดตำรายา ได้แก่ จารึกตำรายาต่าง ๆ
4. หมวดวรรณคดี ได้แก่ จารึกตำราฉันทน์ เพลงยาวกลบท โคลงกลบท
5. หมวดสุภาษิต ได้แก่ สุภาษิตพระร่วง โคลงโลกนิติ เป็นต้น

6. หมวดยกเว้นต่าง ๆ ได้ ทำเนียบสมณศักดิ์ ทำเนียบผู้ครองเมือง โคลง ภาพ แสดงการแต่งกายของชาติต่าง ๆ

7. หมวดยกเว้น ได้แก่ จารึกตำนานมหาสงกรานต์ การกวนข้าวทิพย์ การงาน กฐินพยุหยาตราทางสถลมารค

8. หมวดยกเว้น ได้แก่ จารึกโคลงภาพภาษิตัดตนเพื่อแก้โรคต่าง ๆ

กวีที่ช่วยกันจารึกและรวบรวมความรู้ครั้งนั้น ได้แก่ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร เป็นต้น

2. การชำระวรรณคดี ในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการชำระวรรณคดีขึ้น อันมีผลสืบเนื่องมาจากการจารึกวิชาการที่วัดพระเชตุพนฯ เพื่อให้เป็นแหล่งความรู้ของประชาชน จึงโปรดเกล้าฯ ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตได้ชำระตรวจสอบและเลือกสรรตำราต่าง ๆ ที่สมควร เผยแพร่ โปรดเกล้าฯ ให้ช่างจารึกลงบนศิลา วรรณคดีที่มีการชำระครั้งนั้น ได้แก่ สุภาษิตพระร่วง โคลงโลกนิติ เป็นต้น

ลักษณะวรรณคดีสมัยรัชกาลที่ 3

1. ลักษณะคำประพันธ์ยังคงยึดรูปแบบของเก่าทั้งสิ้น
2. การแต่งบทกลอนได้รับความนิยมโดยทั่วไป มีการส่งเสริมการแต่งกลอนกลบท และ โคลงกลบท และได้รับการยกย่องว่าแต่งดีที่สุดในยุคนั้น
3. ค่านิยมในวรรณคดี ยังคงยึดค่านิยมทางสังคมเหมือนสมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยรัชกาลที่ 1 และสมัยรัชกาลที่ 2 คือ
 - 3.1 ยึดมั่นในพุทธศาสนา และชนบประเพณีอย่างแน่นแฟ้น
 - 3.2 ยกย่องสถาบันพระมหากษัตริย์ และศาสนาว่าเป็นสถาบันที่มีความสำคัญต่อชาติ
 - 3.3 สตรีจะต้องรู้จักการบ้านการเรือนและประพฤติสมเป็นกุลสตรี
 - 3.4 ให้คติธรรมและความงดงามทางศิลปะ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ได้ทรงชำระแก้ไขซ่อมแซมโคลงโลกนิติของเดิมที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาสำเร็จเมื่อ พ.ศ. 2377 เมื่อครั้งยังดำรงพระยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนเดชาดิศร และได้รวบรวมขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นโคลงทั้งสิ้น 408 บท เพื่อจารึกไว้ที่วัดพระเชตุพนฯ

2. ภาษา

จากการศึกษาการใช้ภาษาในเรื่อง โคลงโลกนิติพบว่า ผู้แต่งมีวิธีการใช้ภาษาดังต่อไปนี้

ก. **โวหารภาพพจน์ (Figures of Speech)** ผู้แต่งใช้โวหารภาพพจน์ในการแต่งอยู่ 5 แบบ ได้แก่

1. **แบบอุปมา (Simile)** คือการเปรียบเทียบโดยยกสิ่งหนึ่งมาเปรียบกับอีกสิ่งหนึ่งเพื่อให้เข้าใจแจ่มแจ้ง และมักจะมีคำเชื่อมโยงเช่นคำว่า เหมือน ตูจ ราวกับ ดังตัวอย่าง

"ครวโลงโลกนิตินี้	นมนาน
มีแต่โบราณกาล	เก่าพร้อม
เป็นสุภลิตสาร	สอนจิต
กลดั่งสร้อยสอดคล้อง	เว้าไว้ในกรรณ

(หน้า 65)

"ผลเตอเมื่อสุกไซ้	มีพรณ
-------------------	-------

ภายนอกแดงดูฉั้น	ชาติบาย
ภายในยอมแมลงวัน	หนอนบ่อน

ดูตั้งคนใจร้าย	นอกนั้นดูงาม"
----------------	---------------

(หน้า 65)

"ความรู้ผู้ปราชญ์นั้น	รักเรียน
ฝนทั้งเท่าเข็มเพียร	ฝ่ายหน้า

คนเกี้ยวเกลียดหน้ายเวียน วนจิต
กลอุทกในตะกร้า เปี่ยมล้นถามี"
 (หน้า 67)

"รักกันอยู่ชอบฟ้า เขาเขียว
เสมออยู่หอแห่งเดียว ร่วมห้อง
 ชั่งกันแบ่แลเหลียว ตาต่อ กันนา
เหมือนชอบฟ้ามาบ้อง ป่าไม้มาบัง"
 (หน้า 68)

"ถึงจนทนลุ้กัต กินเกลือ
 ออย่าเที่ยวแล่นือเถือ พวงพ้อง
 อดอยากเขียงอย่างเลือ สวงคักัด
 โชกเสาะใส่ห้อง จับเนื้อกินเอง"
 (หน้า 71)

2. แบบอุปลักษณ์ (Metaphor) คือการเปรียบเทียบโดยนัย เป็นการเปรียบเทียบโดย
 ไม่ใช่คำเชื่อม ถ้าจะเปรียบกับสิ่งใดก็จะนำลักษณะเด่นของสิ่งนั้นมากล่าว หรือนำชื่อของสิ่งนั้นมา
 กล่าว หรือนำลักษณะอาการของสิ่งหนึ่ง โอนไปใช้กับอีกสิ่งหนึ่ง เพื่อชักจูงความคิดให้คล้ายคลึงกัน
 หรือบางครั้งอาจมีคำว่า เป็น คือ เท่า ดังตัวอย่าง

"ขนนุสูกสล้างแห่ง สาขา
 ภายนอกเห็นหนามหนา หนันแท้
 ภายในย่อมรส เอมโอช
สารุชนันแล เลิศด้วยดวงใจ"
 (หน้า 66)

"งาสารฤาห่อนเหียน	หุดคั้น
ค้ำกล่าวสารชุนย่น	อย่างนั้น
ทฤษนกล่าวคำเฝิน	ค้ำเล่า
หัวเต่ายาวแล้วลั้น	เล่ลั้นทรชน"
	(หน้า 67)

"พระสมุทรวสตุลิกลั้น	คณนา
สายตั้งทงทอดมา	หยั่งได้
เขาสุงอจวัตวา	กำหนด
จิตมนษย่นไซ้	ยากแท้หยั่งถึง"
	(หน้า 68)

3. แบบปรพากย์ (Antithesis) คือการเปรียบเทียบโดยใช้ความตรงกันข้าม คือการนำสิ่งที่ตรงกันข้ามกันมาเปรียบเทียบกันเพื่อให้เห็นได้เด่นชัดขึ้น และทำให้มีความหมายเข้มข้น นอกจากนี้มีทสร่างอารมณ์ชั้น ดังตัวอย่าง

"โทษท่านผู้อนเียง	เมลิตงา
ปองติจินนินทา	หอนเว้น
โทษตนเท่าฎา	หนักยง
ปองบิตคิตชอนเว้น	เรื่องร้ายหายสูญ
	(หน้า 69)

"บางคาบภาณมาคช้น	ทางลง กัด
บางคาบเมรุบตรง	อ่อนแอ
ไฟยมดับเย็นบง	กชงอก ผานา
ย่นลิตยส์สาธชนแท้	หอนเฝินลักป่าง"
	(หน้า 71)

4. แบบเล่นเสียงและจังหวะ (Alliteration) หรือสัมผัส ดังตัวอย่าง

"น้ำเคียว ^๕ ยวง ^๕ ว่าเงี้ยว ^๕	ยุงตาม
ทรายไหล ^๕ อบ ^๕ ทาง ^๕ ยุงงาม	ว่า ^๕ หญ้า
ตา ^๕ ทราย ^๕ ย้ง ^๕ นิลงาม	พ ^๕ ราย ^๕ เพ ^๕ ริศ
ลิ่ง ^๕ ว่า ^๕ หว่า ^๕ ห้วง ^๕ หว่า	หว่า ^๕ ตัน ^๕ โต ^๕ ดตาม"

(หน้า 68)

5. แบบใช้คำถามยั่วให้ยั้งคิด (Rhetoric question) คือ ใช้วิธีการถามโดยไม่ต้องการคำตอบ ดังตัวอย่าง

"เว ^๕ น ^๕ วิ ^๕ จาร ^๕ ณ ^๕ ว ^๕ าง ^๕ เว ^๕ น	ส ^๕ ด ^๕ บ ^๕ พ ^๕ ิง
เว ^๕ น ^๕ ที่ ^๕ ถาม ^๕ อัน ^๕ ย ^๕ ัง	ไป ^๕ ร ^๕ ู้
เว ^๕ น ^๕ เล่า ^๕ ล ^๕ ิ ^๕ ช ^๕ ิต ^๕ สัง	เก ^๕ ต ^๕ ว ^๕ าง ^๕ เว ^๕ น ^๕ นา
เว ^๕ น ^๕ ด ^๕ ัง ^๕ กล ^๕ ่า ^๕ ว ^๕ ่า ^๕ ผู้	ป ^๕ ร ^๕ า ^๕ ช ^๕ ญ ^๕ ไ ^๕ ด้ ^๕ ถ ^๕ า ^๕ มี"

(หน้า 67)

"น้ำ ^๕ เหม ^๕ น ^๕ ม ^๕ ล ^๕ ้าง ^๕ สัง ^๕ เ ^๕ น ^๕ า	ไ ^๕ น ^๕ ห ^๕ ย ^๕ ต
ม ^๕ ล ^๕ ้าง ^๕ อุ ^๕ ท ^๕ ก ^๕ บ ^๕ ร ^๕ ุ ^๕ ส ^๕ ท ^๕ ธ	เส ^๕ อ ^๕ ม ^๕ ร ^๕ าย
ค ^๕ น ^๕ เว ^๕ ร ^๕ ต ^๕ อ ^๕ เว ^๕ ร ^๕ ป ^๕ ระ ^๕ ท ^๕ ษ ^๕ ฐ	ท ^๕ วิ ^๕ โท ^๕ ษ
เอ ^๕ อ ^๕ เว ^๕ ร ^๕ ระ ^๕ ง ^๕ ับ ^๕ ห ^๕ ง ^๕ าย	อ ^๕ า ^๕ จ ^๕ ล ^๕ ิ้น ^๕ ส ^๕ ญ ^๕ เว ^๕ ร"

(หน้า 70)

ข. สัญลักษณ์ (Symbol) ผู้แต่งได้ใช้สัญลักษณ์ในการแต่งอยู่ 5 แห่ง ดังปรากฏในตอนต่อไป

"หม ^๕ เ ^๕ น ^๕ สิ ^๕ ห ^๕ ร ^๕ า ^๕ ช ^๕ ำ	ช ^๕ วน ^๕ ร ^๕ บ
กุ ^๕ สิ ^๕ ต ^๕ น ^๕ ก ^๕ ุ ^๕ น ^๕ บ	ท ^๕ ่าน ^๕ ไ ^๕ ซ ^๕ ร ^๕
อ ^๕ ย ^๕ ่า ^๕ ก ^๕ ล ^๕ ้ว ^๕ ท ^๕ ่าน ^๕ อ ^๕ ย ^๕ ่า ^๕ ห ^๕ ล ^๕ บ	ห ^๕ ล ^๕ ี ^๕ ก ^๕ จ ^๕ าก ^๕ ก ^๕ ุ ^๕ น ^๕ า
ท ^๕ ่าน ^๕ สิ ^๕ ต ^๕ น ^๕ อ ^๕ ย ^๕ ่า ^๕ ไ ^๕ ด้	ว ^๕ าก ^๕ เว ^๕ ้ว ^๕ ว ^๕ าง ^๕ ห ^๕ น ^๕

ลิหราชร้องว่าไอ้

พาลหมู

ทรชาติครั้นเห็นกู

เกลียดใกล้

ถามึงไคว่รบคน

มึงนาค เองนา

กูเกลียดมึงกูให้

พ่ายแพ้ภัยตัว"

(หน้า 66)

หมู เป็นสัญลักษณ์ของ คนเกเร หรืออันธพาล

ลิหราช เป็นสัญลักษณ์ของ คนกล้าหาญ

"เสียสินสงวนศักดิ์ไว้

วงศ์หงส์

เสียศักดิ์สู้ประสังค์

สิงรุ

เสียรู้เร่งตำรง

ความสัตย์ ไฉน

เสียสัตย์อย่าเสียสู้

ชีนม้วยมรณา"

(หน้า 68)

หงส์ เป็นสัญลักษณ์ของ ความสูงศักดิ์ ความสง่างาม

"อย่าเอื้อได้ดอกฟ้า

มาถนอม

สูงสูดมีมัทกรม

อกใช้

เด็ดแต่ดอกพะยอม

ยามยาก ชมนา

สูงก็สอยด้วยไม้

อาจเอื้อมเอื้อถึง"

(หน้า 70)

ดอกฟ้า เป็นสัญลักษณ์ของ สตรีที่มีฐานะสูงส่ง

ดอกพะยอม เป็นสัญลักษณ์ของ สตรีสามัญชนทั่วไป

3. ความรู้ประกอบ

ก. คำศัพท์

กฤษณา เป็นไม้ชนิดหนึ่งมีกลิ่นหอม

คา ชื่อหญ้าชนิดหนึ่ง ลักษณะคล้ายใบแฝก ใบคาย แข็ง กำจัดยาก เอมารอง เป็นตัมบงหลังคา

โคลง เป็นคำประพันธ์ประเภทหนึ่ง มีบังคับเอก โท คำว่าโคลง มีสำเนียงใกล้เคียงกับคำว่า ครรโลง คะโลง หรือกะโลง ของทางภาคเหนือซึ่งเป็นชื่อใช้เรียกกวีนิพนธ์ประเภทหนึ่ง โคลงเริ่มใช้ในการแต่งวรรณคดีไทยใน พ.ศ. 1893 สมัยกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ได้เริ่มมีการใช้โคลงมณฑกคติแต่ง เรื่องการแข่งขันน้ำ โคลงมณฑกคติซึ่งเป็นโคลงโบราณนี้ไม่เคร่งครัดในเรื่องจำนวนคำสัมผัส และเอกโท ปรากฏว่าไม่ได้รับความนิยม ต่อมาได้พัฒนามาเป็นโคลงตันที่มีลักษณะเคร่งครัดในเรื่องจำนวนคำ สัมผัส และเอกโท ทำให้แต่งได้ยาก ปรากฏว่าได้รับความนิยมเพียงระยะเวลาหนึ่งก็เริ่มพัฒนาไปเป็นโคลงสี่สุภาพที่มีความพอเหมาะทั้งจำนวนคำ สัมผัส และเอกโท โคลงสี่สุภาพมีความไพเราะกว่าโคลงโบราณและโคลงตัน จึงได้รับความนิยมอย่างมาก จึงมีการนำมาใช้แต่งวรรณคดีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ จากนั้น โคลงสี่สุภาพได้พัฒนาไปเป็นโคลงกระทู้ และโคลงกลบทชนิดต่าง ๆ อีกด้วย

จันทน์ ชื่อพรรณไม้ บางชนิดมีเนื้อ ดอก หรือผลหอม ใช้ทำยาไทย และปรุงเครื่องหอม

จัมบก ต้นจำปา

จัน ช้างเจ้า

ทราย ชื่อสัตว์สี่เท้าชนิดหนึ่ง มีขนาดค่อนข้างเล็ก ชอบอยู่ตามลำพังมากกว่าอยู่เป็นฝูง เรียกว่าเนื้อทราย

เจียร นักปราชญ์

บงกช ของที่เกิดในเปลือกตม คือบัว

พ้อ	ชื่อปาล์มชนิดหนึ่ง ลำต้นโตขนาดแขน สูงเต็มที่ถึง 4 เมตร ใบแตกเป็นแจกลึก กว้างยาวราว 60-110 เซนติเมตร ก้านใบยาวราวเท่าๆ ส่วนกว้างของใบ ขอบก้านเป็นหนาม มีอยู่อย่างน้อย 2 ชนิด ชนิดหนึ่งอยู่ริมทะเลหรือในที่ซึ่งน้ำเค็มขึ้นถึงต้น มักเป็นกอ ใบค่อนข้างเป็นรูปไต ไม่กลมเท่า และก้านไม่ปิดอีกชนิดหนึ่งอยู่ป่าดงในที่ชุ่มชื้น และที่แฉะ เช่น ริมห้วยน้ำ ลำธาร และหนองในที่ป่าดิบชื้นและมักขึ้นเป็นหมู่ใหญ่ ๆ ชนิดนี้ใบกลมก้านปิด ปาล์มพวกนี้เรียกว่าพ้อกม
มยุร	นกยูง
เมรุยม	ชื่อภูเขากลางจักรวาล มียอดเป็นที่ตั้งแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ทั้งพระอินทร์อยู่มาจากคำว่า ยมโลก หมายถึง โลกของพระยม โลกของคนตาย
รามวงศ์	ราชวงศ์จักรี
เว็ย	คล้อง ทัดไว้
ศศิ	ดวงจันทร์
สัปรุช	มรอาวาสผู้มีศรัทธาในศาสนา
สัพัญญู	ผู้รู้ทุกสิ่งทุกอย่าง ผู้รู้ทั่ว พระนามพระพุทเจ้า
สีหราช	พญาราชสีห์ พญาสิงโต
หงส์	นกในนิยายถือว่าเป็นนกในตระกูลสูง มีเสียงไพเราะ เป็นพาหนะของพระพรหม
อัญชยม	ข้า ข้าพเจ้า

ข. ความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่อง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเดชาดิศร ได้ทรงชำระและตรวจสอบโคลงโลกนิติชิ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งวรรณคดีในสมัยนี้ยังคงยึดค่านิยมทางสังคมเหมือนสมัยกรุงศรีอยุธยาสมัยรัชกาลที่ 1 และสมัยรัชกาลที่ 2 คือ ยังคงยึดมั่นในพุทธศาสนาและขนบประเพณีอย่างแน่นแฟ้น โคลงโลกนิติทำให้ทราบถึงคตินิยมในการดำเนินชีวิตอันเป็นเสมือนแนวทางการปฏิบัติตนในสังคมของคนในสมัยนั้น ซึ่งเป็นความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่องดังต่อไปนี้

ต่อไปนี้เป็นเรื่องการคบคน โคลง โลกนิติได้กล่าวถึงเรื่องการคบคนไว้หลายประเด็นดัง

1.1 ถ้าคบกับคนพาล ก็จะไม่พบแต่ความเสื่อมเสีย

"ปลาข้าวพันห่อด้วย	ใบคา
ใบกั้เหม็นคาวปลา	คละคลั่ง
คือคนหมู่ไปหา	คบเพื่อน พาลนา
ได้แต่ร้ายร้ายฟัง	เฟื่องให้เสียพงศ์"
	(หน้า 65)

1.2 ถ้าคบกับคนดีก็จะพบแต่ความสุข

"ใบพ้อพันห่อหุ้ม	กฤษณา
หอมระรวยรสพา	เพชรด้วย
คือคนเสพเสนาหา	นักปราชญ์
ความสุขซาบถาม้วย	ตุจไม้กลิ่นหอม"
	(หน้า 65)

1.3 คนเลวนั้นแม้จะคบหากับคนดีก็ไม่มีประโยชน์อะไรเลย

"คนพาลผู้บาปแท้	ทูลจิต
ไปหาสู่บัณฑิต	ค้าเข้า
ฟังธรรมอยู่เนื่องนิตย์	บ่ซาบ ใจนา
คือจวกัดกั้ข้าว	หอนรัฐสแกง"
	(หน้า 66)

1.4 การคบคนประเภทต่าง ๆ ต้องมีคุณธรรมจะคบหากันได้

"ผจญคนมักโกรธด้วย	ไมตรี
ผจญหมู่ทรชนดี	ต่อตั้ง
ผจญคนจิตโลภมี	ทรัพย์เพื่อ แฉ่นา
ผจญอสังข์ให้ยั้ง	หยุดด้วยสัตยา"
	(หน้า 69)

1.5 การพิจารณาสิ่งที่ไม่เห็นต้องพิจารณาด้วยเหตุผลให้ถ่องแท้ ไม่ใช่จะอะไรว่าตามกันอย่างขาดเหตุผล

"น้ำเคียวขุ่นว่าเขียว	ขุ่นตาม
ทรายเหลืองหางขุ่นงาม	ว่าขุ่น
ตาทรายยิ่งนิลงาม	พรายเพริศ
ลิ่งว่าหว่าหวังหว่า	หว่าดินโตตตาม"
	(หน้า 68)

1.6 การผูกมัดใจคนได้อย่างมั่นคงและถาวรที่สุดคือ การผูกไมตรี

"ใครจักผูกโลกแม่	รัดรั้ง
เหล็กเท่าลำตาลตรึง	ไปหมั้น
มนต์ยาผูกนานหึง	หายเสื่อม
ผูกเพื่อไมตรีนั้น	แน่นเท่าวันตาย"
	(หน้า 69)

1.7 การคบเพื่อนนั้น เพื่อนที่หาได้ง่ายคือเพื่อนกิน เพื่อนที่หาได้ยากคือเพื่อนตาย

"เพื่อนกินสิ้นทรัพย์แล้ว	ห่างหนี
ห่างายหลายหมื่นมี	มากได้

เพื่อนตายถ่ายแทนซี วาอาตม์
 หายากฝากผีไซ้ ยากแท้จักหา"
 (หน้า 71)

1.8 การคบกับคนพวกเดียวกัน ย่อมจะรู้ทันกัน
 "ตืนงูงูไซ้ร้หาก เห็นกัน
 นมไก่ไก่ล้ำคัญ ไก่อู้
 หมู้โจรต่อโจรหัน เห็นเล่ห์ กัณนา
 เชิงปราชญ์ฉลาดกล่าวผู้ ปราชญ์รู้เชิงกัน"
 (หน้า 67)

1.9 คนที่รักกันนั้นแม้อยู่ห่างไกลกันก็เหมือนอยู่ใกล้กัน แต่คนที่เกลียดกันแม้อยู่
 ใกล้กันก็เหมือนกับอยู่ไกล
 "รักกันอยู่ชอบฟ้า เขาเซียว
 เสมอยู่หอแห่งเดียว ร่วมห้อง
 ชังกันบ่แลเหลียว ตาต่อ กัณนา
 เหมือนชอบฟ้ามาบ้อง ป่าไม้มาบึง"
 (หน้า 68)

1.10 การคบคนนั้นต้องระลึกละมอว่าจิตใจของคนนั้นยากที่จะหยั่งถึงได้
 "พระสมุทรรสุดลิกลัน คนนา
 สายตั้งทั้งทอตมา หยั่งได้
 เขาสูงอาจวัตวา กำหนด
 จิตมนุษย์นไซ้ร้ ยากแท้หยั่งถึง"
 (หน้า 68)

"ผลเต๋อเมือสุกไซ้ไร๋
 วิทยพรณ
 ภายนอกแดงตุนัน
 ชาดบาย
 ภายในยอมแมลงวัน
 ทอนบ่อน
 ดุดตั้งคนใจร้าย
 นอกนั้นตุงาม"
 (หน้า 65)

"ขนสุกส้างแห้ง
 ลาซา
 ภายนอกเห็นหนามหนา
 หนั้นแท้
 ภายในยอมรสา
 เอมโอย
 สาธุชนนั้นแล้
 เลิศด้วยดวงใจ
 (หน้า 66)

2. เรื่องการประเพณีปฏิบัติตนทั่วไปของคนในสังคม ได้กล่าวไว้ดังนี้

2.1 ต้องไม่เป็นคนหยิ่งผยอง โอ้อวดตนเอง

"นาคิมพิษเพียง
 สุริโย
 เลื่อยบ่ทำเต โย
 ช่มช้า
 พิน้อยหยิ่ง โยโส
 แมลงป่อง
 ชูแต่หางเองอ้า
 อวดอ้างฤทธิ์"
 (หน้า 66)

2.2 ต้องรู้จักคุณค่าของสิ่งที่อยู่ใกล้ตัว

"กบเกิดในสระได้
 บัวบาน
 ฤาห่อนรู้รสมาลย์
 หนึ่งน้อย
 ภูมราอยู่ไกลสถาน
 นับโยชน์ กิติ
 บินโบกมาค้อยค้อย
 เกลือกเคล้ำเสาวคนธ์"
 (หน้า 66)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright © Chiang Mai University

All rights reserved

2.3 ต้องประพடுத்தินให้เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน พร้อมทั้งจะรับฟังคำสั่งสอน

"ไม้ค้อมมีลูกน้อย	นวยงาม
คือลับปुरुชสอนตาม	ง่ายแท้
ไม้ผู้ตั้งคนทราวม	สอนยาก
ตัดกหักแหลกแล้ว	ท่อนเรือโดยตาม"
	(หน้า 66)

2.4 การจะทำอะไรก็ตามต้องคำนึงถึงผลได้ผลเสียที่จะตามมาว่าคุ้มค่าหรือไม่

"ตัดจันทน์ฝั้นม่วง ไม้	จัมบก
แปลงปลูกหนามลามรก	รอบเรือ
ฆ่าหงส์มยุรนก	กระเทว่า เสียณา
เลี้ยงหมู่ก่ากินเนื้อ	ว่ารู้ลึลา
	(หน้า 68)

2.5 ต้องรู้จักประมาณตนอย่าใฝ่สูง ให้เกินศักดิ์

"อย่าเอื้อเต็ดดอกฟ้า	มาถนอม
สูงสูดมีม้มักตรอม	อกใช้
เต็ดแต่ดอกพะยอม	ยามยาก ชมนา
สูงก็สอยด้วยไม้	อาจเอื่อม เอาถึง"
	(หน้า 70)

2.6 ต้องรู้จักหยิ่งในเกียรติและศักดิ์ศรีของตนเอง

"ถึงจนทนต์กัด	กินเกลือ
อย่าเที่ยวแล้วเนื้อเถื่อ	พวกพ้อง
อดอยากเขียงอย่างเสื่อ	สงวนศักดิ์
ไซ้ก็เสาะใส่ท้อง	จับเนื้อกินเอง"
	(หน้า 71)

2.7 ต้องรู้จักเอาชนะใจตนเอง

"คนใดคนหนึ่งผู้ เคียดฆ่าคนอนันต์ ไปปานบุรุษอัน เถียรทำนโยนยอแล้	ใจจนกรรจ หนักแท้ ผจญจิต เองนา ว่าผู้มีชัย (หน้า 69)
--	---

2.8 การจะทำอะไรก็ตามต้องทำให้สม่ำเสมอจึงจะเกิดผลดี

"เจ็ดวันเว้นตัดช้อม อักษรห้าวันหนึ สามวันจากนารี วันหนึ่งวันล้างหน้า	ดนตรี เน้นซ้ำ เป็นอัน อับเศร้าศรีหมอง" (หน้า 69)
---	--

2.9 ต้องประพฤติตนเป็นบุตรที่ดี

"คนใดละพ่อทั้ง อันทุพลชรา ขับไล่ไปมีปรา- คนตั้งน้ฎาแก้ว	มารดา ภาพแล้ว นินเนตร คลาดพ้นภัยยัน" (หน้า 70)
--	--

3. เรื่องการเรียน ต้องเป็นผู้ใฝ่รู้ใฝ่เรียนอยู่เสมอ ดังปรากฏในตอนต่อไปนี้

"ความรู้ผู้ปราชญ์นั้น ฝนทั้งเท่าเข็มเพียร คนเกียจเกลียดหน่ายเวียน กลอุทกในตะกร้า	รักเรียน ฉายหน้า วนจิต เปี่ยมล้นถามี" (หน้า 67)
---	---

"เว้นวิจารณ์ว่างเว้น เว้นที่ถามอันยัง เว้นเล่าลือขี้ตัง เว้นตั้งกล่าวว่ามี	สดับฟัง ไปรู้ เกิดว่าง เว้นนา ปราชญ์ได้ถามมี (หน้า 67)
"รู้่น้อยว่ามากรู้ กลกบเกิดอยู่ใน ไปเห็นชเลไกล ชมว่าน่าบ่อน้อย	เริ่งใจ สระจ้อย กลางสมุทร มากล้าลือเหลือ" (หน้า 67)
"ความรู้ตุงล้า คิดค่าควรเมื่อนับ เพราะเหตุจกอยู่กับ โจรจักเบียนบได้	สินทรัพย์ ยังไซ้ กายอาด-มานา เริ่งรู้เรียนเอา" (หน้า 69)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

4. เรื่องความสำคัญของคำพูด กล่าวไว้ดังนี้
4.1 คนดีจะพูดแต่ความจริงเสมอ
"งาสารฤาหอนเหียน หตคน
ค้ำกล่าวสารชุนย่น อย่างนั้น
ทฤษนกล่าวคำฝั้น คำเล่า
หัวเต่ายาวแล้วสั้น เล่ห์ลนทรช่น"
(หน้า 67)

4.2 คำนิทานนั้นเป็นสิ่งที่ห้ามไม่ได้

"ห้ามเพลิงไว้อย่าให้	มควัน
ห้ามสุริยแสงจันทร์	ส่อง ไชรี
ห้ามอายุให้หัน	คนเล่า
ห้ามตั้งนี้ไว้ได้	จึงห้ามนินทา"
	(หน้า 67)

"โทษท่านผู้เฒ่าเพียง	เมล็ดงา
ปองตนินินทา	หอน เว้น
โทษตนเท่าภูผา	หนักยิ่ง
ป้องปิดคิดซ่อนเร้น	เรื่องร้ายหายสูญ"
	(หน้า 69)

4.3 คำพูดของคนเราสามารถบอกถึงพื้นฐานการอบรม และระดับสติปัญญาได้

"ก้านบัวบอกกลิ่น	ชลธาร
มารยาทสื่อสันดาน	ชาติเชื้อ
โฉดฉลาดเพราะคำชาน	ควรทราบ
ห้อยมัญญาเหี้ยวแห้งเรือ	บอกร้ายแสงดิน"
	(หน้า 70)

5. เรื่องของความสัตย์ ได้กล่าวไว้ดังนี้

5.1 ให้ยอมเสียสิ่งที่ควรเสีย เช่น คักดีศรี ทรัพย์สิน ความรู้ แม้กระทั่งชีวิต เพื่อรักษาความสัตย์

"เสียสินสงวนคักดีไว้	วงศ์หงส์
เสียคักดีสู้ประสงค์	สิ่งรู้

เสียวูเร้งตำรง
เสียวลัยยอ่าเสียวลัย
ความลัศยั ไว้วนา
ชีนมีวยมรณา"
(หน้า 68)

5.2 ความซื่อลัศยัต่อหน้าที่จะก่อให้เกิตความผาสุก
"ราชาธิราชน้อม
อำมาตย์เป็นบรรัต
ฝูงราษฎรอยู่ศรีสวัสดิ
เมืองตั้งนี้เลิศแล้
ในลัศยั
ถ่องแท้
ทุกเมื่อ
ไพร่ฟ้าเปรมปรัด"
(หน้า 69)

5.3 ความไม่ซื่อลัศยัต่อหน้าที่จะก่อให้เกิตความเสียวาย
"เบิกทวันยวันและบาทซื่อ
นายหนึ่งเสียวพยัคฆา
สองสามสื่อนายมา
บึงทวันยสี่ส่วนถ้วน
มึงสา
ไปอ้วน
กำกับ กั้นแเอ
บาทสิ้นเสียวตาย"
(หน้า 71)

5.4 ความลัศยัเท่านั้นที่เป็นลิ่งเทียงแท้
"บางคาบภาณมาคั้ง
บางคาบเมรุบตรง
ไฟยมดับเย็นบง
ยีนลัศยัสาธชนแท้
ทางลง กัด
อ่อนแเอ
กชงอก ยานา
ห่อนเพียนลักป่าง"
(หน้า 71)

6. เรื่องการประพาดิตนตามคำสอนของพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้

6.1 กลิ่นหอมแห่งศีลสัตย์นั้นหอมไปทั่วทุกทิศ

"หอมกลิ่นดอกไม้มัท"	นับถือ
---------------------	--------

หอมแต่ตามลมฤา	กลับย้อน
---------------	----------

หอมแห่งกลิ่นกล่าวคือ	ศีลสัตย์ นั้นา
----------------------	----------------

หอมสุดหอมละท่อน	ทั่วไกล ไกลถึง"
-----------------	-----------------

(หน้า 70)

6.2 ให้เชื่อในเรื่องของบุญกรรม

"ทำบุญบุญแต่งให้"	เห็นผล
-------------------	--------

คือตั้งเงาตามตน	ติดแท้
-----------------	--------

ผู้ทำสิ่งอกุศล	กรรมติด ตามนา
----------------	---------------

ตุจจักรแก้วน เว้นแล้ว	ไล่ต้อนตีน โค"
-----------------------	----------------

(หน้า 70)

6.3 ให้ถือคติว่าเวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร

"น้ำเหม็นมล้างสิ่งเหน้า"	โฉนหยุด
--------------------------	---------

มลล้างอุทกบริสุทธ	เลื่อมร้าย
-------------------	------------

คนเวรต่อเวรประทุษฐ	ทวีโทษ
--------------------	--------

เอาอเวรระงับหังาย	อาจสิ้นสูญเวร
-------------------	---------------

(หน้า 70)

6.4 คนเรานั้นเมื่อตายไปแล้วสิ่งที่ยังคงอยู่คือความดีกับความชั่วที่เคยกระทำ

เอาไว้

หนังสืออ้างอิง

- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2532). หนังสือเรียนภาษาไทย ท 305 ท 306 ชุด
ทักษะสัมพันธ์ เล่ม 3. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร : ครูสภา.
- _____. (2536). หนังสือเรียนภาษาไทย ท 305 ท 306 ชุดทักษะสัมพันธ์เล่ม 3
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ครูสภา.
- บรรเทา กิตติศักดิ์ (2531). หนังสือเรียนภาษาไทย รายวิชา ท 032. พิมพ์ครั้งที่ 8.
 กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- ประพันธ์ ตรีณรงค์ และ สงวน อึ้งคง. (2516). สารานุกรมวรรณคดี. พิมพ์ครั้งที่ 2
 กรุงเทพมหานคร : ก้าวหน้า.
- เปลื้อง ณ นคร. (2527). ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพ
 มหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- พรทิพย์ แฝงสุด. (ม.ป.ป.). หนังสือชุดเสริมประสบการณ์วิชาภาษาไทย ม.3 ท 305
ท 306. กรุงเทพมหานคร : นิลกัลเชินเตอร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2526). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525. พิมพ์ครั้งที่ 2.
 กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์.
- วัชรวิ รมยะนันท์. (2535). วิวัฒนาการวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภกร ผลชีวิน. (2529). กาพย์ขยายโคลงโลกนิติ. กรุงเทพฯ : การศาสนา.
- สุวิทย์ หิรัญยกานต์ และ จุฑารัตน์ ภู่ววด. (2536). คู่มือภาษาไทย ม. 3 ท. 305 ท 306.
 กรุงเทพฯ : ไอ.คิว. บุกเชินเตอร์ จำกัด.

ภาพย้ําเห็นเครื่องควาหวาน

1. ประวัติผู้แต่ง

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ.2352-พ.ศ.2367)

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระนามเดิมว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้าจิม เป็นพระราชโอรสองค์ที่ 4 ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ประสูติเมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2310 ในขณะนั้นพระราชบิดาทรงดำรงตำแหน่งหลวงยกกระบัตร เมืองราชบุรี และมีที่พำนักอยู่ ณ บ้านอัมพวา แขวงเมืองสมุทรสงคราม ครั้นพระราชบิดาเสด็จเข้ารับราชการในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้ย้ายมาพำนักอยู่บริเวณตอนใต้วัดระฆัง โขลิदारาม ขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีพระชนมายุได้ 3 พรรษา เมื่อเจริญพระชันษาทรงเข้าศึกษาที่วัดบางหัวใหญ่กับสมเด็จพระวันรัต (ทองอยู่) เมื่อพระชนมายุได้ 8 พรรษา ทรงตามเสด็จพระราชบิดาไปในการสงครามทุกครั้งทำให้ทรงเห็นเหตุการณ์มากมายเท่ากับเป็นการศึกษา เรื่องของชีวิตอย่างกว้างขวาง เมื่อพระราชบิดาเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว คณะลูกขุนได้ลงความเห็นว่ามีสมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจิมพระองค์เดียวที่โดยเสด็จพระราชบิดาไปในการศึกทุกครั้ง จึงทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหลวงอิศรสุนทร เมื่อมีพระชนมายุได้ 16 พรรษา

เมื่อพระราชบิดาเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว ได้เสด็จไปทำสงครามกับพม่าอีก 4 ครั้ง คือ ที่ลาดหญ้า แขวงเมืองกาญจนบุรี พ.ศ.2328 ที่ท่าดินแดง แขวงเมืองกาญจนบุรี เมื่อ พ.ศ.2329 ที่เมืองทวาย พ.ศ.2335 และครั้ง ไปที่อังวะ พ.ศ.2336 ซึ่งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหลวงอิศรสุนทรได้ตามเสด็จพระราชบิดาไปด้วยทุกครั้ง พ.ศ.2331 พระองค์ได้ทรงผนวช ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และประทับที่วัดสมอรายหรือวัดราชาธิวาส เป็นเวลา 1 พรรษา ต่อมาใน พ.ศ.2349 สมเด็จพระบรมราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเสด็จทิวงคต พระองค์จึงได้ทรงดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ครั้นสมเด็จพระราชบิดาเสด็จสวรรคตในปี พ.ศ.2352 จึงได้เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติต่อมา พระองค์ทรงครองราชสมบัติเป็นเวลา 15 ปี และเสด็จสวรรคต

ในปี พ.ศ. 2367 ตลอดรัชสมัยของพระองค์ ทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าในทุกทาง โดยเฉพาะงานศิลปกรรมของชาติ ตลอดจนการละครและวรรณคดีจนกล่าวกันว่าสมัยนี้เป็นยุคทองแห่งวรรณคดีไทย

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชนิพนธ์กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน และว่าด้วยงานนักขัตฤกษ์เป็น 2 เรื่องด้วยกัน สันนิษฐานว่าทรงพระราชนิพนธ์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 เพื่อชมเครื่องเสวยที่สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีทรงทำขึ้นตั้งแต่ครั้งยังเป็นสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ มีพระนามว่า เจ้าฟ้าหญิงบุญรอด สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีเป็นผู้ทรงมีความสามารถเป็นเลิศในการแต่งเครื่องเสวย ความรักระหว่างพระองค์ท่านกับพระเจ้าหลานเธอในตอนนั้นต้องปิดเป็นความลับเพราะพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชไม่โปรดให้พระราชโอรสและพระเจ้าหลานเธอทรงเส่นหากัน ดังปรากฏในตอนหนึ่งของกาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวานว่า "ทองหยอดทอดสนิท ทองม้วนมิตคิดความหลัง สองปีสองปีตบึง อยู่ลำพังสองต่อสอง" ฉะนั้นกาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวานจึงมิได้ชมขบวนเรือหรือชมธรรมชาติในการเดินทาง แต่เป็นการชมเครื่องคาวหวานและชมการประณีตของนางอันเป็นที่รักในโอกาสต่าง ๆ ที่มียานักขัตฤกษ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงใช้กาพย์เห่บทนี้ในการเห่เรือเสด็จประพาสส่วนพระองค์มิได้ใช้ในขบวนพยุหยาตราทางชลมารคที่เป็นทางราชการ แต่ในสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ใช้กาพย์เห่และบทเห่เรือของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ในการเห่เรือของทางราชการ

2. ภาษา

จากการศึกษาการใช้ภาษาในเรื่องกาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน พบว่ามีวิธีการใช้ภาษาดังต่อไปนี้

ก. **โวหารภาพพจน์ (Figures of Speech)** ผู้แต่งได้ใช้โวหารภาพพจน์ในการแต่งอยู่ 5 แบบ ได้แก่

1. **แบบอุปมา (Simile)** คือการเปรียบเทียบโดยยกสิ่งหนึ่งมาเปรียบกับสิ่งหนึ่งเพื่อให้เข้าใจแจ่มแจ้ง และมักจะมีคำเชื่อมโยง เช่นคำว่า เหมือน ตูจ ราวกับ ดังตัวอย่าง

"ความรักก็เปลี่ยนท่า
กล่อมกล่อมเกลี้ยงกลม
ทำน้ำยาอย่าง'งวม
ชมไม่วายคลับคล้ายเห็น"
(หน้า 108)

"รั้งนกงิ้งน่าชด
นกวรจากจากรังรวง
โอซารสกว่าทั้งปวง
เหมือนเรียมร้างห่างห้องทวน"
(หน้า 108)

"ไต่ปลาเสแสร้างว่า
ดูจวจากระบิดกระบวน"
(หน้า 108)

2. แบบอภินิหาร (Hyperbole) คือการกล่าวเกินความจริง มักจะกล่าวถึงอารมณ์และ
ความรู้สึก ดังตัวอย่าง

"หมูแนมแหลมเลิศรส
พิศท้อเห็นรางซาง
พร้อมพริกสด ไบทองกลาง
ห่างท้อทวนป่วนใจโหย"
(หน้า 108)

"ก้อยกึ่งบรู้งประพัน
รสทิพย์หีบมา ไพรย
วางถึงลิ้นตั้งแต่ โดย
ฤจะเปรียบเทียบทันขวัญ"
(หน้า 108)

3. แบบเล่นคำ (Puns on Word) คือการใช้คำคำเดียวในความหมายต่างกัน ดัง
ตัวอย่าง

"ล่าเตี้ยคิดเตี้ยน่อง
ลดหลั่นขึ้นชอบกล
นอนเตี้ยทองท่าเมืองบน
ผลอยากนินทรคิดแนบนอน"
(หน้า 108)

"ไต่ปลาเสแสสร้างว่า
โบโศกบอกโศกครวญ
ดูจวจากระบิตกระบวน
ให้พี่เคร่งเจ้าดวงใจ
(หน้า 108)

"ผัก โฉมชื้อเพราะพร้อม
ผักหวานช้านทรวงใน
เป็นโฉมน้องถาโฉมไหน
ใคร่ครวญรักผักหวานนางฯ"
(หน้า 108)

4. แบบเล่นเสียงและจังหวะ (Alliteration) หรือสัมผัส ดังตัวอย่าง

"หมูแหมมแหลมเลิศรส
พิศห่อเห็นรวงข้าว
พร้อมพริกสดใบทองหลาง
ห่างห่อหวนป่วนใจโหย"
(หน้า 108)

"เห็นห่มห่มทรวงเคঁร่า
เจ็บไกลใจอวรณ์
ห่มห่มไว้คือไฟฟอน
ร้อนห่มห่มกุ่มกลางทรวง"
(หน้า 108)

"รังนกนึ่งนำชด
นกพรากจากรังรวง
โอซารสกว่าทั้งปวง
เหมือนเรียมร้างห่างห้องหวน"
(หน้า 108)

5. แบบใช้คำถามยั่วให้ยั้งคิด (Rhetoric question) คือการใช้คำถามโดยไม่ต้องการ
คำตอบ ดังตัวอย่าง

"ผัก โฉมชื้อเพราะพร้อม
ผักหวานช้านทรวงใน
เป็นโฉมน้องถาโฉมไหน
ใคร่ครวญรักผักหวานนางฯ"
(หน้า 108)

ข. การใช้สัญลักษณ์ (Symbol) จากการศึกษาเรื่อง ภาพยนตร์ห่มเครื่องควาหวาน ปรากฏว่าไม่มีการใช้สัญลักษณ์ในการแต่ง

3. ความรู้ประกอบ

ก. คำศัพท์

ภาพยนตร์ มาจากคำว่า กวี หมายถึงนักแต่งคำประพันธ์ และเรียงงานของกวีว่าภาพยนตร์ ภาพยนตร์เป็นคำประพันธ์ที่มีลักษณะคล้ายฉันท มีกำเนิดมาจากคัมภีร์เวทพิธีของ บาลี และสันสกฤต เช่นเดียวกับฉันท แต่ไม่บังคับครุ ลหุ

ข้าวหุงปรุ อย่งเทศ คือ ข้าวหวมก เป็นอาหารของชาวมุสลิมชนิดหนึ่ง ประกอบด้วย ข้าวสวย ปรุ่ด้วยเครื่องเทศ และขม้น มีเนื้อไก่หรือเนื้อแพะหมกในข้าว

มัดมัน ชื่อแกงของชาวมุสลิมชนิดหนึ่ง เป็นแกงเผ็ด ปรุ่ด้วยเครื่องเทศ มักเรียกกันทั่วไปว่าแกงสะระหมัน

เห่ คือการขับลำนำอย่างหนึ่ง มีจังหวะและทำนองในโอกาสต่าง ๆ เช่น การเห่ กล่อมเด็ก หรือการเห่เรือ คือการเห่เพื่อหาความเพลิดเพลินระหว่างเดินทาง โดยใช้เรือซึ่งใช้เวลานาน บทประพันธ์ที่ใช้ในการเห่นั้นมีลักษณะต่างกัน ถ้าใช้ในการเห่กล่อมเรียกว่า เพลงเห่ ถ้าใช้ในการเห่เรือมักใช้กาพย์และโคลงแต่ง เรียกว่า ภาพยนตร์เห่เรือ

ข. ความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่อง

เรื่องภาพยนตร์ห่มเครื่องควาหวาน ให้ความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่องซึ่งเป็นสังคมและวัฒนธรรมในสมัยรัชกาลที่ 2 ดังนี้

1. วัฒนธรรมการกินอยู่ของคนในราชสำนัก เช่น รายชื่ออาหาร และการปรุงอาหารด้วยเครื่องปรุ่ชนิดี เฉพาะรายชื่ออาหารนั้นปรากฏอยู่ถึง 16 ชนิดด้วยกันคือ 1. แกงมัดมันไก่ 2. ยำใหญ่ 3. ตับเหล็กกลวก 4. หมูแนม 5. ก้อยกึ่ง 6. แกงเทโพ 7. น้ำยา 8. แกงอ่อม 9. ข้าวหุงด้วยเครื่องเทศ 10. แกงคั่วส้มหมูป่าไร่ระกำ 11. พล่าเนื้อสด 12. ล่าเตี๋ย

13. หมู่ม 14. รังนกนึ่ง 15. ไตปลา 16. แสร้งว่า เครื่องปรุงที่นำมาใช้ปรุงอาหารนั้น เป็นเครื่องปรุงชั้นดี เช่น ใช้น้ำปลาญี่ปุ่น (น่าจะเป็นชื่อชาว จำพวกคิกโคมาน)

2. ความสัมพันธ์กับต่างประเทศเรารับเอาวัฒนธรรมด้านอาหารของต่างประเทศ เข้ามา โดยการปรุงอาหารตามวิธีการปรุงอาหารของต่างชาติ เช่น แกงมัสมั่น และข้าวหุงปรุง อย่างเทศตามวิธีการปรุงอาหารของชาวมุสลิม ดังปรากฏในตอนต่อไป

"มัสมั่นแกงแก้วตา หอมยี่ห่วยารสร้อนแรง
ชายใดได้กลิ่นแกง แรงอยากให้อัฒินหา"
(หน้า 108)

"ข้าวหุงปรุงอย่างเทศ รสพิเศษใส่ลูกเอ็น
ใครหุงปรุงไม่เป็น เช่นเชิงมิตรประดิษฐ์ทำ"
(หน้า 108)

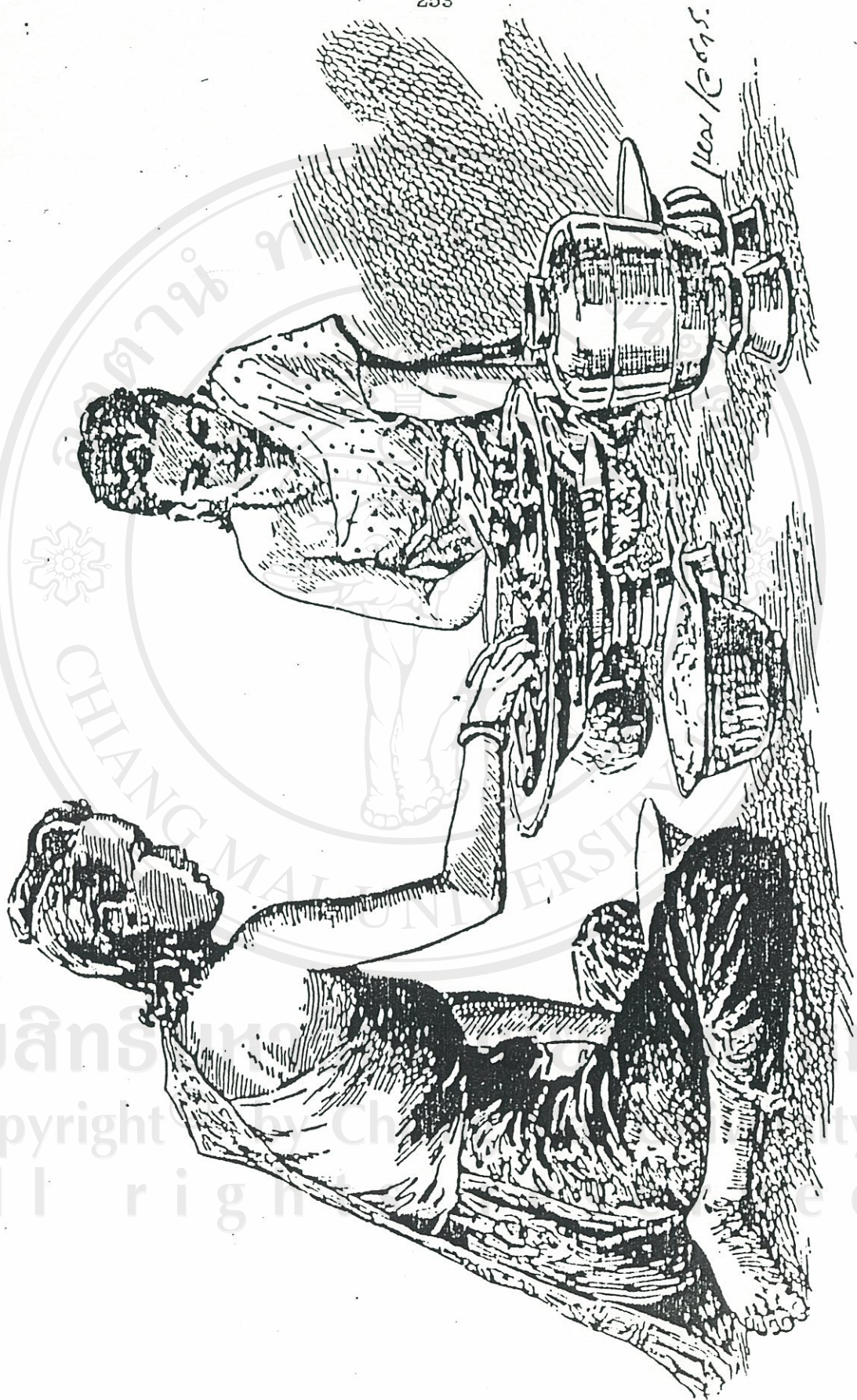
"ยำใหญ่ใส่สารพัด วางจานจัดหลายเหลี่ยมตรา
รสดีด้วยน้ำปลา ญุ่นล้ำยัยยวนใจ"
(หน้า 108)

ค. ข้อคิดจากเรื่อง

เส้นหั่นทรงคุณค่าของสตรีประการหนึ่งก็คือ เส้นที่ปลายจวัก

4. ภาพประกอบ

จำนวน 1 ภาพ ได้แก่ ภาพการจัดโตกอาหารของสตรีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ภาพการจัดโต๊ะอาหารของสตรีไทยสมัยรัตนโกสินทร์

ลิขสิทธิ์ของ
Copyright by Chiang Mai University
All rights reserved

จากนิราศนิรินทร์

1. ประวัติผู้แต่ง

นายนิรินทรธิเบศร์ (อิน)

นายนิรินทรธิเบศร์ ชื่อเดิมชื่ออิน หลักฐานเกี่ยวกับประวัติของนายนิรินทรธิเบศร์ไม่ปรากฏชัดแจ้งพอที่จะตรวจสอบได้ แต่กล่าวกันว่า นายนิรินทรธิเบศร์เกิดที่ตำบลบางบ่อ จังหวัดฉะเชิงเทรา และเข้ารับราชการเป็นมหาดเล็กฝ่ายพระราชวังบวรในสมัยรัชกาลที่ 2 คือสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ ได้รับพระราชทานยศเป็นหุ้มแพรซึ่งเป็นตำแหน่งข้าราชการชั้นต้น มีบรรดาศักดิ์เป็นนายนิรินทรธิเบศร์ นายนิรินทรธิเบศร์ได้แต่งนิราศนิรินทร์ขึ้นเมื่อคราวตามเสด็จสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์เสด็จยกกองทัพหลวงไปปราบพม่าข้าศึกซึ่งยกลงมาตีเมืองกลางและเมืองชุมพรเมื่อต้นรัชกาลที่ 2 ในปีมะเส็ง พ.ศ. 2352

ในสมัยรัชกาลที่ 2 ท่ามกลางกวีผู้มีชื่อเสียงในยุคนั้นของวรรณคดีไทย ปรากฏว่านายนิรินทรธิเบศร์ได้โดดเด่นขึ้นมาด้วยบทประพันธ์เพียงเรื่องเดียวคือ นิราศตามเสด็จไปปราบพม่าที่เมืองกลาง ต่อมา มีชื่อว่าเป็นนิราศนิรินทร์แต่งด้วยร้อย 1 บท ตามด้วยโคลงสี่สุภาพจำนวน 143 บท เริ่มต้นด้วยการยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ และชมบ้านเมือง ด้วยโคลงสี่ว่า

ศรีลัทธินิศาภพ เลอหล้าลบล่อมสุวรรณค์ จรรโลงโลกกว้างกว้าง แผนแผ่นผ้างเมืองเมรุ
ศรีอยุธยาเอนทร์แย้มฟ้า แจกแสงจ้าเจิดจันทร์ เพียงรนิพวรรณผ่องด้าว ชุนหาญท้าวแหนบาท
สระทุกข์ราษฎร์รอนเสี้ยน ล้ายเคิกเหลี่ยนล่งหล้า ราญราบหน้าภริน เชิญช่าวยินยอบตัว
ควบค้อมหัวไหว้ละล้าว ทุกไทน้าวมาลัยน้อม ขอออกอ้อมมาอ่อน ผอนแผ่นดินให้ผาย
ชยายแผ่นฟ้าให้แผ้ว เลียงทแก้วให้กล้า พระยศให้เทิดฟ้า เฟื่องนึ่งทศธรรม ท่านแฮ

จากนั้นจึงกล่าวถึงการจากนางและการเดินทาง เมื่อผ่านสถานที่ใดก็คร่ำครวญถึงหญิงคนรัก การเดินทางเข้าคลองบางกอก ผ่านวัดหงส์ บางยี่เรือ บางขุนเทียน บางกก โคกขาม แม่กลอง ปากน้ำ บ้านแหลม เพชรบุรี ขึ้นบกที่ชะอำ ผ่านสามร้อยยอด บางสะพาน จนถึงตะนาวศรี มีการชมนก ชมไม้ ชมสัตว์ตลอดทาง เป็นโคลงนิราศที่แต่งด้วยโคลงสี่สุภาพที่มีความไพเราะ จำนวน

โวหารดีเยี่ยม ใช้คำกะทัดรัด ดีทั้งความและเสียง เปรียบเทียบความรักได้แนบเนียน วรรณคดี สโมสรได้ยกย่องให้เป็นยอดของโคลงนิราศ การแต่งนิราศนรินทร์ของนายนรินทร์ทิเบศร์ที่แต่งได้ อย่างดีเยี่ยมทำให้มีผู้สันนิษฐานว่านายนรินทร์ทิเบศร์แต่งเลียนแบบโคลงนิราศกำสรวลศรีปราชญ์ซึ่ง แต่งในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่เมื่อเปรียบเทียบดูแล้วปรากฏว่า เรื่องนิราศนรินทร์แต่งได้ดีกว่าเรื่องกำสรวลศรีปราชญ์ เพราะโคลงกำสรวลศรีปราชญ์นั้นมีลักษณะ ร้อนแรงและกร้าวกว่านิราศนรินทร์ของนายนรินทร์ทิเบศร์ที่มีลักษณะนุ่มนวลอ่อนหวาน เช่น

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

โถมแม่จักฝากฟ้า	เกรงอินทร์	หยอกนา
อินทรท่านเทอด โถมเอา	สู้ฟ้า	
โถมนางจะฝากดิน	ดินท่าน	แล้วแฮ
ดินท่านชดดเจ้าหล้า	สู้สสองส	
โถมแม่ฝากน่านน้ำ	อรรณพ	แลฤา
ยยวนาคเซยซ้อก	ฟ้าใหม่	
โถมแม่รำพึงจบ	ไตรโลกย	
โถมแม่ใครสงวนได้	เท่าเจ้าสงวนเอง	

โคลงสองบทนี้แม้จะแสดงอารมณ์กวีและจินตนาการอันลึกซึ้ง แต่ก็รู้สึกได้ว่ามีเสียงกร้าว และค่อนข้างจะร้อนรน ด้วยโคลงกำสรวลศรีปราชญ์เป็นโคลงดี จึงทำให้เสียงหนักและห้วน แต่นายนรินทร์ทำให้ทำนองอันมีอารมณ์กร้าวของศรีปราชญ์ กลับอ่อนโยนละมุนละไม ดังนี้

โถมควรวจักฝากฟ้า	ฤาติน ตีฤา
เกรงเทพให้ธรณินทร์	ลอบกล้า
ฝากลมเลื่อน โถมบิน	บนเล่า ณ แม่
ลมจะชายชักช้า	ชอกเนื้อเรียมสงวน

ฝากอุมาสมรแม่แล้	ลักษมี เล่านา
ทราบสวยมภูจักรี	เกลือกไกล
เรียมคิดจบจนตรี	โลกล่วง แล้วแม่
โหมฝากใจแม่ได้	ยังด้วยใครครอง

โคลงนิราศรินทร์ทุกบทเปรียบเสมือนเพชรที่ช่างได้เจียรระไนแล้วอย่างงดงาม หากที่ติมิได้ เป็นโคลงที่มีเสียงอันไพเราะรื่นหู ทำให้ผู้อ่านสามารถจดจำได้รวดเร็ว จนกล่าวได้ว่าถ้าจะฝึกเขียนกลอนสุภาพให้ได้ดี ควรอ่านเรื่องพระอภัยมณีให้จนจบเกือบขึ้นใจ ฉันทิ ถ้าจะฝึกเขียนโคลงสุภาพให้ได้ดี ควรอ่านโคลงนิราศรินทร์ให้เกือบขึ้นใจ ฉันทิ

การที่นายวินทร์ธิเบศร์ (อิน) เป็นกวีที่มีความสามารถเป็นเลิศ แต่ไม่ค่อยมีผลงานปรากฏนั้นไม่ทราบสาเหตุ ส่วนต้นฉบับโคลงนิราศรินทร์นั้นหอสมุดแห่งชาติมีต้นฉบับอยู่หลายฉบับ จากการตรวจสอบทุกฉบับยังมีข้อความที่ไม่ตรงกัน ฉบับที่ใช้พิมพ์เป็นต้นฉบับในปัจจุบันเป็นต้นฉบับของหลวงแก้วกาญจนเขต

2. ภาษา

จากการศึกษาการใช้ภาษาในเรื่องจากนิราศรินทร์ พบว่า ผู้แต่งมีวิธีการใช้ภาษาดังต่อไปนี้

การใช้โวหารภาพพจน์ (Figures of Speech) มีการใช้โวหารภาพพจน์อยู่ 6 แบบ คือ

1. แบบปรพากย์ (Antithesis) คือการเปรียบเทียบโดยใช้ความตรงกันข้าม คือการนำสิ่งที่ตรงกันข้ามกันมาเปรียบเทียบกัน เพื่อให้เห็นได้เด่นชัดขึ้น และทำให้มีความหมายเข้มข้น นอกจากนี้มักสร้างอารมณ์ขัน ดังตัวอย่าง

"อุยธยายศลัมแล้ว	ลอยสวรรค์ ลงฤา
สิงหาสน์ปรางค์รัตนไบรร-	เจ็ดหล้า
บุญเพรงพระหากสวรรค์	ศาสน์รุ่ง เรื่องแย
บึงอบายเบิกฟ้า	ฝึกพื้นใจเมือง

(หน้า 112)

2. แบบบุคคลาธิฐาน (Personification) คือการนำเอาสิ่งที่ไม่มีชีวิตมากล่าวถึงราวกับมีชีวิต ดังตัวอย่าง

"จากมามาแล้วลา	ลาบาง
บางยี่เรือราฟกลาง	พพร้อม
<u>เรือแดงช่วยพานาง</u>	เมียงม่าน มานา
<u>บางบับรับคำคล้อง</u>	กล่าววน้ำตาคลอ"
	(หน้า 112)

3. แบบอติพจน์ (Hyperbole) คือการกล่าวเกินความจริง มักจะกล่าวถึงอารมณ์และความรู้สึก ดังตัวอย่าง

" <u>โฉมควรจักฝากฟ้า</u>	ฤาติณ ตีฤา
เกรง เทพ ไท้ธรณินทร์	ลอบกล้า
<u>ฝากลมเลื่อน โฉมบิน</u>	บนเล่า นะแม่
ลมจะชายชักซ้ำ	ชอกเนื้อเรียมสงวน"
	(หน้า 112)
" <u>เอียงอกเทออกอ้าง</u>	อวดทองคำ อรเอย
<u>เมรุชบสมทวดินลง</u>	เลขแต่มี
<u>อากาศจักจางผจง</u>	จาวัก พอฤา
<u>โฉมแม่หยาดฟ้าแยม</u>	อยู่ร้อนฤาเห็น"
	(หน้า 112)

4. แบบเล่นเสียงและจังหวะ (Alliteration) หรือสัมผัส ดังตัวอย่าง

" <u>เรื่อง เรื่อง ไตรรัตน์พัน</u>	<u>พันแสง</u>
วินรสพระธรรมแสดง	คำเข้า
เจตีย์ระตะแซง	เสียดยอด
<u>ยลยั้งแลงแก้วแก้ว</u>	<u>แก่นหล้าหลากสวรรค์"</u>
	(หน้า 112)

"เรื่อง เรื่อง ไตรรัตน์พื้น พื้นแสง"

(หน้า 112)

ข. การใช้สัญลักษณ์ (Symbol) เรื่อง จากนิราศรัตนบุรี ปรากฏว่าไม่มีการใช้สัญลักษณ์ในการแต่ง

3. ความรู้ประกอบ

ก. คำศัพท์ เฉพาะเรื่องนี้จะอธิบายคำศัพท์ วลี หรือประโยค ตามลำดับของโคลงที่ปรากฏในหนังสือเรียน

บทที่ 1

อยุธยาคล่มแล้ว ลอยสวรรค์ ลงถา

กรุงศรีอยุธยาครหลวงแห่งสยามอันมียศได้ล่มสลายไปแล้วคือเสียแก่พม่า กลับลอยมาจากสวรรค์อีก คือกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งงามดังลอยมาจากสวรรค์ ในหนังสือเก่าๆ คำว่า กรุงศรีอยุธยา หมายถึงประเทศสยาม

สิงหასันปรางค์รัตนันบรร เจิตหล้า

สิงหასัน มาจากคำว่า สิงห์ + อาสัน หมายถึงที่นั่งแห่งผู้มีอำนาจตั้งราชสิห์ คือพระที่นั่งพระเจ้าแผ่นดิน หรือพระบรมมหาราชวัง

ปรางค์ ปราสาหมียอดเป็นพระปรางค์ (อย่างพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม)

ปรางค์รัตนัน ปรางค์แก้ว

บรรเจิตหล้า งามในโลก

บุญเพรงพระทากสวรรค์ ศาสนันรุ่งเรืองแฮ

เพรง เก่า ก่อน

สวรรค์ สว่าง

ศาสนัน พุทธศาสนา

รวมความว่า บุญเก่าของพระมหากษัตริย์ที่ได้ทรงสร้างไว้ พระพุทธศาสนาจึงได้
รุ่งเรือง

บังอบายเบิกฟ้า บิดทางอบาย และเปิดทางสวรรค์ให้
ฝึกฝนใจเมือง ฝึกหัดน้ำใจชาวเมืองให้ฟื้นขึ้น คือพ้นจากความหลับ ได้แก่ ความมมงาย
ในบาปต่าง ๆ

บทที่ 2

เรื่อง เรื่อง ไตรรัตน์นั้น พันแสง

ไตรรัตน์ แก้วสามดวง คือพระพุท พระธรรม พระสงฆ์

พันแสง พระอาทิตย์ มาจากคัมภีร์ว่า สหัสรังสี

วินรสพระธรรมแสดง คำเข้า

วินรสพระธรรม เกิดความรู้ลึกซาบซ่านในรสพระธรรม

เจตีย์ระตะแซง เสียดยอด

เสียดยอด ยอดเปียดกัน คือ ยอดเจตีย์อยู่ชิดกันเป็นระยะ

ยลยั้งแสงแก้วเก้า แก่นหล้าหลากสวรรค์

แก้วเก้า แก้ว 9 ประการ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นพรัตน์ คือ 1. เพชร 2. ทับทิม

3. มรกต 4. บุษราคัม 5. โกเมน 6. นิล 7. มุกดา 8. เพทาย 9. ไพฑูรย์

แก่นหล้า เป็นแก่นของโลก

หลากสวรรค์ ล้นฟ้า

รวมความว่า พระพุทธศาสนารุ่งเรืองยิ่งกว่าแสงพระอาทิตย์ มีการแสดงธรรมทุก

เข้าคำ มีพระเจตีย์ซึ่งเป็นเครื่องแสดงความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา ยอดออก

ระกะแลดูเห็นแสงแวววาวยิ่งกว่าแก้วเก้าประการ พระพุทธศาสนาเป็นหลักของโลก

ในที่นี้คือ ประเทศสยาม จนทำให้เป็นที่มหัศจรรย์แก่สวรรค์

บทที่ 3

โคมควรวักฝักฟ้า ฤาติณ ตีฤา

เกรงเทพไท้ธรณินทร์ ลอบกล้า

เทพไท้ เทวดาผู้เป็นใหญ่

ธรณินทร์ ผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดิน

ลอบกล้า ลักขม

รวมความว่า จะฝักฟ้าก็เกรงเทวดา จะฝักดินก็เกรงพระเจ้าแผ่นดินจะลักขม

ฝักลมเลื่อน โคมบิน บนเล่า นะแม่

เลื่อน โคมบินบน พานางเลื่อนลอยอยู่ในอากาศ

ลมจะชายชักช้า ชอกเนื้อเตรียมสงวน

ชาย นัต (ลมพัด)

บทที่ 4

เรือแดงช่วยพานาง เมียงม่าน มานา

เรือแดง เรือสำหรับฝ่ายในมีม่านบัง มักใช้ในเวลาเข้ากระบวนตามเสด็จทาง

ชลมารค

บทที่ 5

เอียงอกเทออกอ้าง อวดองค์ อรเออย

เทความในออกมาอวดนางจนหมดสิ้น เทียบกับการเอียงภาชนะอย่างใดอย่างหนึ่ง

แล้วเทของที่อยู่ข้างในออกมาให้หมด

เมรุชุบสมุทรดินลง เลขแต่้ม

เอาเขาพระสุเมรุเป็นปากกาจุ่มมหาสมุทร กับพื้นแผ่นดินละลายเป็นหมึก เขียนข้อความ

อากาศจักงานแจจง จารึก พอฤา

เอาอากาศเป็นแผ่นกระดาษเขียนพรรณนาข้อความที่เศร้า โศกก็ยังไม่พอ

ข. ความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่อง เรื่องจากนิราศนรินทร์ ทำให้ทราบถึงสภาพของสังคมและวัฒนธรรมในสมัยต้นรัชกาลที่ 2 ดังต่อไปนี้

1. เมื่อต้นรัชกาลที่ 2 ใน พ.ศ. 2352 พม่าได้ยกทัพมาตีเมืองกลาง และชุมพร สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรานุรักษ์เสด็จยกกองทัพลงไปปราบ นายนรินทร์เบศร์ ซึ่งรับราชการเป็นมหาดเล็กในตำแหน่งหุ้มแพร ได้ตามเสด็จด้วย

2. การเดินทางในสมัยก่อนไม่สะดวกรวดเร็วเหมือนสมัยปัจจุบัน สมัยก่อนการเดินทางแต่ละครั้ง ใช้เวลาอันยาวนานมากกว่าจะถึงที่หมาย ผู้เดินทางจึงเกิดความเบื่อหน่ายต้องหาอะไรทำระหว่างการเดินทางเป็นการฆ่าเวลาและคลายเครียดไปในตัว เช่น นายนรินทร์เบศร์ แต่งนิราศนรินทร์

3. พาหนะที่ใช้ในการเดินทางของคนในสมัยนั้นคือ เรือ ดังปรากฏในตอนต่อไปนี้

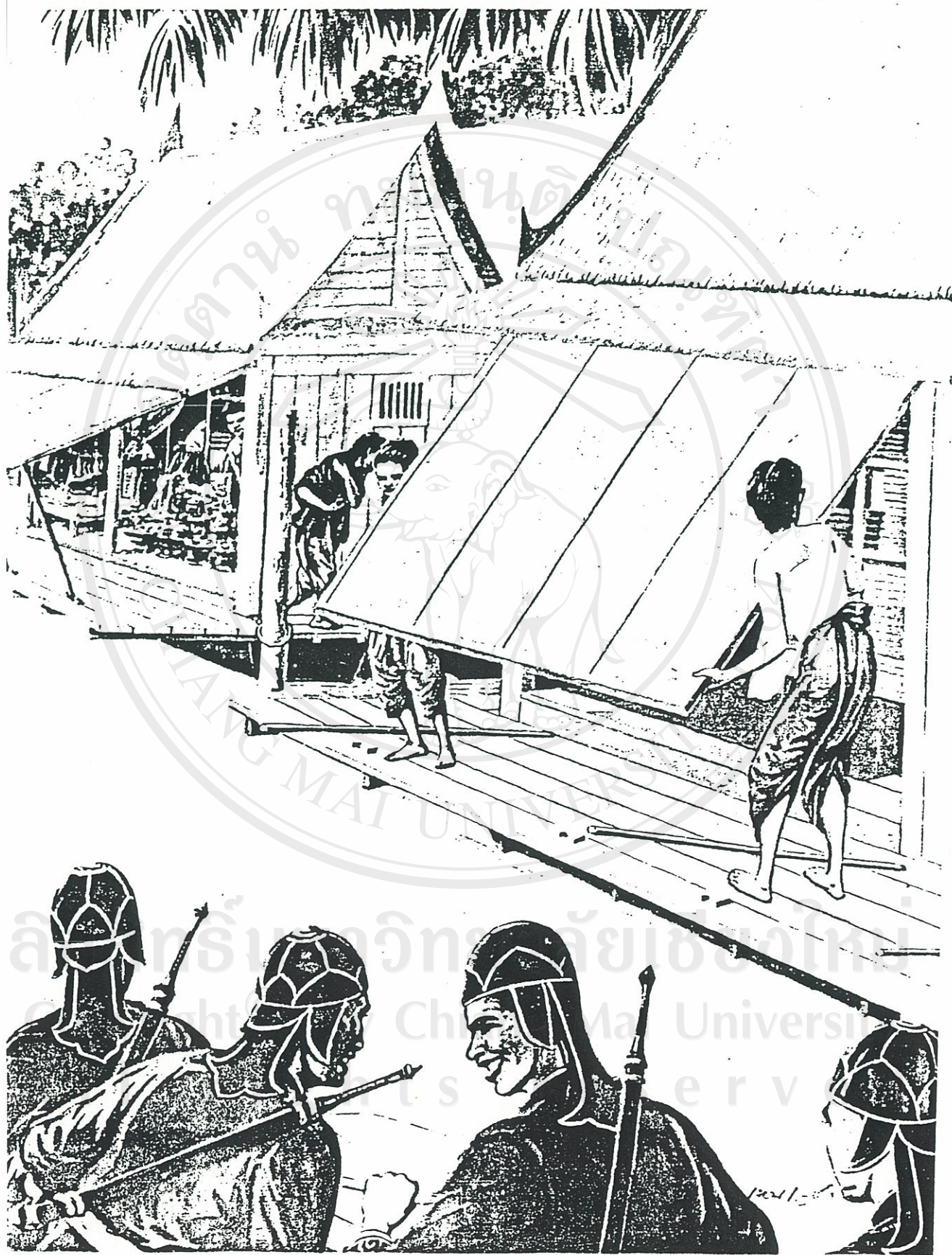
"จากมามาลัวล้า	ลำบาง
บางยี่เรือราพลา	พัวรอง
เรือแฉงช่วยพานาง	เมี่ยงม่าน มานา
บางปรับคำคล้าย	คล่าวน้ำตาคลอ"

(หน้า 112)

4. ในสมัยรัชกาลที่ 2 ภาพความพินาศแห่งกรุงศรีอยุธยา ยังอยู่ในความทรงจำของคนไทย คนไทยจึงช่วยกันสร้างสรรค์เมืองหลวงใหม่ให้มีความงดงามไม่แพ้กรุงศรีอยุธยา ดังปรากฏในโคลงนิราศนรินทร์ต่อไปนี้

"อยุธยาชล่มแล้ว	ลอยสวรรค์ ลงตา
สิงหาสน์ปรางค์รัตนบรร-	เจ็ดหล้า
บุญเพรงพระหากสวรรค์	ศาสน์รุ่ง เรืองแฮ
บึงอบายเบิกฟ้า	ฝึกฝนใจเมือง"

(หน้า 112)

ภาพที่ 2 ภาพการเดินทางทางเรือของคนไทยสมัยรัชกาลที่ 2

อันของสูงแม่ป่องต้องจิต

1. ประวัติผู้แต่ง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่เป็นทั้งปราชญ์และกวี ทรงเชี่ยวชาญทางด้านอักษรศาสตร์ โบราณคดี ทรงเป็นจินตกวี ได้ทรงพระราชนิพนธ์บทร้อยแก้ว และบทร้อยกรอง ไว้มากมาย จนได้รับพระสมัญญานามว่า "สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า" คำว่า มหาธีรนั้น แปลตามศัพท์ว่า ปราชญ์ใหญ่

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระนามเดิมว่าสมเด็จเจ้าฟ้ามหาวิบูลยราช ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ที่ 29 ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และทรงเป็น พระโอรสองค์ที่ 2 ในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงพระราชสมภพเมื่อวันที่ 2 มกราคม พ.ศ. 2423 พอพระชนมายุได้ 8 พรรษา ทรงได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเทพทวารวดี ทรงได้รับการศึกษาชั้นต้นในพระบรมมหาราชวัง เมื่อพระชนมายุ 14 พรรษาเสด็จไปทรงศึกษาที่ประเทศอังกฤษทั้งวิชาพลเรือนและวิชาทหารที่มหาวิทาลัยออกซ์ฟอร์ด และโรงเรียนนายร้อยทหารบกแซนเฮิสต์ ขณะทรงศึกษาที่มหาวิทาลัยออกซ์ฟอร์ด ได้ทรงพระนิพนธ์ ประวัติศาสตร์ประเทศโปแลนด์ เป็นกวีภาษาอังกฤษ ชื่อสงครามสี่ราชสมบัติโปแลนด์ พระองค์ ทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมารแทนสมเด็จพระบรม เชนสุา เจ้าฟ้ามหาวิบูลยราช ซึ่งทิวังคต เมื่อเสด็จกลับจากทรงศึกษาวิชาการในประเทศอังกฤษได้ มาประทับอยู่ที่พระราชวังสราญรมย์ ทรงผนวชและจำพรรษาที่วัดบวรนิเวศวิหาร พระองค์เสด็จ ขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเมื่อ พ.ศ. 2453 ขณะทรงมีพระชนมายุได้ 30 พรรษา ทรงปรับปรุง บ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้า เช่น ยกฐานะโรงเรียนมหาดเล็กหลวงขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งธนาคารออมสิน ตราพระราชบัญญัติประถมศึกษา พระราชบัญญัติชานานามสกุล ตั้งกองเสือป่า และลูกเสือเบื้องต้น

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ได้ เสด็จไปศึกษาวิชาการทหารและอักษรศาสตร์ที่ประเทศอังกฤษ ในรัชสมัยของพระองค์ได้ทรงพลิก

แผ่นดินไทยเป็นรูปใหม่คือไม่ยอมเสียเปรียบให้แก่ประเทศมหาอำนาจอีกต่อไป ทรงปลุกใจให้คนไทยเกิดความรักชาติ และห่วงแหนแผ่นดินด้วยลัทธิชาตินิยม ทรงเห็นว่าลัทธิชาตินิยมจะทำให้ประเทศเอาตัวรอดจากการคุกคามของประเทศมหาอำนาจได้ ได้ทรงประกาศเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ 1 และส่งทหารไปร่วมรบในภาคพื้นยุโรป สยามจึงเป็นชาติที่ร่วมมีชัยในสงครามโลกครั้งนั้นด้วย ทำให้ทรงสามารถเจรจายกเลิกสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคกับนานาประเทศได้เป็นส่วนใหญ่ พระองค์เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 รวมพระชนมายุ 45 พรรษา

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นนักแปล นักเทศน์ นักธรรม นักพูด นักเขียนภาพล้อ นักการเมือง นักการทหาร นักละคร นักประวัติศาสตร์ นักอักษรศาสตร์ สมกับพระราชสมัญญา "พระมหาธีรราช" โดยแท้ ผลงานพระราชนิพนธ์ของพระองค์ที่ได้รวบรวมไว้โดยประมาณ มีดังนี้

1. โชนและบทละคร	จำนวน	167	เรื่อง
2. นิทานและบทชวนหัว	จำนวน	157	เรื่อง
3. บทความที่ลงหนังสือพิมพ์	จำนวน	278	เรื่อง
4. บทร้อยกรอง	จำนวน	157	เรื่อง
5. สารคดี	จำนวน	100	เรื่อง

นอกจากนี้ยังมีพระราชดำรัส และพระราชบันทึกอีกจำนวนมาก โดยเฉพาะบทละครพูดมีไม่ต่ำกว่า 50 เรื่อง ลักษณะงานพระราชนิพนธ์ของพระองค์มีดังนี้

1. งานพระราชนิพนธ์มีเกือบทุกประเภท ทั้งร้อยแก้ว และร้อยกรอง
2. งานพระราชนิพนธ์ส่วนใหญ่เป็นเรื่องความรักชาติ หน้าที่ของประชาชนที่มีต่อชาติ ต่อพระมหากษัตริย์ บทความต่าง ๆ จะเน้นเรื่องความสำคัญของประเทศชาติเป็นสำคัญ
3. วรรณคดีส่วนใหญ่มาจากวรรณคดีสันสกฤตและวรรณคดีตะวันตก
4. บทพระราชนิพนธ์ทุกเรื่อง ไม่โปรดใช้ภาษาฟุ่มเฟือย สำนวนภาษาจึงเหมาะสมและกะทัดรัด มีลักษณะเป็นภาษาไทยที่ดี

5. ทรงใช้พระนามแฝงหลายอย่างตามประเภทงานพระราชนิพนธ์ ดังนี้

5.1 บันเทิงคดี และสารคดี ที่ทรงแปลจากภาษาต่างประเทศ ทรงใช้ว่ารามจิตติ

5.2 บทละคร ทรงใช้ว่า ศรีอยุธยา พระขรรค์เพชร สภานายก ท.ป.ส.

5.3 บทความทางการเมืองและการปลุกใจ ทรงใช้ว่า อัศวพายุ

5.4 เรื่องเกี่ยวกับทหารเรือ ทรงใช้ว่า พันแหลม

5.5 เรื่องเกี่ยวกับนิทานและชวนหัว ทรงใช้ว่า สุครีพ น้อยลา นายแก้วนายขวัญ

นอกจากนี้ยังมีพระนามแฝงอื่น ๆ อีกได้แก่ ชามภูวราช ไก่เขียว หนานแก้วเมืองบูรณ์ สุริยงส่องฟ้า นักเรียนอีกคนหนึ่ง

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสมัยที่มีความเคลื่อนไหวทางวรรณคดีมากเช่นเดียวกับสมัยรัชกาลที่ 2 สมัยนี้วรรณคดีประเภทร้อยกรองได้เจริญถึงขีดสุด วรรณคดีประเภทร้อยแก้วก็เจริญรุดหน้ายิ่งกว่ารัชกาลก่อน วรรณคดีตะวันตกมีอิทธิพลต่อกวีไทย มีการแปลวรรณคดีตะวันตกเป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง นำเค้าโครงเรื่องมาดัดแปลงเป็นวรรณคดีไทย นอกจากนี้ยังมีการแปลวรรณคดีสันสกฤตจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ ในรัชสมัยนี้วรรณคดีไทยเริ่มเข้าสู่ยุคใหม่คือเป็นยุคแห่งร้อยแก้ว นวนิยาย และเรื่องสั้น

ในสมัยรัชกาลที่ 6 ความนิยมอ่านเรื่องสมจริงตามนวนิยาย เรื่องสั้น และบทละครพูดตามแบบอย่างชาติตะวันตกมีมาก เรื่องตามแนวโบราณนิยายคือเรื่องที่มีปรัมปราหรือการผจญภัยต่อสู้กับอมนุษย์ตามแนวเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ ของนิทานไทยเริ่มเสื่อมความนิยมลง แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงทอดทิ้งด้วยยังทรงเล็งเห็นคุณค่าของเรื่องตามแนวโบราณนิยาย อาจเป็นเพราะได้ทรงศึกษาวรรณคดีสันสกฤตจากมหาวิทยาลัยในประเทศอังกฤษตามความนิยมของชาวอังกฤษในสมัยนั้น วรรณคดีสันสกฤตนั้นทั้งรูปแบบ เนื้อหา ตลอดจนกลวิธีในการประพันธ์ไม่ค่อยแตกต่างไปจากแนวโบราณนิยายของไทยมากนัก เมื่อพระองค์โปรดวรรณคดีแนวนี้และทรงเห็นว่าคนไทยก็เคยนิยมเรื่องลักษณะนี้มาก่อน จึงทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับการแปลและดัดแปลงเรื่องที่น่าสนใจเพื่อเผยแพร่แก่นักอ่านไทย จึงปรากฏว่าในรัชสมัยของพระองค์มีวรรณคดีที่แต่งตามแนวโบราณนิยายจำนวนมาก ทั้งบทพระราชนิพนธ์ของพระองค์เอง และผลงานของกวีคนสำคัญอีกหลายคน เรื่องที่แต่งตามแนวโบราณนิยายในสมัยนี้ เนื้อเรื่องมักจะมีที่มามากกว่าจะเป็นเรื่องที่ผูกกันขึ้นเอง

ภายหลัง ที่มาของเรื่องถ้าไม่ใช่เรื่องชาดกก็อาจเป็นเรื่องจากตำนานประวัติศาสตร์ คุณค่าสำคัญประการหนึ่งของวรรณคดีแนวนี้คือเนื้อเรื่อง เช่นเรื่องท้าวแสนปม ที่มาของเรื่องมาจากตำนานปรากฏอยู่ในหนังสือพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่ามีความสำคัญเพราะท้าวแสนปมคือพระบิดาของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ผู้ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยา ดังนั้นเรื่องราวของท้าวแสนปมจึงนำศึกษาถึงประวัติเรื่องราวและมูลความจริง ยกเว้นแต่ผู้ที่ไม่เชื่อว่าท้าวแสนปมคือพระบิดาของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 แต่ในส่วนพระองค์แล้วพระองค์ทรงยอมรับว่าทรงเชื่อว่าเรื่องในตำนานนั้นมีเค้าจริง แต่คนที่อยู่ในกระแสนิยมตะวันตกอาจจะไม่เชื่อ ดังนั้นเมื่อพระองค์ทรงนำเรื่องท้าวแสนปมมาแต่งเป็นบทละครว่าและบทละครดึกดำบรรพ์จึงมิได้ทรงดำเนินเรื่องตามตำนานทั้งหมด เพราะทรงเห็นว่าเป็นเรื่องที่ผู้อ่านมักรู้สึกว่าเป็นเรื่องเหลวเชื่อ เหตุการณ์ในเรื่องเต็มไปด้วยปาฏิหาริย์ นางอุษาในบทละครพระราชนิพนธ์ของพระองค์จึงไม่ได้ทรงครรภ์ขึ้นเพียงเพราะเสวยมะเขือที่นายแสนปมปัสสาวะรด แต่ทรงครรภ์เพราะนายแสนปมลอบเข้าไปหาโดยทรงอธิบายไว้ในคำนำว่า การลักลอบเข้าไปในวังในสมัยก่อนไม่ใช่เรื่องยาก เพราะวังคงไม่มีกำแพง คงมีแต่รั้วไม่อย่างบ้านเรือนคนสามัญทั่วไปเท่านั้น เช่นเดียวกับเหตุผลเรื่องกลองอินทเกศที่ท้าวแสนปมตีเรียกกำลังทัพมาช่วยในการสู้รบกับพระบิดาของนางอุษาก็ไม่ใช่กลองวิเศษที่พระอินทร์ประทานมาให้ และสามารถตีเพื่ออนิมิตกายให้ดังตาม และสร้างเมืองใหม่ให้เสร็จสรรพดังในตำนาน แต่เป็นกลองที่ตีเพื่อเป็นสัญลักษณ์เท่านั้น ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงเป็นผู้แต่งที่รู้จักผู้อ่านในยุคสมัยของพระองค์เป็นอย่างดี

2. เนื้อเรื่องย่อตั้งแต่ต้นจนจบ

เรื่องอันของสูงแม่ป่องต้องจิตนี้ ตัดตอนมาจากบทละครเรื่องท้าวแสนปม พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 6 ที่มาของเรื่องมาจากตำนานปรากฏในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ดังนั้นก่อนที่จะรู้ถึงเนื้อเรื่องย่อท้าวแสนปม ควรจะรู้ตำนานท้าวแสนปมเพื่อให้เกิดความเข้าใจเนื้อหาของเรื่องได้ชัดเจนยิ่งขึ้นดังนี้

ตำนานท้าวแสนปม

ณ กาลครั้งหนึ่ง มีเจ้าไทยผู้หนึ่ง ทรงพระนามว่าพระเจ้าพรหม ได้รับกับขอมและตีได้ อาณาเขตลานนาไทยแล้วตั้งราชธานีที่เมืองเชียงแสน (แต่พงศาวดารโยนกกล่าวว่าตั้งราชธานีที่ เมืองฝาง ซึ่งรัชกาลที่ 6 ทรงสันนิษฐานว่าน่าจะถูกต้องเพราะเมืองเชียงแสนสร้างภายหลังสมัยนั้น หลายร้อยปี) ต่อมาราวจุลศักราช 550 หรือ พ.ศ. 1731 มหาราชเมืองสตอง (รามัญ) ได้ยกทัพ มาตีพระนคร พระราชาในสมัยนั้นสู้ข้าศึกมิได้จึงอพยพลงมาจากทิศใต้ มาพบเมืองร้าง แขวงเมืองกำแพงเพชร ชื่อเมืองแปบ จึงสร้างเมืองขึ้นใหม่ ให้นามว่านครไตรตรังษ์ จากนั้นมา ก็มีกษัตริย์ขึ้นเสวยราชย์ในนครไตรตรังษ์สืบสันตติวงศ์ลงมา 4 ชั่ว ท้าวไตรตรังษ์ชั่วที่ 4 มี พระราชธิดาอยู่องค์หนึ่ง เทวดาตลใจให้อยากเสวยมะเขือ พวกร้างหวงก็หาผาถวายเป็นมะเขือ ขณะ นั้นมีชายคนหนึ่ง ชื่อนายแสนปม เพราะมีปมเต็มไปทั้งตัว ปลุกมะเขือไว้เป็นอันมาก แต่มีอยู่ ต้นหนึ่งขึ้นอยู่ริมกระท่อมของนายแสนปม มีผลใหญ่งามกว่าต้นอื่น ๆ เพราะนายแสนปมถ่ายปัสสาวะ รดอยู่เป็นประจำ นายแสนปมเมื่อทราบข่าวพระธิดาโปรดเสวยมะเขือจึงนำมะเขือผลใหญ่ของตนนั้น ไปถวาย นางได้เสวยเข้าไปไม่ช้าก็มีครรภ์ เมื่อครบกำหนดก็คลอดกุมารออกมาองค์หนึ่ง ท้าวไตรตรังษ์อยากทราบว่าใครเป็นบิดาของพระกุมารนั้น จึงได้ประกาศให้เจ้านายขุนนางและ ราษฎรมาพร้อมกันในวัง โดยให้มือของกษัตริย์มือทุกคน ท้าวไตรตรังษ์ได้เล็งทายว่าถ้าใครเป็น บิดาของพระกุมารขอให้พระกุมารรับของแต่เฉพาะจากมือผู้นั้น พระกุมารก็มีได้รับของจากมือผู้ใด จนนายแสนปมถือก้อนข้าวเย็นมาให้พระกุมารจึงรับข้าวเย็นนั้นไปเสวย ท้าวไตรตรังษ์ทรงพระพิโรธ และละอายว่าพระธิดามีสามีเป็นไพร่จึงขับนางออกจากนครไตรตรังษ์พร้อมด้วยนายแสนปมและ พระกุมาร นายแสนปมได้พานางกับพระกุมารไปในป่า ได้รับความลำบากเป็นอันมาก พระอินทร์จึง จำแลงเป็นวานรนำกลองอินทเทรีมาให้ใบหนึ่ง นายแสนปมก็ตีกลองนั้นแล้วนกให้ปมหายก็มีรูปร่าง งดงาม แล้วตีมีดเมืองใหม่ขึ้นเมืองหนึ่ง สำเร็จเมื่อปีมะแม จุลศักราช 681 หรือ พ.ศ. 1862 ให้นามว่าเมืองเทพนคร และท้าวแสนปมก็ขึ้นครองราชสมบัติในเมืองเทพนคร ทรงพระนามว่า พระเจ้าศิริชัยเชียงแสน ส่วนพระราชโอรสนั้น พระบิดาโปรดให้เอาทองคำทำพระอุ้ให้บรรทม จึง มีพระนามปรากฏต่อมาว่าเจ้าอุทอง ท้าวศิริชัยเชียงแสนอยู่ในราชสมบัติ 25 ปี ก็เสด็จทิวงคตใน ปีวอก จุลศักราช 706 หรือ พ.ศ. 1887 พระเจ้าอุทองจึงรับราชสมบัติสืบต่อมา

เนื้อเรื่องย่อเรื่องท้าวแสนปม

พระชินเสน เป็นโอรสของพระเจ้ากรุงศรีวิไชย ได้ข่าวความงามของนางอุษาซึ่งเป็นราชธิดาของพระเจ้าไตรตรังษ จึงใคร่จะยลโฉมนางว่างามสมคำร่ำลือหรือไม่ หากนางมีความงามจริงสมคำร่ำลือจะลู่ขอมมาเป็นเมีย พระชินเสนจึงทูลลาพระบิดาเพื่อขอเดินทางไปยังเมืองไตรตรังษ พระเจ้ากรุงศรีวิไชย ก็บอกแก่โอรสว่า พระองค์เคยส่งสารไปลู่ขอนางอุษาแล้วแต่ท้าวไตรตรังษไม่ให้ และยังมิยอมแม้ว่าจะยอมยกราชธิดาให้ถ้าพระเจ้ากรุงศรีวิไชยยอมเป็นข้า พระชินเสนเมื่อรู้ความเช่นนั้นก็ทูลลาโดยบอกพระบิดาว่าจะไม่ทำให้เดือดร้อนเด็ดขาด จากนั้นก็ยกพลเดินทางออกจากเมืองศรีวิไชยไปยังเมืองไตรตรังษ พอเข้าเขตเมืองไตรตรังษก็ให้ทหารรอทัพอยู่ แล้วตัวของพระชินเสนก็ปลอมพระองค์ให้มอมแมม โดยใช้รงค์แต้มตามร่างกายให้เป็นบุ่มปม ไปทั้งตัว สะพายย่ามไปฝากตัวกับคนเฝ้าสวนหลวงเมืองไตรตรังษ โดยพักอยู่ที่กระท่อมปลายสวน ครั้นรุ่งเช้านางอุษาดำบริกรรมก็ลงไปชมสวน พระชินเสนหรือนายแสนปมก็แอบไปชมโฉมนางขณะลงเล่นน้ำ เกิดความพอใจในรูปโฉมอันงดงามสมคำร่ำลือ จึงตั้งจิตอธิษฐานว่า ถ้าเป็นคู่ครองกันมาแต่ชาติปางก่อนเมื่อได้เผชิญหน้ากับนางขอให้นางเห็นรูปที่แท้จริงของตน และรักตนด้วย เมื่อเผชิญหน้ากันจริง ๆ นางอุษาก็รักพระชินเสน (นายแสนปม) จริง ๆ

นายแสนปมเมื่อกลับไปยังกระท่อมของตนก็คิดถึงแต่นางอุษา ตัวนางอุษาเองเมื่อกลับถึงห้องบรรทมก็คิดถึงแต่นายแสนปม นายแสนปมจึงหิบบ่มะเขือผลใหญ่มาเขียนข้อความลงในผลมะเขือ มีใจความว่า

"ในลักษณะนั้นว่านิจจาเอ๋ย กระไรเลยหัวอกหมกไหม้

อกผ่าวราวสุ่มรุ่มไฟ

ทำไฉนจะพันไฟราญ

เสียแรงเกิดมาเป็นนกรบ

เผ่าพงศ์ทรงภพมหาศาล

สู้กรากกราล้าปากยากนาน

ยอมเป็นปมเป็นปานเปราะไป

ได้เห็นแก้วประเสริฐเลิศชม

จะนิยมก้อนกรวดกระไรได้

เคยพบสาวฟ้าสุราลัย

ฤาจะไผ่ต้องชาวบัณฑิต

ไอ้แก้วแวววังข้างจับจิต

จะใคร่ปลื้ปลดมาดังถวิล

ไอ้เอี่ยมสุดล้ำดังฟ้าดิน

จะได้สมดังจินต์ฉันใด"

แล้วนายแสนปมก็นำมะเข็ญไปถวายนางอุษา เมื่อนางอ่านสารจากผลมะเข็ญ นางก็เขียนตอบสารของนายแสนปมโดยเขียนใส่กระดาษ (เนื้อหากลอน "อันของสูงแม่ปองต้องจิต") แล้วใส่ในห่อหมากล่องไปให้นายแสนปม ทั้งคู่จึงรู้ว่าต่างฝ่ายต่างรักกัน นายแสนปมจึงลอบมาหานางอุษาถึงห้องบรรทม ต่อมาพระเจ้ากรุงศรีวิไชยประชวร ทหารมาตามพระชินเสนกลับเมืองไป ฝ่ายนางอุษาเกิดทรงครรภ์ขึ้นมา พระเจ้าไตรตรังษ์ให้ข่าวประกาศให้บรรดากษัตริย์และประชาชนเข้ามาประชุมพร้อมกันหน้าพระที่นั่งและให้นำอาหารติดมือกันมาคนละอย่าง จากนั้นให้นำพระกุมารอันเกิดจากนางอุษาออกมา หากพระกุมารรับอาหารจากมือใคร ผู้นั้นคือพ่อของกุมาร เมื่อพระชินเสนทราบความจริงเดินทางมานครไตรตรังษ์ แล้วปลอมตัวเป็นนายแสนปมถือข้าวเหนียวมาก่อนหนึ่งพระโอรสนั้นไม่รับอาหารของใคร แต่รับก้อนข้าวเหนียวของนายแสนปม พระเจ้าไตรตรังษ์ทรงพิโรธขับไล่นางอุษาออกจากเมือง พระชินเสนหรือนายแสนปมจึงพานางกลับไปนครศรีวิไชย

3. ภาษา

ก. การใช้โวหารภาพพจน์ (Figures of Speech) มีการใช้โวหารภาพพจน์อยู่ 3 แบบ ได้แก่

1. แบบอุปลักษณ์ (Metaphor) คือการเปรียบเทียบโดยนัย เป็นการเปรียบเทียบโดยไม่ใช้คำเชื่อม ถ้าจะเปรียบกับสิ่งใดก็จะนำลักษณะเด่นของสิ่งนั้นมากล่าว หรือนำชื่อของสิ่งนั้นมากล่าว หรือนำลักษณะอาการของสิ่งหนึ่ง โอนไปใช้กับอีกสิ่งหนึ่ง เพื่อชักจูงความคิดให้คล้ายคลึงกัน ดังตัวอย่าง

"อันของสูงแม่ปองต้องจิต
มิใช่ของตลาดที่อาจซื้อ

ไม่คิดสอยมัวคอยดอกไม้วาง
ดูแต่ภุมรินที่ยิวบินตอม

ถ้าไม่คิดเป็นปายจะได้ฤา
ฤาแย่งยื้อถือได้โดยไม่ยอม

คงชวดดวงบปฬชาติสะอาดหอม
จึงได้ออมอบกลิ่นสมาลี"

(หน้า 117)

2. แบบใช้คำถามยั่วให้ยั้งคิด (Rhetoric question) คือการใช้วิธิตามโดยไม่ต้องการ คำตอบ ดังตัวอย่าง

"ในลักษณะนั้นว่าน่าประหลาด เป็นเชื้อชาตินี้กรบกลั่นกล้า
เหตุไฉนย่อท้อรอร่า ฤาจะกล้าแต่เพียงว่าที่
เห็นแก้วแวววับที่จับจิต ไยไม่คิดอาจเอ้อมให้ถึงที่
เมื่อไม่เอ้อมจะ ได้อย่างไรมี อันฉนั้นฤาจะ โลด ไปถึงมือ
อันของสูงแม่ปองต้องจิต ถ้าไม่คิดปั้นพายจะได้ฤา
มิใช่ของตลาดที่อาจซื้อ ฤาแย่งซื้อถือได้ โดยไม่ยอม"
(หน้า 117)

3. แบบนามนัย (Metonymy) คือการเปรียบเทียบโดยใช้ส่วนหนึ่งแทนทั้งหมด เป็นการ นำคุณสมบัติเด่น ๆ ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งมากล่าวแทนที่จะกล่าวถึงสิ่งนั้น หรือการเรียกบุคคลโดยนำเอาความหมายที่ใกล้เคียงกันหรือเกี่ยวข้องกันมาเป็นสัญลักษณ์ ดังตัวอย่าง

"ในลักษณะนั้นว่าน่าประหลาด เป็นเชื้อชาตินี้กรบกลั่นกล้า
เหตุไฉนย่อท้อรอร่า ฤาจะกล้าแต่เพียงว่าที่"
(หน้า 117)

ข. การใช้สัญลักษณ์ (Symbol) มีการใช้สัญลักษณ์ 8 แห่ง ดังปรากฏในตอนต่อไปนี้

"เห็นแก้วแวววับที่จับจิต ไยไม่คิดอาจเอ้อมให้ถึงที่
เมื่อไม่เอ้อมจะ ได้อย่างไรมี อันฉนั้นฤาจะ โลด ไปถึงมือ
อันของสูงแม่ปองต้องจิต ถ้าไม่คิดปั้นพายจะได้ฤา
มิใช่ของตลาดที่อาจซื้อ ฤาแย่งซื้อถือได้ โดยไม่ยอม
ไม่คิดสอยมัวคอยตอกไม้ร่วง คงชวดตวงบัพประชาตีสะอาดหอม
ตุแต่ภูมรินที่เทียบินตอม จึงได้ออมอบกลั่นสุมาลี"
(หน้า 117)

แก้ว	เป็นสัญลักษณ์หมายถึง	หญิงผู้สูงศักดิ์
มณี	เป็นสัญลักษณ์หมายถึง	หญิงผู้สูงศักดิ์
ของสูง	เป็นสัญลักษณ์หมายถึง	หญิงผู้สูงศักดิ์
ของตลาด	เป็นสัญลักษณ์หมายถึง	หญิงสามัญชน
ดอกไม้	เป็นสัญลักษณ์หมายถึง	ผู้หญิง
กุมาริน	เป็นสัญลักษณ์หมายถึง	ผู้ชาย
สุมาลี	เป็นสัญลักษณ์หมายถึง	ผู้หญิง

4. ความรู้ประกอบ

ก. ประวัติของตัวละคร

1. พระชินเสน (ท้าวแสนปม)

พระชินเสน (ท้าวแสนปม) เป็นโอรสของพระเจ้ากรุงศรีวิชัย ได้ปลอมตนโดยใช้รงค์มาแถมตามร่างกายให้เป็นปมไปทั้งตัวมาขออาศัยอยู่กับคนเฝ้าสวนหลวงของท้าวไตรตรังษ์ เพื่อลอบชมโฉมนางอุษาว่ามีความงามสมคำร่ำลือหรือไม่ เมื่อเห็นนางลงเล่นน้ำก็หลงรักนาง พระชินเสน หรือท้าวแสนปมได้นำมะเขือไปถวายนางอุษา ตอนนั้นนางอุษาลังเกิดเห็นกิริยาของท้าวแสนปมไม่เหมือนคนทั่วไปคือ ท้าวแสนปมไม่ยอมทำความเคารพและกล่าวสบตางานาง จึงจงนพระทัย ต่อมาท้าวแสนปมได้เขียนข้อความเล่าถึงฐานะและความในใจของตนลงในผลมะเขือส่งไปถวายนางอุษา นางจึงทราบความจริงและมีสารตอบมาโดยเขียนลงในกระดาษใส่ไว้ในท่อหมากเป็นข้อความให้ท้าวแสนปมใช้ความพยายาม ท้าวแสนปมได้ลักลอบเข้าหานาง จนนางทรงศรัทน์ แต่ท้าวแสนปมต้องเดินทางกลับกรุงศรีวิชัยเพราะพระบิดาประชวร นางอุษาซึ่งอยู่ที่เมืองไตรตรังษ์ได้ประสูติโอรส ท้าวไตรตรังษ์ต้องการทราบว่าใครเป็นบิดาของกุมารจึงพิสูจน์โดยการประกาศให้ชาวเมืองนำอาหารมาพร้อมกัน ถ้ากุมารรับอาหารจากมือใครแสดงว่าผู้นั้นคือบิดา ท้าวแสนปมทราบเรื่องจึงปลอมตนเป็นนายแสนปมอีกครั้งหนึ่งเข้าไปในที่ประชุมนั้นด้วย ปรากฏว่ากุมารรับก้อนข้าวเย็นจากมือนายแสนปม ท้าวไตรตรังษ์ทรงพิโรธ ชับไล่ นางอุษา กุมาร และท้าวแสนปมออกจากเมือง นายแสนปมจึงพานางกลับไปนครศรีวิชัยพร้อมด้วยพระโอรส

2. นางอุษา

นางอุษาเป็นธิดาของท้าวไตรตรึงษ์ นางเป็นสตรีที่มีสิริโฉมงดงามเป็นที่เลื่องลือจนท้าวชินเสน โอรสของพระเจ้ากรุงศรีวิชัยต้องยอมปลอมตนเป็นคนมีปมทั้งตัวไปอาศัยอยู่กับคนเฝ้าสวนหลวงของเมืองไตรตรึงษ์เพื่อหาโอกาสลอบชมความงามของนาง นางอุษาเป็นสตรีที่ฉลาดหลักแหลม เมื่อพบกับนายแสนปมครั้งแรกนางก็สังเกตเห็นความแตกต่างของนายแสนปมกับคนทั่วไป คือ ไม่ยอมทำความเคารพ และกล้าสบตานางผู้เป็นพระราชธิดาท้าวไตรตรึงษ์ แต่นางก็รู้จักสำรวจรวมกิริยาท่าทีตามลักษณะของกุลสตรีไทย แต่ด้วยความเป็นปู้ยชนธรรมชาติทำให้นางพ่ายแพ้ต่อความต้องการของจิตใจ นางแอบได้เสียกับท้าวแสนปมจนทรงครรภ์ขึ้นมา นางเป็นผู้ที่มีความรักที่มั่นคง แม้ท้าวไตรตรึงษ์จะสอบถามถึงบิดาของกุมารที่คลอดออกมานางก็ไม่ยอมบอก แม้จะในที่สุดนางก็ยอมรับสภาพนายแสนปมเป็นสวามีจนพระบิดากริ้ว และขับไล่ออกจากวัง

ข. คำศัพท์ เรื่อง อันของสูงแม่ปมต้องจิต ว่าไม่มีศัพท์ยาก หรือศัพท์ที่สละสลวยสัมพันธ์กับเนื้อหาของเรื่อง

ค. ความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่อง

1. ทำให้ทราบถึงวัฒนธรรมการกินหมากของคนไทย เพราะสารตอบของนางอุษาในตอนที่เรียน นางได้เขียนใล้ห่อหมากส่งไปให้ท้าวแสนปม
2. ทำให้ทราบถึงคตินิยมในการประพุดิตนของคนในสังคมไทยประการหนึ่ง คือจะไม่ประพุดิตนในลักษณะใฝ่สูงให้เกินศักดิ์

ง. ข้อคิดจากเรื่อง

มนุษย์นั้นหากมีความหวัง ความปรารถนาอยากได้สิ่งที่มีคุณค่ามาเป็นของตนก็ต้องมีความเพียรพยายามให้ ได้มาซึ่งสิ่งที่ปรารถนานั้น

5. ภาพประกอบ

จำนวน 1 ภาพ ได้แก่ ภาพของนางอุษา

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

จิตรกร ฉัตรชัย ศิริพันธ์

นางอชชา

ณ ทาดทรายชายทะเลแห่งหนึ่ง

1. ประวัติผู้แต่ง

นายชิต บุรทัต (พ.ศ. 2435-พ.ศ. 2485)

นายชิต บุรทัต เป็นบุตรของนายชู และนางปริก เกิดเมื่อวันที่ 6 กันยายน พ.ศ. 2435 นามสกุลเดิมคือ ช่างกูร ได้เริ่มศึกษาภาษาไทยและภาษาบาลีจากบิดา หลังจากนั้นได้เข้าเรียนที่โรงเรียนวัดราชบพิธ และโรงเรียนวัดสุทัศน์เทพวราราม สอบไล่ได้ชั้นประโยคมัธยมศึกษา ใน พ.ศ. 2452 ได้บรรพชาเป็นสามเณรที่วัดเทพศิรินทราวาส แล้วย้ายมาที่วัดบวรนิเวศวิหาร ได้ศึกษาพระปริยัติธรรม และภาษาบาลีจนแตกฉาน

แนวกวีของนายชิต บุรทัต เริ่มปรากฏครั้งแรกเมื่อครั้งเป็นสามเณรที่วัดบวรนิเวศวิหาร โดยมีผลงานไปลงพิมพ์ในหนังสือ ประตูดุใหม่ ซึ่งเป็นหนังสือที่กวีมีชื่อมักจะมีผลงานไปลงเป็นประจำ งานประพันธ์ครั้งแรกลำนำชิต ใช้นามปากกาว่า เอกชน

นายชิต บุรทัต แม้มิได้เกิดในวัง และมีได้มีโอกาสเป็นอาลักษณ์อยู่ในวัง เช่นสุนทรภู่ แต่ นายชิตก็สามารถเข้าร่วมในหมู่กวีราชสำนักสร้างสรรค์ผลงานได้ เพราะนายชิตได้เรียนรู้การอ่าน คำประพันธ์ร้อยกรองเป็นทำนองเสนาะมาตั้งแต่เล็กจากบิดาผู้เป็นครูภาษาบาลี ได้แต่งกวีนิพนธ์ และส่งไปลงหนังสือพิมพ์ตั้งแต่ยังเป็นสามเณรในนามปากกาว่า เอกชน เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย และองค์สภานายกหอสมุดวชิรญาณ ได้ทอดพระเนตรกวีนิพนธ์ของเอกชน ก็พอพระทัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานกวีนิพนธ์กาพย์สรรเสริญ พระเกียรติคุณพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ พอพระทัยมาก จึงมีรับสั่งให้บรรณาธิการหนังสือพิมพ์สามเณรชิตเข้าเฝ้า และได้อาราธนา สามเณรชิตให้แต่งฉันทสม โภชมหาเศวตฉัตรในงานพระราชพิธีฉัตรมงคล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2454 พร้อมด้วยกวีเอกอีกหลายท่าน เช่น กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์หรือ น.ม.ส. และหลวงธรรมาภิมณฑ์ การแต่งฉัตรครั้งนี้ สามเณรชิตได้รับพระราชทานเงินตราเป็นรางวัลสองข้าง หรือประมาณ 160 บาท

ในสมัยรัชกาลที่ 6 นั้น ละครคณะปราโมทย์กำลังได้รับความนิยม เจ้าของคณะละครร้องปราโมทย์ได้อาราธนาให้สามเนตรชิตแต่งบทละคร ทำให้เกิดนามแฝงของสามเนตรชิตขึ้นอีกนามหนึ่งคือ เจ้าเงาะ เจ้าของบทละครได้ถวายค่าบทประพันธ์ให้สามเนตรชิตเรื่องละ 50 บาท ต่อมาสามเนตรชิตก็อุปสมบทเป็นพระภิกษุ และสึกออกมาเป็นฆราวาสเมื่อตอนปลาย พ.ศ. 2454

ใน พ.ศ. 2456 นายชิต บุรทัต ได้ประกอบอาชีพเป็นครูอยู่ชั่วระยะหนึ่ง จึงหันมาทำงานที่ใจรักคืองานหนังสือพิมพ์ โดยประจำอยู่หนังสือพิมพ์ศรีกรุงรายเดือน นามปากกา แมวคราวของนายชิต บุรทัตได้กำเนิดขึ้นที่นี่ เพราะนายชิต ได้แต่งนิราศแมวคราวลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ศรีกรุงเมื่อ พ.ศ. 2459 บทหนึ่ง มีดังนี้

"แมวคราว" ตีกร้องหง่าว	แหงวแหงว
หากุ้มันแหวแหว	เหี้ยไ้อ์
อกเรียมกั้เทียม "แมว-	คราวนั้น แหละแม่
เปลี่ยวเปล่าจิต โธ่-โธ่	ทุ่มสะท่อนทรวงถวิล"

ครึ่งหนึ่งใน พ.ศ. 2458 นายชิต บุรทัต ได้แต่งกวีนิพนธ์ปลุกใจให้คนไทยตระหนักถึงความจำเป็นไทยและพยายามกำจัดให้เป็นไทยสมชื่อเพื่อมิให้ใครมาลบหลู่ดูหมิ่น มีใจความดังนี้

"เกิดเป็นคนไทย	ตั้งใจและนาม
ทั้งสองป้องความ	หมายคงตรงกัน
ชื่อนคน ไทย	แต่ใจเห็น
เป็นอันพื้นพรรค	พาลโหดโหดเขลา
หมายความนามไทย	คือใช้ข้าทาส
ไม่มีใครอาจ	ลบหลู่เบา
ยื่นยงคองทาน	มากาลนานเนา
ควรที่ชาวเรา	ตรองตรึกนึกดู"

บทปลุกใจนี้ลงพิมพ์ในนิตยสารรายเดือน สรุทธสารของราชนาวิวัฒาคม องค์ผู้อำนวยการของหนังสือฉบับนี้คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพอพระราชหฤทัยมาก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ลงพิมพ์รูปของนายชิต กำกับไว้กับกวีนิพนธ์บทนี้ด้วย นอกจากนั้นยังทรงมีพระราชดำรัส

ให้ทำเรื่องขอนามสกุล และได้พระราชทานนามสกุลบรรทัด ให้แก่นายชิต อันนับเป็นเกียรติอย่างสูง แก่ตัวนายชิต และวงศ์ตระกูล แต่สิ่งที่น่าภาคภูมิใจไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันสำหรับนายชิตก็คือข้อสังเกต ของบุคคลทั่วไปที่ว่า ถือเป็นครั้งแรกที่หนังสือสมุทรสารลงพิมพ์เรื่องของบุคคลภายนอก

เกี่ยวกับชีวิตครอบครัว ผู้หญิงคนแรกที่ผ่านมาในชีวิตของนายชิต บรรทัด แต่ไม่ถึงขั้น แต่งงาน มีชื่อว่า เนียม ความสัมพันธ์กับเนียมนี้ นายชิต บรรทัด ได้รำพันออกมาเป็นบทกวีว่า

"เนียม ผสมเสพอร่อยได้ โดยเนียม เดียวนา
เนียม กลิ่นหอมน้ก เรียม รินเคียว
เนียม หอมจกหอมเทียม เทียบชนิษฐ์ เรียมฤา
เนียม ชื่อเนียมชวนเกี้ยว กอดเนื้อเนียมถนอม"

นายชิต บรรทัด ได้สมรสกับสตรีที่มีอายุมากกว่าถึง 5 ปี ชื่อ จัน และได้อยู่ครองชีวิตคู่ ด้วยกันจนนายชิต บรรทัดอำลาจากโลกไป เมื่อวันที่ 27 เมษายน พ.ศ. 2485 ด้วยโรคกล้ามเนื้อหัวใจ ที่บ้านเรือนไม้ฝากระดานหลังเล็ก ๆ ใกล้ถนนวิสุทธิกษัตริย์ รวมอายุได้ 50 ปี

ชีวิตของนายชิต บรรทัด คล้ายชีวิตของสุนทรภู่แต่โชคชะตาไม่ดีเท่าสุนทรภู่ นายชิต บรรทัด ควรจะได้เป็นอาลักษณ์ และควรจะได้สร้างงานชิ้นใหญ่อย่างสุนทรภู่สร้างพระอภัยมณี แต่ก็ไม่ได้เป็น และไม่ได้ทำงานชิ้นใหญ่เช่นนั้น ผลงานของนายชิต บรรทัด ไม่ได้รับการพิมพ์ซ้ำ และไม่ตั้งใจ คนอย่างผลงานของสุนทรภู่ ชีวิตจริงของนายชิตนั้นอับเฉา ยามรุ่งเรืองก็เป็นเพียงชั่วคราว อาจเป็น เพราะนายชิต บรรทัดเกิดมาในสมัยที่วรรณคดีของไทยกำลังจะเปลี่ยนความนิยมเป็นร้อยแก้ว ผลงาน ชิ้นเดียวที่ยิ่งใหญ่ของนายชิต บรรทัดก็คือ สามัคคีเภทคำฉันท์ นายชิต บรรทัดถือได้ว่าเป็นจินตกวีเอก ของคนไทยคนหนึ่งเช่นเดียวกับสุนทรภู่ และจินตกวีเอกของไทยคนอื่นๆ ในฐานะที่เป็นผู้มีส่วนสร้าง วัฒนธรรมของชาติด้วยปากกา

2. ภาษา

ก. โวหารภาพพจน์ (Figures of Speech) ผู้แต่งใช้โวหารภาพพจน์ในการแต่งอยู่

3 แบบ

1. แบบอุปมา (Simile) คือการเปรียบเทียบโดยยกสิ่งหนึ่งมาเปรียบเทียบกับสิ่งหนึ่ง เพื่อให้เข้าใจแจ่มแจ้ง และมักจะมีคำเชื่อมโยงเช่นคำว่า เหมือน ตูจ ราวกับ ดังตัวอย่าง

"โน่น ๆ แน่ยาวกว้าง ฦ ระหว่างทะเลวน
น้ำเขียวและเขียวกล กะจะดำแสดงสี"
(หน้า 122)

"แผ่นน้ำ ฦ เบื้องหน้า
เกิดเทิดสถาวร อุปมากะอาการ
ชีวเรานรินทร์แล"
(หน้า 122)

2. แบบเลียนเสียงธรรมชาติ (Onomatopoeia) คือการนำเสียงที่ได้ยินตามธรรมชาติ มาใช้บรรยายให้เกิดมโนภาพและความไพเราะ ดังตัวอย่าง

"ครื้น ๆ กระจื้นครื้น ชลละลั่นนั้นดัง
โดยทางทะเลฝั่ง สระคลื่นคะ แครง ไครวม"
(หน้า 122)

3. แบบเล่นเสียงและจังหวะ (Alliteration) หรือสัมผัส ดังตัวอย่าง

"รอน ๆ และอ่อนแสง	นกะแดงสีแปลงไป
เป็นครามอร่ามใส	สกุสะตพิสกุทสี่
เรือ ๆ ฦ เมอร์ต-	ติจะผลัดก็พลันมี
มัตมามีข้าที่	ศศิธรจะจรแทน
วิว ๆ ระวิวเรื่อย	ระยะเง้อยฉะฉิวแสง
เย็นกายสบายแดน	มณะด้วยระวยลม
วิก ๆ กระจุกทุก	ทุมะรุกชัระ เริงรมย์
ใบก้านตระการชม	นิศะช้อลลอครัน

ไร ๆ ไสวร้อน
เหนือพฤษะไพรัตน์
จระว่อนวิหคพรรณ
 मुखेเพื่อจะเมือรัง"
(หน้า 122)

"ลิว ๆ ละลอกปราด
ซัดทอยทยอยโถม
ประทะหาตและสาตไซม
ทะลุฝั่งกระทั่งถึง
(หน้า 122)

"นั้น ๆ แนะบอกบ่ง
ต้นดา ณ อาชี-
เรือใบคระไลค่อง
ไปมาและหากิน
ใคร ๆ ฅไม้หนัก
พมเข้าก็เปล่าตา
โปิะประมงประมาณมี
วะเพราะปลาแหละอาจัน
ละเลาะล่องชะลอลินธุ์
กิจจะเกี่ยวกะมังจนา
คติลิกละเอี้ยตมา
จะมิตติมติตผัน"
(หน้า 123)

การใช้สัญลักษณ์ (Symbol) เรื่อง ณ หาดทรายชายทะเลแห่งหนึ่ง ปรากฏว่าไม่มีการใช้สัญลักษณ์ในการแต่ง

ก. คำศัพท์ เรื่อง ณ หาดทรายชายทะเลแห่งหนึ่ง ไม่มีการใช้ศัพท์ยาก หรือศัพท์ที่มีสาระความรู้สัมพันธ์กับเนื้อหาของเรื่อง

ข. ความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่อง

1. ทำให้ทราบว่าในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นสมัยที่คนไทยได้รับการปลุกใจให้เกิดความรักชาติ และหวงแหนแผ่นดิน เนื่องจากรัชกาลที่ 6 เมื่อได้ขึ้นครองราชสมบัติได้ทรงปกครองประเทศในรูปแบบใหม่คือ ไม่ยอมเสียเปรียบให้กับประเทศมหาอำนาจ ทรงปลุกใจให้คนไทยเกิดความรักชาติ และหวงแหนแผ่นดินด้วยลัทธิชาตินิยม โดยทรงเผยแพร่แนวพระราชดำรินี้ทางวรรณคดีของพระองค์

ผู้แต่งหรือกวีในยุคสมัยนั้นส่วนหนึ่งจึง ได้สร้างสรรค์ผลงานที่สอดคล้องกับพระราชดำริของพระองค์ เช่น ผลงานของนายชิต บุรทัต เรื่อง ฦ หาดทรายชายทะเลแห่งหนึ่ง ตอนหนึ่งของเรื่อง นายชิต บุรทัต ได้แสดงถึงทัศนะของผู้แต่ง เกี่ยวกับทรัพยากรของชาติที่คนไทยควรจะเห็นความสำคัญ และช่วยกันอนุรักษ์เอาไว้ ดังปรากฏในตอนต่อไปนี้

"ใคร ๆ ฝีมือนี้	คติลึกละเอี้ยตมา
พบเข้าก็เปล่าตา	จะมิตติมิตผัน
เห็นภาพทะเลแดน	ตุจะแผ่นอุทกอัน
ปราศฝั่งบไผ่ผัน	บพิจารณาไกล
เห็นภาพผืนชยกรรม	กลธรรมตาไป
ตามถิ่นและทางใคร	จะถนัดสมรรถทำ
หากใช้พินิจชอบ	วิเคราะห์รอบจะครอบงำ
นึกถึงประเทศน้ำ	นยะแนว ฦ แนวหมาย
โลกเราลีเข้ายุท-	ระมิหุยมิหยอนวาย
บุคคลและแต่วันหลาย	ตะละล้วนจะป่วนหัน
หาที่กระทำกิน	และถวิลจะแย่งกัน
ทุกยุคและทุกวัน	ผิวิจารณ์จะตื่นตน
ว่าอ้าไผ่แผ่น	ภวะแดนอุทกชล
ทั้งใหญ่และกว้างชล	เฉพาะเนตรถนัดเห็น
ของไทยนะ-ของไทย	และกัไทยนะ-ไทยเป็น
เจ้าของและบำเพ็ญ	จะพิทักษ์จะรักษา
ในถิ่นอุทกนั้น	ลือนันตบรรดา
ลินธนะจะคณนา	บมิสุตอนุสรณ์
แผ่นน้ำ ฦ เบื้องหน้า	อุปมาจะอากร
เกิดเทิดสถาวร	ชีวะเราในวันตร์แล"

(หน้า 123)

2. ทำให้ทราบว่สังคมในสมัยรัชกาลที่ 6 กำลังเข้าสู่ยุคของการแก่งแย่งหาที่อยู่อาศัย และที่ประกอบอาชีพเพราะผู้คนและประเทศต่าง ๆ มีเพิ่มมากขึ้น ดังปรากฏในตอนต่อไป

โลกเราลีเข้ายุค-	ธะมิหยุคมิหยุคนวย
บุคคลและแคว้นหลาย	ตะละลั่วนจะป่วนหัน
หาที่กระทำกิน	และถวิลจะแย่งกัน
ทุกยุคและทุกวัน	ฉิวิจารณ์จะตื่นตน
	(หน้า 123)

ค. ข้อคิดจากเรื่อง

1. ความมดงามของธรรมชาติเป็นแรงบันดาลใจให้กวีเกิดจินตนาการ
2. ทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งที่มค่ายิ่ง เราจึงควรช่วยกันบำรุงรักษาไว้ให้อยู่ตราบนานแสนนาน เพื่ออนุชนรุ่นหลังต่อไป

4. ภาพประกอบ

จำนวน 3 ภาพ ได้แก่ ภาพของนายชิต บุรทัต และผลงาน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University

All rights reserved

ชิต บุรทัต

(6 กันยายน 2435 - 27 เมษายน 2485)

ภาพเขียนสีซีเปียโดย วรณสิทธิ์ (วรณสิทธิ์ ปุคะวัฒน์)
เขียนประกอบเรื่อง "ชีวิตและงานของศิลปิน" ชิต บุรทัต
โดย น. ประภาสเถิต ลงพิมพ์ใน ศิลปิน ปีที่ 1 เล่ม 1
วันอังคารที่ 7 กรกฎาคม 2485

เมืองแปะประเทษณ์เมืองมณฑล

ในเขตเมืองมณฑลเมืองมณฑล
ส่วนเมือง เมืองมณฑลเมืองมณฑล
และเมืองเมืองมณฑลเมืองมณฑล

สมุดเล่มนี้มีชื่อ พนม งามลาย
แม้แต่ปกก็งาม ๒๒๕
ใครที่ซื้อหนังสือเล่มนี้
มันมีชื่อที่ปก ปกได้โดยง่าย

๑. ชื่อวัดเมืองมณฑล
๒. ชื่อเมืองมณฑล

[The central portion of the page contains a large, dense block of text that is extremely faded and difficult to decipher. It appears to be a list or a detailed record, possibly related to the items mentioned in the surrounding text. The text is arranged in several columns and is partially obscured by a large, faint watermark of a university seal in the background.]

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © Chiang Mai University
All rights reserved

ลายมือจริงของ ชิต บุรทัต ต่างกรรมต่างวาระ

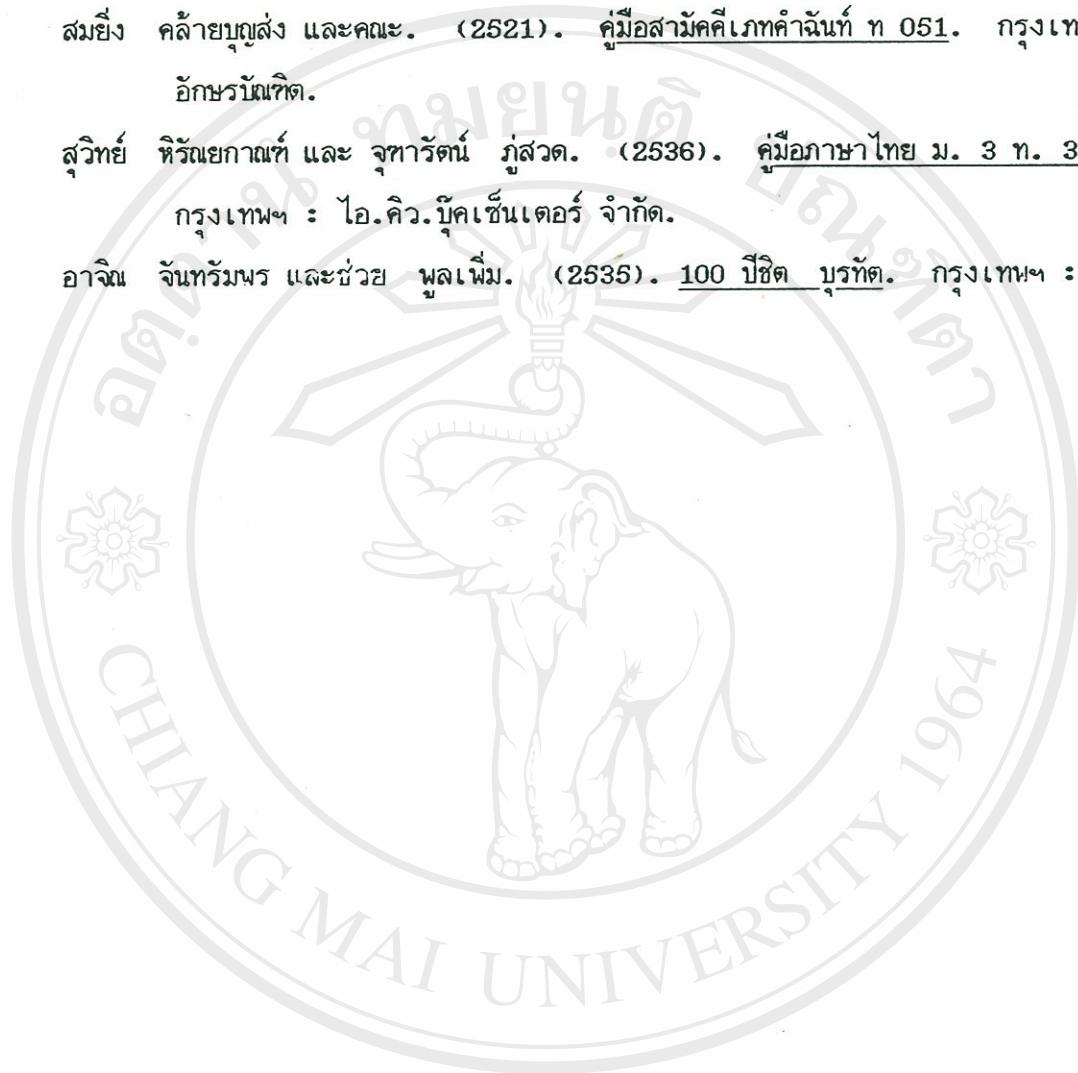
หนังสืออ้างอิง

- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2532). หนังสือเรียนภาษาไทย ท 305 ท 306 ชุด
ทักษะสัมพันธ์ เล่ม 3. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร : ครูสภา.
- _____ . (2536). หนังสือเรียนภาษาไทย ท 305 ท 306 ชุดทักษะสัมพันธ์เล่ม 3
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ครูสภา.
- กุลมา รัชมณี. (2534). "นักเขียนที่รู้จักผู้อ่าน." สีลันวรรณคดี. กรุงเทพฯ : สยาม.
- _____ . (2534). "แก้วมณีที่ไม่ต้องเจียรไน." สีลันวรรณคดี. กรุงเทพฯ : สยาม.
- นรินทร์เบศวร์ (อิน). (2512). โคลงนิราศนรินทร์. พิมพ์ครั้งที่ 20 พระนคร : ครูสภา.
- บรรเทา กิตติศักดิ์ (2531). หนังสือเรียนภาษาไทย รายวิชา ท 032. พิมพ์ครั้งที่ 8.
กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- ประพัฒน์ ตรีนรงค์ และ สงวน อึ้งคง. (2516). สารานุกรมวรรณคดี. พิมพ์ครั้งที่ 2
กรุงเทพมหานคร : ก้าวหน้า.
- เปลื้อง ณ นคร. (2527). ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพ
มหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- เปลื้อง ณ นคร และเหม เวชกร. (2511). ภาพวิจิตรวรรณคดีไทย. พระนคร :
ไทยวัฒนาพานิช.
- พรทิพย์ แสงสุด. (ม.ป.ป.). หนังสือชุดเสริมประสบการณ์วิชาภาษาไทย ม.3 ท 305
ท 306. กรุงเทพมหานคร : นิลิกส์เซ็นเตอร์.
- มาลัย. (2536). นางในวรรณคดี. กรุงเทพฯ : บวรสารการพิมพ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2526). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์.
- วัชรวิ รมยะนันท์. (2535). วิวัฒนาการวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศุภร บุนนาค. (2516). "การยึดเยียดปมวิปริตเรื่องเพศให้แก่วรรณคดีไทย." ภาษาและ
หนังสือ. 8 (8), 30.

สมัยง คลัยบุญส่ง และคณะ. (2521). คู่มือสำมะตึภทคำจันท์ ท 051. กรุงเทพฯ :
อักษรบัณฑิต.

สุวิทย์ หิรัณยกานท์ และ จุฑารัตน์ ภู่ววด. (2536). คู่มือภาษาไทย ม. 3 ท. 305 ท 306.
กรุงเทพฯ : ไอ.คิว.บึคเซ็นเตอร์ จำกัด.

อาจัน จันทรัฒนร และช่วย พูลเพิ่ม. (2535). 100 ปีชิต บุรทัต. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า.

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล นางสาวมัทนา อรุณสวัสดิ์
 ที่อยู่ 137 ถนนเชียงใหม่-ฮอด หมู่ 10 ตำบลลยุทว่า อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่
 50120

ประวัติการศึกษา

สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขามหาบัณฑิต จากคณะมนุษยศาสตร์
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. 2526

การทำงานปัจจุบัน

รับราชการ ตำแหน่งอาจารย์ 1 ระดับ 5 โรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม
 อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 Copyright© by Chiang Mai University
 All rights reserved